

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI
SZEMLE

TÁRSADALOMTUDOMÁNY • IRODALOM • MŰVÉSZET

A KÁLLAI KETTŐS KULTÚRTÖRTÉNETE
II. RÁKÓCZI FERENC ÖRÖKSÉGE KÁRPÁTALJÁN
BÁN FERENC ÉPÍTÉSZETE

2021
•
I.

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI

SZEMLE

TÁRSADALOMTUDOMÁNY • IRODALOM • MŰVÉSZET

A MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

56. ÉVFOLYAM, 2021. I. SZÁM

E számunk megjelenését támogatja:
Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata

Főszerkesztő:

Karádi Zsolt

Szerkesztőség:

Antal Balázs, Babosi László, Béres Tamás, Marik Sándor, Nagy Zsuka

Nyomdai előkészítés, tördelés:

Talpas Design Grafikai Kft., Nyíregyháza

Kiadja:

Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, Szabadság tér 2.

Felelős kiadó:

Tomasovszki Anita igazgató

A szerkesztőség címe: Nyíregyháza, Szabadság tér 2.

Levél cím: 4401 Nyíregyháza, Pf. 23. Telefon: (42) 598-888, fax: 404-107

E-mail: szabolcsi.szemle@gmail.com

<http://mzsk.hu/szemle>

ISSN: 1216-092X

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,

Budapesten a Hírlap ügyfélszolgálati irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál.

Évi előfizetési díj 2000 Ft.

Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni a Szabolcs-szatmár-beregi Szemle nevet!

A folyóirat Nyíregyházán megvásárolható

a Móricz Zsigmond Megyei és a Városi Könyvtárban,

Budapesten az Írók Boltjában, VI. kerület Andrássy út 45.

Nyomda: IMI Print Kft., Nyíregyháza

Tartalom

TÖRTÉNELEM

SIPOS LÁSZLÓ

Szent László szabolcsi törvénykönyve 3

DRABAN CZ M. RÓBERT

II. Rákóczi Ferenc öröksége Kárpátalján 11

HELEBRAND EMESE

Magyar katonák az olasz fronton – Nyíri László története 22

NÉZŐ ISTVÁN

Puskák és galambok: dr. Halasy Gyula élete 27

NÉPRAJZ

FATKÓ LUJZA

„Az a híres kállai kettős”. Egy lokális reliktumtánc kultúrtörténete 1. rész 42

FÖLDRAJZ

KORMÁNY GYULA

Az Ibrányi Járás településhálózatának és a lakások infrastruktúrája
Főbb jellemzők a XIX–XXI. század első évtizedéig 68

IN MEMORIAM

KÓKAI SÁNDOR

In memoriam Boros László (1937–2021) 88

ÉPÍTÉSZET

MARIK SÁNDOR

„Jobb, ha az építésznek vannak kétségei...”
Bán Ferenc születésnapjára köszöntéséről, az alkotómunkáról 92

IRODALOM

BUGYA ISTVÁN

Kidobott hamutartó – Magyar József (1953–2008) költőről 107

SZÉPIRODALOM

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ	
Ha nem csókolhat	114
Fehér ingben	115
Ady alkonya	116
Útban Törökország felé	117
NAGY ZSUKA	
alkalmi szövegversek egy kiállításra (RR-monológok)	
önarckép	118
enteriőr a kékruhás Lazarinnal	119
a reggeliző asztal	120
zorka	120
női portékra	121

KÖNYVISMERTETÉS

KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA	
Szent László nyomában	122
NAGY ÉVA	
Bessenyei almanach 2019	126
HAJNAL BÉLA	
Egy szabolcsi község első építőköve az MTA székház épületében	132

A borítón a kállai kettős ujjon forgatós táncjelenete.
Nagykálló, 1924. Gönyey Sándor felvétele. Magántulajdonban.

SIPOS LÁSZLÓ

Szent László szabolcsi törvénykönyve

1092. évben május hó 20-án Szabolcs városában szent zsinat tartatott, a magyarok legkeresztényibb királya, László elnökletével – szól a magyar jogtörténet egyik legkorábbi és legjelentősebb törvénykönyvének Corpus Juris-beli preambuluma. Meggyőződésem szerint *méltán lehetünk büszkék arra, hogy* ez a kivételes fontosságú zsinat Szabolcsban zajlott le. Tanulmányomban e szent zsinaton elfogadott nevezetes jogforrás keletkezési körülményeire, tételes jogi rendelkezéseire vonatkozó kutatásaim első eredményeit¹ adom közre.²

1.

Elsőként dióhéjban vázoljuk a szabolcsi törvénykezés előzményeit.

A zsinaton elnökölő Szent László 1040 körül született I. Béla és Richeza lengyel hercegnő fiaként. 1077. április 25-én lépett trónra.³ (Említésre érdemes, hogy először 1077-ben, másodsor 1081-ben koronázták meg.) A hagyomány szerint három leánya volt, név szerint azonban csak Piroskát tartja számon a történelem.⁴

¹ A kutatás eredményeit más aspektusból – 2021 februárjában a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban rendezett és rögzített vetítettképes előadás keretében – az Helytörténeti esték sorozatában mutattam be. Lásd <https://www.youtube.com/watch?v=trdLYrH5SLw&t=700s>

² Írásom része most készülő könyvemnek, amely *Szabolcs városában szent zsinat tartatott* címmel – és 26 műemlékfotóval – az Örökségünk Könyvkiadó gondozásában lát majd napvilágot, 2021 első félévében.

³ Szent László életrajzi adatainál VÉG GÁBOR: Magyarország királyai és királynői. 1991. Maccenas [VÉG, 1991], továbbá SZUHAY-HAVAS ERVIN (szerk.): Magyar szentek. In: Szentek kislexikona. Budapest, 1993. [SZUHAY-HAVAS, 1993] művet vettük alapul.

⁴ Szent László királyunk lánya, Piroška 1088-ban született. Kétéves volt, amikor anyja meghalt, majd hétesztendősen teljes árvaságra jutott. Ezután unokabátyja, Könyves Kálmán udvarában nevelkedett. 1104-ben, tizenhat évesen lett a tőle egy évvel idősebb Komnensz János, a későbbi II. János bizánci császár (1118–1143) felesége. Házasságából nyolc gyermek származott, köztük Komnensz Alexiosz, akit 16 évesen vett apja maga mellé társcsászárnak (1122–1142) és Komnensz Mánuel, aki I. Mánuel néven követte apját a bizánci császári trónon (és 1180-ban bekövetkezett haláláig uralkodott). Piroška a bizánci Pantokrátor-monostor és a hozzá tartozó kórház, alapítója, 1134. augusztus 13-án hunyt el. Az ortodox egyházakban Eiréné néven szentként tisztelik. Kultuszát a római és a görögkatolikus egyház is átvette; s ugyancsak szentjei közé sorolja. Mozaikképét Isztambulban, a Hagia Szophia-székesegyház karzatának falán csodálható meg, de felkereshető a híres monostor is, melyet most Zeyrek Kilisének hívnak, s dzsámiként funkcionál. Voltaképpen három templom együttese: a szerzetesi Pantokrátoré, a hívők által látogatott Theotokosz Eleuszáé (a Könyörletes Istenanyáé), valamint a Mihály Arkangyal-kápolnáé. Ide temették Piroška-Eirénét, majd férjét és azután fiát: Mánuel is. Lásd SIPOS LÁSZLÓ: Titkot rejtő templomok – Műemlékvédelmi és művészettörténeti írások a Felső-Tisza-vidék szakrális építészetéről és falképeiről. Nyíregyháza, 2020, Örökségünk Könyvkiadó, 20–27.

László uralkodása alatt élte első virágkorát a kora feudális Magyar Királyság. Erejét bizonyítja, hogy megszüntette a dukátust, és a királyi hatalmat kiterjesztette a Kárpát-medence peremvidékeire is.⁵

Már uralkodása legelején „vérrel írott” dekrétumokat⁶ adott ki a tulajdon védelmére, majd szabályozta az igazságszolgáltatás működését, egy sor intézkedést hozott a hitélet és az egyházszerkezet fejlesztésére.

A szabolcsi zsinat idején I. László királyunk már másfél évtizede ült a trónon. Ereje és tekintélye teljében, ötvenkét évesen vezette, elnökölte a zsinatot. Senki sem gondolhatta, hogy már csak jó háromévnnyi földi lét adatik számára. Alig valamivel több, mint 18 évi uralkodás után 1095. július 29-én hunyt el. Először Somogyváron, az általa alapított Szent Egyed-kolostorban⁷ temették el, majd 1106-ban⁸ holttestét Váradra (ma: Nagyvárad) vitték és az általa alapított székesegyházban helyezték végső nyugalomra.

Kivételes személyének tisztelete a következő évszázadokban töretlen volt. III. Cselosztin pápa 1192-ben iktatta a szentek sorába.⁹ Sírja ezután valóságos zarándokhely lett. A XIII–XVI. században pedig már templomok falán, oltár- és táblaképeken ábrázolták.¹⁰

2.

I. László királyunknak három törvénykönyve maradt ránk.

A jogtörténeti kutatások a törvények tartalmi elemzésével megállapították, hogy – meglepő módon – a legrégebbi a III. törvénykönyvnek nevezett. (Mely egyes jogtörténészek szerint akár még Salamon király (1063–1074) korából való is lehet.) A három közül a legkésőbbi pedig az elsőnek ismert törvénykönyv.¹¹ Ezt erősítette meg a közel

⁵ Vég Gábor értékelése alapján. Lásd VÉG, 1991. 31–33.

⁶ Vég Gábor szemléletes terminológiája. Lásd VÉG, 1991. 32.

⁷ A monostort 1091-ben alapította László király, mely minden bizonnyal a kor egyik legnagyobb és lelegegységesebb létesítménye volt. Lombardiai román stílusban épült, s csaknem 2,5 hektáron terült el. Az apátságban a középkor jelentős kultikus és kulturális központja alakult ki, majd hiteles helyként is működött. A királyi birtokon létesített épületegyüttes együttal ispánsági központ volt, azaz a vármegyeszékhely szerepét is betöltötte. Lásd <https://hu.wikipedia.org/wiki/Somogyv%C3%A1r>

⁸ Más források szerint csak 1113 után.

⁹ VÉG, 1991. 31–33.; SZUHAY-HAVAS, 1993. 266–268.

¹⁰ Az ezredforduló táján folytatott templomfeltárások, falkutatások egyik szenzációs eredménye, hogy a Laskod református templomában megtalált Szent László-falképciklus. A műemléki feltárás munkálatairól, illetve annak eredményeiről *A laskodi református templom – Egy korai Szent László-legenda freskó* címmel jelent meg tanulmányom (Műemlékvédelem, 2000. 5. sz. 279–285.). A legkorábbi Szent László-freskóciklust pedig *Szent László-freskók a laskodi református templomban* címmel elemeztem (Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2000. 4. sz. 397–401.). Az első teljes egészében, a második pedig részleteiben szerepel a *Titkot rejtő műemlékek – Műemlékvédelmi és művészettörténeti tanulmányok 1999–2011* című könyvben (Örökségünk Könyvkiadó, 2011, 188 p.), csakúgy mint a *Titkot rejtő templomok – Műemlékvédelmi, művészet- és kultúrtörténeti írások a Felső-Tisza-vidék szakrális építészetéről és falképeiről* című kötetben (Örökségünk Könyvkiadó, 2020, 222 p.), kivonatosan – de fotókkal bőven illusztráltan – az angol nyelvű *Once upon a time – Papers on the protection of ancient monuments, cultural and art history* című könyvben (Örökségünk Könyvkiadó, 2019, 98 p.)

¹¹ CSIZMADIA ANDOR: A korai feudális állam a XIII. század derekáig. In: Asztalos László – Csizmadia Andor – Kovács Kálmán: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1978, 75.

száz éve újonnan felfedezett Admonti-kódex, amelyben a XI–XII. századi törvényeinknek legkorábbi kéziratát találták meg, és amelyből gondos szövegelemzéssel sikerült tisztázni a törvénykönyvek szövegét és azok kiadási sorrendjét is.¹²

A magyar jogtörténet szerint Szent László törvényei elsősorban az akkortájt megszilárduló feudális társadalom megerősítését szolgálják. Ahogy ezt Csizmadia Andor megfogalmazta, I. László dekrétumai elsősorban a feudális tulajdon védelmét biztosították. Ezért büntették a tolvajlást kegyetlen szigorral,¹³ ugyanakkor a pogányság maradványait is szerették volna felszámolni, nem annyira vakbuzgóságból mint az osztályrend megszilárdítása érdekében.¹⁴

A pasztofórium

3.

De mit szabályoztak a szabolcsi zsinaton elfogadott Szent László első törvénykönyvéként ismert 42 cikkelybe és 51 pontba¹⁵ rendezett legalább száz¹⁶ rendelkezésben?

Egyrészt – meglehetősen körültekintően, ugyanakkor feltűnő engedékenységgel – rendezték a papi házasság kérdéskörét, részletesen szabályozták az egyház aktuális szervezeti kérdéseit, majd az ünnepek megtartását írták elő, külön kitérve a pogány szokások tilalmára, a zsidó vallásúak jogaira, kötelezettségeire. E szabályokat sajátos egyházi jogi szankciókkal bátyázták körül. Külön csoportját alkotják a szabolcsi törvényeknek az egyházi tizedről, mint az egyház gazdasági alapjáról, s annak beszédéről, valamint az egyházi vagyon védelméről szóló rendelkezések. A harmadik csoportba pedig a házasság és nemi erkölcs védelmét szolgáló törvényhelyek tartoznak, de ide sorolhatók a világi jellegű perjogi rendelkezések is.

E tanulmány szűk kereteire tekintettel a tételes jogi vizsgálataink az egyház megerősítését, a pogány szokások háttérbe szorítását célzó rendelkezéseket, a papi házasság (illetve a papi nőtlenség), továbbá a házasságtörés megítélésének kérdéskörét veszik górcső alá. Végül pedig – elkötelezett műemlékvédő mivoltunkat meg nem tagadva – felvillantunk egy mai napig szinte meg sem említett törvénycikket...

¹² ASZTALOS LÁSZLÓ – CSIZMADIA ANDOR – KOVÁCS KÁLMÁN: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1978, 74.

¹³ László korábbi törvényeiben...

¹⁴ CSIZMADIA ANDOR: A korai feudális állam a XIII. század derekáig. In: Asztalos László – Csizmadia Andor – Kovács Kálmán: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1978, 75. [CSIZMADIA, 1978]

¹⁵ Ma úgy mondanánk, hogy paragrafusokba (szakaszokba) és bekezdésekbe rendezett...

¹⁶ A törvénykönyv néhány cikkelye (a 11., a 25., a 30. és a 40.) több pontból áll, olykor pedig egy cikkely több kérdést is rendez, vagy több tényállást is szankcionál, így a rendelkezések száma valóban több mint száz.

4.

A magyar egyházszervezet kialakítása de jure II. Szilveszter pápa nevéhez fűződik, aki 1001 tavaszán, a ravennai zsinaton hagyta jóvá a magyar egyháztartomány létrehozását. István király az országot tíz püspökségre osztotta, az alapítás sorrendjében: Esztergom (1001), Veszprém (1002), Győr, Eger, Pécs, Kalocsa, Váci és Erdélyi (1009), Bihari és Csanádi (1020 k.). Veszprém, Győr, Pécs, Eger és Vác az esztergomi; Csanád, Bihar és Erdély a kalocsai érsekséghez tartozott.¹⁷ István második törvénykönyve rendelkezett arról, hogy minden tíz falu építsen egy templomot, s bevezette a vasárnap-i munkaszüneti napot a szentmise-látogatás kötelezettségével. A vásárok napját Béla király (1060–1063) helyezte át szombatra.¹⁸

Templombelső

A magyar egyház tekintélye szempontjából nem lényegtelen, hogy László királyunk kezdeményezte az 1083-as szentté avatásokat: a zoborhegyi remeték (András és Benedek), Gellért püspök, István király és Imre herceg kanonizálását.

Az egyház megerősítése, az egyházi hierarchia rendezése érhető tetten Szent László most elemzett törvénykönyvében is.

Cogens¹⁹ szabályként rögzíti, hogy a falusiaknak elköltözni, egyházukat, templomukat elhagyni tilos, ha máshová vándorolnak, „püspöki joggal és királyi paranccsal” kényszerítsék őket visszatérni.²⁰ Az oklevél szövegezéséből okkal gondolhatunk arra, hogy ez a visszakényszerítés oda, ahonnan elmentek, akár püspöki (azaz egyházi), akár királyi (államhatalmi) rendelkezéssel is megtörténhetett.

A szerzetesrendek és az egyházi hierarchia, az apátok és a püspökök viszonyának rendezése úgyszintén a törvénykönyv hangsúlyos részét képezi. A mai szemmel már kissé megmosolyogtató az a részletesség, amely az egyházi személyek és rendek hierarchiába sorolás kapcsán jelentkező feszültségeket kezelte, ez a kényes hiúsági kérdések rendezését is jól szolgálhatta. A zsinat egyértelműen rendelkezik arról, hogy az apátok maradjanak „alázatosan!” az ő püspökeik kormányzása alatt.²¹ A püspökök gyakran látogassák ezen monostorokat és „a szabályoknak megfelelően” vizsgálják meg a kolostor működését: a szerzetesek életét és társalkodását.²²

A törvény szabályozza a rendbe lépő szerzetesek jogi helyzetét, előírja, hogy „a belépő szerzetesek, amely szerzetesmonostornak akarják, ajánlják fel magukat vagyó-

¹⁷ Magyar katolikus lexikon. VIII. kötetéből. (Budapest, 2003.)

¹⁸ Uo.

¹⁹ Kötelező, eltérést nem engedő...

²⁰ A törvénykönyv 19. cikkelye szerint.

²¹ A törvénykönyv 21. cikkelyének első mondata szerint.

²² A törvénykönyv 21. cikkelyének második mondata szerint.

nukkal együtt, hasonlóképpen a szerzetesnők is, szerzetesnői monostorban”.²³ Ez azt jelentette, hogy ezáltal meghatározott szerzetesi rendbe, meghatározott helyre voltak rendelve. Ezt nyomatékosította az a jogi parancs, mely szerint: „Ezután pedig ne mérszeljen valamely püspök vagy apát szerzetest vagy szerzetesnőt bizonyos meghatározott hely címe nélkül felszentelni.”²⁴

5.

Hangsúlyos részét képezik a törvényeknek a pogányság, illetőleg a pogány szokások visszaszorítása érdekében tett intézkedések.

A keresztény egyház hatalmának megerősítését, hitéletbeli kizárólagosságát húzza alá a pogány szokások komoly szankcionálása. Ezek legszemléletesebbike a következőképpen szól:

„Aki pogány szokás szerint kutak mellett áldoznak, vagy fákhoz, forrásokhoz és kövekhez ajándékokat visznek, bűnükért egy ökörrel fizessenek.”²⁵

Szabolcs ősi temploma

Ez a rendelkezés minden kétséget kizáróan rávilágít arra is, hogy az ősmagyar hitvilágban kitüntetett áldozati helyek voltak a kutak, a források, a tekintélyes fák és kövek.

A pogány szokások ellen és a kereszténység érdekében született néhány rendelkezés a temetés rendjéről is. A törvény a halottak eltemetését az egyházhoz – mi több, egyház melletti helyekhez – köti. Aki halottait nem az egyház mellett temeti el 12 napig kenyéren és vízen vezekeljen.²⁶ Ugyanígy büntetendő, ha az úr szolgájának testét, a falusi bíró a szegény sorsú idegen vagy falubeli holttestét nem viszi az egyházhoz.²⁷

6.

A törvénykönyv – mai szemmel nézvéen – talán legizgalmasabb rendelkezései kétségkívül a papi és világi házasság szabályozásával kapcsolatosak...

De mit is tudhatunk – még ha csak dió- vagy inkább mogyoróhéjban is – a cölibátus, azaz a papi nőtlenség intézményéről?

²³ A törvénykönyv 21. cikkelyének harmadik mondata szerint.

²⁴ A törvénykönyv 21. cikkelyének negyedik mondata szerint.

²⁵ A törvénykönyv 22. cikkelye szerint.

²⁶ A törvénykönyv 25. cikkelyének a. pontja utolsó fordulata szerint.

²⁷ A törvénykönyv 25. cikkelyének b. pontja szerint.

Már a korai kereszténység idején – a Krisztus utáni I–III. században – megbecsülték azt, aki a cölibátust választotta. A legnagyobb hatású egyházi írók azt tanították, hogy a papság számára a legmegfelelőbb állapot a szüzesség. A Kr. u. 300 körül megtartott elvirai zsinaton az egyházi rendből való kizárás terhe mellett megtiltotta a püspököknek, a papoknak és a diakónusoknak, hogy feleségükkel együtt éljenek. (Igaz, ez nem a házasság tilalmát jelentette...) A IV. század legvégétől, Siricius pápa (384–399) óta már törvényekkel kötelezték a püspököket és papokat a cölibátus megtartására. A nagy jelentőségű második lateráni zsinat 1039-ben kimondta, hogy aki a nagyobb egyházi rendet (püspök, áldozópap) felveszi, nem köthet házasságot. A nőspapokat az egyházi tevékenység gyakorlási jogának megvonásával fenyegette meg, s a híveknek megtiltotta a miséjükön való részvételt.²⁸ VII. Gergely pápa 1074-ben a cölibátust kötelezővé tette.²⁹ Ráadásul pápai legátusokat küldött szét az egész katolikus Európába, hogy érvényt szerezzen rendelkezéseinek.³⁰

Joggal merül föl ezek után az, hogy hogyan is szabályozta e kérdést 18 évvel később a szabolcsi zsinat?

A zsinat a papi házasság akkortájt rendkívül érzékeny kérdését feltűnő körültekintéssel és fokozatosság alkalmazásával kezelte. A törvény szövegében rögzített motiváció „a béke megóvása és a szentlélek egysége”, azaz az egyház egységének megőrzése volt. Erre tekintettel az első és törvényes házasságban élő papoknak „ideiglenesen” engedélyt adtak a házasság fenntartására, ám kilátásba helyezték, hogy ez az engedély csak addig tart(hat), amíg a szentatya „tanácsot” ad e kérdésben.³¹

Ugyanakkor a másodszor nősült áldozó és szerepapak, továbbá az özvegyek vagy eltaszított asszonyok papi férjei kötelesek elválni és rendjükhöz visszatérni.³² Ezen házasság felbontási kényszert a törvény szankcionálja is azáltal, hogy azon áldozó és szerepapak, akik „nem akarnák e meg nem engedett házasságukat megszüntetni... hivatalukat veszítsék”.³³

Hogy mennyire óvatos a zsinat, látszik abból is, hogy itt külön utalás történik az egyházi törvények rendelkezéseire, illetőleg a rendelkezéseknek való megfelelésre. Szankcionálja ugyanakkor a zsinat azt, ha valamelyik püspök vagy érsek továbbra is elnézi a meg nem engedett házasságot, abba beleegyezik, illetőleg egyházi működést enged a nőspapnak. A zsinat feltűnően széles mérlegelést engedő döntése szerint a király és püspöktársai ítélik el „aszerint, amint nekik helyesnek látszik”.³⁴ Ha pedig az esperes „tudatlanságból” egyetért a püspökkel, vagy a pap az ő beleegyezésével marad meg ilyen vétekben, az esperes felett szintén a püspök mond ítéletet.³⁵

²⁸ GERGELY JENŐ: A pápaság története. Budapest, 1982. 95–97.

²⁹ Uo.

³⁰ Lásd részletesebben Sipos László: Szent László Szabolcsban, avagy egy törvénykező zsinat titkai In: S. L.: Titkot rejtő templomok, 20–25.

³¹ A törvénykönyv 3. cikkelye szerint.

³² A törvénykönyv 1. cikkelyének első mondata szerint.

³³ A törvénykönyv 1. cikkelyének második mondata szerint.

³⁴ A törvénykönyv 4. cikkelyének első mondata szerint.

³⁵ A törvénykönyv 4. cikkelyének második mondata szerint.

A zsinat rendezi a bontási kényszer után magára maradt asszonyok, „az elválasztott asszonyok” sorsát, mégpedig olyképpen, hogy adják őket vissza a szüleiknek, s ha akarnak, szabad legyen nekik újra férjhez menni.³⁶ (Erre nyilvánvalóan az a törvényszövegben is megfogalmazott jogi megfontolás ad lehetőséget, hogy „nem voltak törvényesen” egybekelve.)

Nem mellesleg rendelkezik a papok mellett ágyasként tartott rabszolganőrökről is... Ebben az esetben, ha a pap nem akarja, akkor „erőszakkal adják el és árát vigyék a püspöknek”.³⁷

7.

A világiak házasságának kérdésköre sem került el az egyházi zsinat figyelmét, bár a szabályozás fókuszában – ezúttal – a házasságtörés állt.

A házasságtörő asszony szankciója – az egyházi törvények rendelkezései szerint – a vezeklés. A vezeklés eltelte után a férj visszafogadhatja a házasságtörésen ért asszonyát, ám ha nem akarja, „ameddig mindketten élnek, házasság nélkül maradjanak”.³⁸ Ez a rendelkezés voltaképpen azt jelenti, hogy a házasságuk már nem tekinthető fennálló házasságnak, ám új házasságot sem köthet egyikőjük sem.

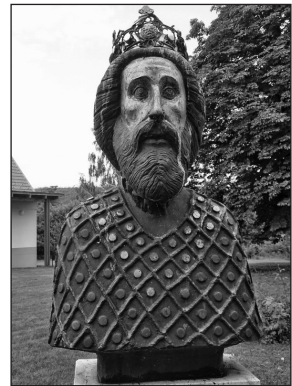
A házasságtörésen ért asszony – a Szabolcsban elfogadott törvénykönyvből megállapíthatóan – meglehetősen szélsőséges jogkövetkezményekkel nézhetett szembe. A zsinati törvény számolt azzal a lehetőséggel, hogy a házasságtörő nőt a férje megöli, de azzal is, ha a férj feleségét életben hagyja és bíróság elé állítja.

Ha a házasságtörő nőt vagy ahogy a törvényszöveg szól, „más férfivel fajtalankodó” feleséget a férj megöli, „Istennek adjon számot”.³⁹ Különösebb büntetőjogi szankció reá nézve nem vár, mi több újranősülhet: „ha akarja, más feleséget vehet”.⁴⁰

Előfordulhat azonban, hogy ezen erős felindulásból elkövetett emberölés nem a valós tényeken alapult, ezekben az esetekben az asszony rokonai közül valaki vádat emelhetett ellene azzal az indokkal, hogy a feleségét igazságtalanul ölte meg.

A törvénykönyv kissé kazuisztikusan szabályozza is a követendő eljárást, mintegy segítő a „nyomozást”, azaz a bírói vizsgálatot. Lássuk előbb a törvénykönyv szövegét:

„Ha valaki más férfivel fajtalankodó feleségét megöli, Istennek adjon számot, és ha akarja, más feleséget vehet. Ha pedig az asszony rokonai közül valaki vádat emel ellene, hogy (feleségét) igazságtalanul ölte meg, bírói vizsgálattal tárgyalják meg (az

Szent László szobra
(Varga Imre alkotása)

³⁶ A törvénykönyv 1. cikkelyének harmadik mondata szerint.

³⁷ A törvénykönyv 2. cikkelye szerint.

³⁸ A törvénykönyv 20. cikkelye szerint.

³⁹ A törvénykönyv 13. cikkelyének első mondata szerint.

⁴⁰ A törvénykönyv 13. cikkelyének első mondata szerint.

ügyet), és a szomszédoktól mindenképpen tudakolják meg, vajon nem állott-e az asszony férjénél lenézésben és megvetésben, vagy a fajtalankodásnak valami gyanúja nem merült-e fel már előbb vele kapcsolatban, és aszerint ahogy ésszerűnek látszik, döntsék el az ügyet.”⁴¹

Láthatjuk, a házasságtörés kapcsán lefolytatható vizsgálati eljárás meglepően részletes leírással nyert szabályozást. Elemezzük ezt most eljárásjogi szempontból.

A törvénycikkből egyértelműen kiderül, hogy az eljárás rokonai vádra indulhatott meg. A házasságtörőnek bélyegzett és megölt feleség ügyében – ha úgy vélik, hogy „igaztalanul” ölték meg –, a feleség rokonai közül emelhet vádat valaki, még hozzá a férj ellen.

A rokonai vádat a bírói vizsgálat követte, melyen „megtárgyalták” az ügyet. A bírói vizsgálat tárgyalással történt, ahol törvényi szempontokat kellett figyelembe venni.

A vizsgálati eljárás szabályai a tényállás széleskörű felderítését írták elő azáltal, hogy a megölt házasságtörő nő (élet)helyzetének – vagy ahogy ma mondanánk: alanyi oldalának és motívumainak – föltárását tanúk bevonása útján is megkövetelte. Szó szerint eképpen: „a szomszédoktól mindenképpen tudakolják meg, vajon nem állott-e az asszony férjénél lenézésben és megvetésben, vagy a fajtalankodásnak valami gyanúja nem merült-e fel már előbb vele kapcsolatban”.⁴²

A vizsgálati eljárás a bírói döntéshozattal ért véget. A bírói vizsgálat kapcsán tett megállapítások szerint az ügyet döntsék el „aszerint, ahogy ésszerűnek látszik”.⁴³

8.

Európai szinten is figyelemre méltó az a két törvényi rendelkezés, mely a templomok újjáépítésének kötelezettségéről rendelkezik. Kis túlzással azt mondhatnánk, hogy a szakrális műemlékek védelmének csíráival állunk szemben.

A lázadás miatt elpusztult templomokat az illető egyház papjainak kell visszaállítani, a király parancsára.⁴⁴ A régiség miatt elpusztult egyházakat viszont a püspököknek kell újjáépítenie.⁴⁵

A lázadás miatt elpusztult vagy felégetett templomok esetén nemcsak azok újjáépítéséről, hanem azok felszereléséről is gondoskodik. A kelyheket és ruhákat a királynak saját költségén kell biztosítani, a könyvekről pedig a püspök kell, hogy gondoskodjék.⁴⁶

*

Tanulmányom végén talán Önök is egyetértenek velem abban: büszkék lehetünk rá, hogy Szabolcs városában szent zsinat tartatott...

⁴¹ A törvénykönyv 13. cikkelye.

⁴² A törvénykönyv 13. cikkelyéből szó szerint idézve.

⁴³ A törvénykönyv 13. cikkelyének terjedelmes második mondata szerint.

⁴⁴ A törvénykönyv 7. a. cikkelye szerint.

⁴⁵ A törvénykönyv 8. cikkelye szerint.

⁴⁶ A törvénykönyv 7. b. cikkelye szerint.

DRABAN CZ M. RÓBERT

II. Rákóczi Ferenc öröksége Kárpátalján*

II. Rákóczi Ferenc családja meghatározó szerepet játszott a XVI. századi magyar történelemben. A família szédületes karrierje együtt járt az anyagi gyarapodással, a fejedelem birtokainak nagysága 1,3 millió holdon terült el. A gazdag birtokok 27 vármegyét érintettek, de legnagyobb részük – közel egymillió hold – összefüggően a történelmi Magyarország északkeleti területére összpontosult. A későbbi nagyságos fejedelem ilyen hatalmas vagyoni birtokában gondtalanul élhette volna fényűző életét, azonban ezt nem engedte mély vallásossága, erkölcsös, felelősségteljes személyisége, illetve családi hagyományai. A főurak azon szűk csoportjához tartozott, aki úgy érezte, hogy kiváltságos helyzete kötelezettséggel jár együtt, amelyet egyaránt teljesítenie kell Istennel, a hazával és az ott élő emberekkel szemben. Ezekről a kötelezettségekről, amely gyakorta szembekerült az önérdékkel, Rákóczi maga is szól írásaiban. A szabadságharc kezdetén például ekként reagált a nép hívó szavára: „Be kell vallanom, az okosság minden szabálya ellenére vágtam neki; ifjúi hév lelkesített és hazaszeretet. Még visszafordulhattam volna s erre lett is volna bőven okom. De bátorított és lelkesített, hogy kiérdemeljem a nép bizalmát és szeretetét. Kitartottam a magam elé tűzött cél mellett.”¹

Tanulmányomban a kárpátaljai Rákóczi-kultusz elemeit vizsgálom a magyar nemzeti identitás szempontjából, bemutatom történelmi kereteinek kiépülését, értelmezem a nemzeti identitásra gyakorolt hatását.² A szövegben a jelenség meghatározó elemeire helyeztem a hangsúlyt: a tradíció kiépülésének állomásaira, illetve a kárpátaljai magyar közösség történelmi tudatának jellemzőire. A tanulmány széles forrásanyagra épült, melyek közül ki kell emelnem a XVIII. században keletkezett naplókát és emlékiratokat,³ a kárpátaljai magyar történelmi munkákat,⁴ és a XX. században megindult

* A tanulmányban közölt képek Ilyés Gábor *„Hazánk szentje, szabadság vezére”. II Rákóczi Ferenc és az általa vezetett szabadságharc emlékjelei Borsitól Rodostóig (2020)* című könyvből származnak.

¹ II. Rákóczi Ferenc emlékezései és vallomásai. Budapest, 1942. Officina Nyomda és Kiadóvállalat, <https://mek.oszk.hu/10500/10571/10571.htm> (letöltve: 2020. 07. 30.) [II. RÁKÓCZI, 1942.]

² A korszak kedvelt kutatási területe a magyar történetírásnak. A téma válogatott bibliográfiáját adja: R. VÁRKONYI ÁGNES – KIS DOMOKOS DÁNIEL: *A Rákóczi-szabadságharc. Nemzet és emlékezet*. Budapest, 2004. Osiris Kiadó. 793–795.

³ A forrásokat közli: KÖPECZI BÉLA – R. VÁRKONYI ÁGNES: *Rákóczi tükör 1–2*. Budapest, 1973. Szépirodalmi Kiadó.

⁴ VÁRADI-STERNBERG JÁNOS: *Századok öröksége*. Budapest, 1981. Gondolat Kiadó.; CSATÁRY GYÖRGY: *Rákóczi-emlékek és emlékhelyek Kárpátalján*. Ungvár, 2002. KMKSZ.; CSATÁRY GYÖRGY: *Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában*. Ungvár–Beregszász, 2008. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola., CSATÁRY GYÖRGY: *Rákócziinak dicső kora*. Ungvár, 2012. PoliPrint.

ruszin kutatások klasszikus monográfiáit.⁵ A nemzeti identitás és a kultusz kapcsolatrendszerét vizsgáló rész a kárpátaljai magyar kulturális szakemberek körében végzett friss kérdőíves kutatás eredményét mutatja be.⁶

Rákóczi kultusza Kárpátalján

A fejedelem alakja az elmúlt évszázadokban a magyarság „nemzeti narratívájának” szerves része lett, a szabadságharc ismerete nélkül nemcsak a magyar történelemtől alkotott képünk lenne csonka, hanem nemzeti tudatunk és identitásunk is. A Rákóczi alakját ábrázoló irodalom első klasszikus alkotása természetesen Mikes Kelemen nevéhez fűződik: a *Törökországi levelek*ben adott hiteles és gazdag képet a függetlenségi háború vezetőjéről. A vezérlő fejedelem alakja köré szerveződött kultuszban nagy szerepe volt Mikes munkájának. Nem csak a néphagyomány⁷ és a szépirodalom⁸ öröközte meg a szabadságharc vezetőjét, de a tudományos élet és a modern mindennapok világa egyaránt megőrizte emlékezetében.

Az elbukott 1848/49-es szabadságharc és a neoabszolutizmus fojtogató kora után, a kiegyezést követő dualizmus idején jelent meg Rákóczi kultusza Kárpátalján. Magának a kuruc költészetnek, a kurucos romantikának a felfedezése és tudatos népszerűsítése Thaly Kálmán nevéhez köthető. Az elismert irodalomtörténész Bereg vármegyébe többször látogatva, előadásokat tartott a szabadságharc helyi eseményeiről. Áldozatos munkájának eredményeként feltárult a kuruc világ költészete, újra megszólalt a tárogató hangja, valamint számbavették a legfontosabb emlékhelyeket és a millenniumi ünnepek alkalmával a munkácsi vár fokán helyt kapott a turulmadár is. A Rákóczi-szabadságharc 200. évfordulójára Dolha főterén emlékmű épült a fejedelemhez hű ruszinok emlékére.⁹

A dualizmus utolsó két évtizedében a politikai életet is átható kuruc-kultusz 1906-ban sikerre vitte Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozataláért indított mozgalmat. A korabeli sajtó megszámlálhatatlan cikkben, történeti tárgyú közleményben foglalkozott a bujdosók földi maradványainak hazahozatalával és a kassai temetéssel.¹⁰ A koporsókat diadalmenetben vitték keresztül a fővároson, majd díszkísérettel szállí-

⁵ BONKÁLÓ SÁNDOR: A rutének. Budapest, 1940. Franklin Kiadó.; HODINKA ANTAL: II. Rákóczi Ferenc fejedelem és a „gens fidelissima”. Pécs, 1937. Egyetemi Kiadó.; UDVARI ISTVÁN: Ruszinok a XVIII. században. Nyíregyháza, 1994. Bessenyei Kiadó.

⁶ A nyíregyházi Váci Mihály Kulturális Központ Közművelődési Kutatócsoportjának kutatását a Nemzeti Művelődési Intézet támogatta. A vizsgálat a kulturális szakemberek körében zajlott le 2020 tavaszán. A kérdőívben nyílt és félig zárt kérdések alkalmazásával a nemzeti azonosságtudatra, a jövőképre, valamint a történeti tudat összetevőire kérdeztünk rá. A válaszadók (32 fő) nem reprezentálják az egész kárpátaljai kulturális szakmát, de a kapott eredmények összhangban vannak az eddigi reprezentatív kutatások tanulságaival.

⁷ Meghatározó jelentőségűvé a Rákóczi-nótaként ismert Rákóczi-síralmai ének vált, melyre sokáig az első nemzeti himnusként tekintettek.

⁸ A fejedelem alakját és a kuruc világ nézeteit a XIX. századi nemzeti romantika költészete fedezte fel. Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Arany János és Petőfi Sándor költészetében az osztrákokkal szemben álló magyar hősként jelennek meg a kurucok.

⁹ Bereg, 1903. május 10. 4.

¹⁰ A kárpátaljai Rákóczi-kultusz szempontjából fontos a kassai temetés, mert 1918 és 1945 között a terület Cseh-szlovákia része volt, így számtalan megemlékező csoport járt a fejedelem sírjánál. Vö. KINCSES KATALIN MÁRIA: II. Rákóczi Ferenc újratemetése. Rubicon, 2018. 11–12. sz. 103–111.

II. Rákóczi Ferenc öröksége Kárpátalján

tották Kassára,¹¹ a temetésre október 29-én került sor. Az ünnepségsorozat utolsó, legfényesebb eseményének lehetett szemtanúja az a 15000 fős nézőközönség, amely a rendőrkordonon kívül, a lakóházak ablakaiban, a város utcáin a díszmenetet szemlélte, illetve azok, akik belépőjeggyel rendelkezve a pályaudvar mellett felállított gyászcsarnokban és a dombon részt vehettek a szertartáson. Budapestről a hamvak reggel 5 óra 16 perckor 24 üdvözlő ágyúlövés és harangzúgás kíséretében érkeztek meg a kassai pályaudvarra. A megyei törvényhatóságok által küldött díszőrség az erre az alkalomra fölállított díszcsarnokban reggel 8 óráig vigyázta a fedelmet és társait a gyászszertartás megkezdéséig. Thaly Kálmán beszéde után a 2500 főből álló díszmenet ezt követően a dómhoz vonult. Ide már csak a meghívott egyházi méltóságok, állami tisztségviselők, a kassai előjárók, valamint a sajtó képviselői léphettek be. A hamvakat a klérus délután 5 órakor zárt körben helyezte el a kriptában. A tömeg a szertartás végeztével róhatta le kegyeletét a dombon ideiglenesen felállított ravataloknál. Ezekben az években vált Rákóczi személye és a kurucok hősie viselkedése a nemzeti kánon részévé, amelyben nagy része volt a történeteket megőrző népi emlékezetnek.¹²

A kedvezőtlen politikai feltételek ellenére Trianon után sem szakadt meg az emlékezés. Az 1935-ös év különösen jelentős jubileum: napra pontosan április 8-án volt a fejedelem halálának 200. évfordulója. Magyarországon és az elcsatolt területeken is megemlékeztek a fejedelemről, a szabadságharcról. A Csehszlovákiához tartozó Felvidéken Kassa, Pozsony, Komárom kulturális egyesületei szervezték az ünnepségeket, míg Kárpátalján a Szlovenszkoí Magyar

1. Tiszaújlak – Turulmadaras emlékmű – (1903, 1989)

Kultúregyesület járt élen az előkészítő munkában. A *Prágai Magyar Hírlap* helyszíni tudósítója április 5-én arról tájékoztatta az olvasókat, hogy a nevezetes napon, 10 órakor negyedórára Kárpátalja összes harangja megszólalt. A Kárpátaljai Magyar Egyesület koordinálásával április 7-én és 8-án nagyszabású ünnepségekre került sor, amely „Kárpátalja majdnem valamennyi községére és városára kiterjed. Ahol helyi szervezet van, ott kultúresték, matinéik lesznek, s több helyen a kuruc időket felelevenítő műkedvelő színielőadásokat tartanak. Ezenkívül zarándokút szerveződik a tiszaujlaki Rákóczi-emlékoszlophoz (1.), s abban román zarándokok is részt vesznek, magukkal hozva a Rákóczitól kapott zászló ereklyét.”¹³ Az ünnepségek részeként Munkácson április 7-én este fáklós menet indult a Rákóczi-kastélyhoz, ahol megkoszorúzták a

¹¹ 1906-ban három helyszínen temették újra a Rákóczi-szabadságharc bujdosóit: Kassán 1906. október 29-én II. Rákóczi Ferencet, Zrínyi Ilonát, Rákóczi Józsefet, Bercsényi Miklóst, Csáky Krisztinát, Esterházy Antalt és Sibrik Miklóst; Késmárkon október 30-án Thököly Imrét; Vaján 1906. november 15-én Vay Ádámot helyezték a végső sírhelyére.

¹² Rákóczi itthon. Pesti Hírlap, 1906. október 30. 6–10.

¹³ Megszámlálhatatlan tömegek zarándokoltak Szlovenszko és Ruszinszko minden részéről Rákóczi virágba borult sírjához. Prágai Magyar Hírlap, 1935. április 9. 1–2.

Rákóczi-emléktáblát.¹⁴ A helyi lakosság magáénak érezte a szabadságharc örökségét, tisztelte annak vezérét. Ezt jól bizonyítja, hogy a rendezvényen több mint 3000 ember vett részt.¹⁵

Az újság április 9-ei visszatekintő beszámolója alapján valóban impozáns módon ünnepelték meg a fejedelem halálának évfordulóját. A rendezvényeken a magyarok mellett ott voltak a különböző nemzetiségek tagjai: a szászok, a szlovákok, a románok és a ruszinok. A nemzetiségek békés együttműködésének – amelyet a közös Rákóczi-tisztelet kapcsolt össze – szép példája a kurucok első győzelmének színhelyén, a Tiszaúj-lakon tartott ünnepség. A résztvevőket 100 fős lovas bandérium vezette az emlékoszlophoz, ahol a koszorúk elhelyezése után emlékbeszédek hangzottak el.

Végezetül érdemes leírtat készíteni arról, hogy a különböző időszakokban – a már korábban leírtak mellett – milyen fontosabb műemlékek, emléktáblák, illetve szobrok kapcsolódnak a Rákóczi-szabadságharchoz, valamint annak vezetőjéhez. A teljesség igénye nélkül bemutatjuk azokat a legfontosabb központokat, ahol különösen nagy

3. Ungvár – Bercsényi Miklós
(Györfy Lajos, 2012)

számban találkozunk ilyen, a kultusz ápolását szolgáló kulturális értékekkel. A sort kezdjük Ungvár várával, ahol Rákóczi-emlékkiállításal (ez a Kárpátaljai Megyei Honismereti Múzeum állandó tárlata) tisztelgnek a fejedelem emléke előtt. Az 1903-ban felállított tiszaujlaki emlékmű 1945-ben eltávolított turulmadara (2.) a várudvaron nyert elhelyezést, talapzatán a *Millennium* felirat olvasható. Ung vármegye egykori főispánja, a vár ura, a szabadságharc második embere, Bercsényi Miklós szintén megkülönböztetett figyelemben részesül a városban. Az erősségben került felállításra a mellszobra (3.), annak közelében a második feleségét, Csáky Krisztinát (4.) megőrkítő műalkotás. A városban szintén találhatóak olyan művészeti alkotások (emléktábla, szobor), amelyek az előbb említett három személyt örökítik meg.

2. Ungvár – A tiszaujlaki emlékmű lebontott turulmadara az ungvári vár udvarán

¹⁴ A Turul-emlékmű vagy Turulmadaras Rákóczi-emlékmű Tiszabökény, Tiszaújlak és Tiszabecs határában, a Tiszabökényhez tartozó földeken, egy mesterséges halom tetején áll, mely a kuruc csapatok 1703. július 14-én, a Tiszaújlak-Tiszabecs révnél vívott első győztes csatájának állít emléket. Az emlékművet eredetileg 1903-ban, a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 200. évfordulója alkalmából építették. Az emlékművet 1945-ben a szovjet hatalom első esztendejében lerombolták, majd a csata 286. évfordulója alkalmából 1989. július 16-án avatták fel. Lásd Magyar Nemzet, 1989. július 17. 10.

¹⁵ Uo., 6.

4. Ungvár – Csáky Krisztina
(Györfy Lajos, 2013)

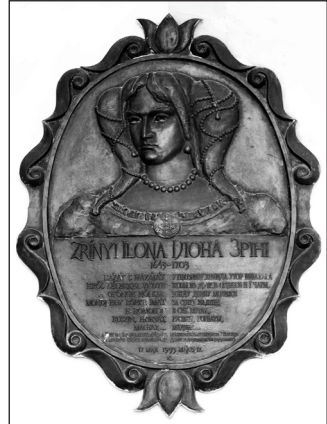
leírtak alapján érthető, hogy a várban Zrínyi Ilonának és fiának több emlékhelye megtalálható. A hős vándor asszony előtt tisztelegve a sárospataki Rákóczi Múzeum, a munkácsi II. Rákóczi Ferenc Irodalmi és Művelődési Kör 1993-ban a belső udvaron domborműves emléktáblát (5.) állított fel. A sárospataki múzeum kezdeményezésére, a vár egyik helyiségében Rákóczi-emlékszobát alakítottak ki 1999-ben. A felső várban 2006-ban anyát és fiát közös szoborcsoportban (6.) örökítették meg.

6. Munkács – Zrínyi Ilona és a kis Rákóczi Ferenc (Matl Péter, 2006)

Még gazdagabb gyűjtőhelye a Rákóczi-szabadságharc emlékeinek Munkács. Az itteni várat Zrínyi Ilona 1680-ban örökség révén kapta meg, hogy aztán két év múlva Thököly Imrével kötött házasság révén a Habsburgokkal szembeni ellenállás fészkevé váljon a kijavított erősség. A Caraffa tábornok vezette 1686–1688 közötti ostromot a gyermek Rákóczi, anyja és húga együttesen szenvedték el. Miután a várat Zrínyi Ilona átadta a császáriaknak, a családot Bécsbe vitték.¹⁶

Munkács vára különösen kedves volt Rákóczinak. A fejedelem 1704-ben visszafoglalta egykori otthonát, amely egészen 1711-ig kuruc kézen maradt. Munkács a fejedelem működésének bázisa volt, gyakran tartózkodott az erősségben, kiemelt figyelmet fordított rá, egy francia hadmérnökkel megerősíttette. A fentebb

5. Munkács – Zrínyi Ilona
(Nagy Lajos Imre, 1993)

Még a millenniumi megemlékezés részeként, 1896-ban az erődítmény északkeleti bástyáján egy 24 méter magas oszlopot állítottak, rajta a nevezetes turulmadárral. Miután Trianonnal Kárpátalja Csehszlovák fennhatóság alá került, ezt elbontották, majd 2008-ban újjáépítették. A városban szintén több helyen található szobrok, emléktáblák, amelyek Zrínyi Ilonára és fiára emlékeztetnek. Külön kiemelendő a település emlékei közül a Rákóczi-kastély (Fejér-ház) (7.), amelyben a fejedelem több alkalommal megfordult.¹⁷

Beregszász, amelyet sokan a szabadságharc bölcsőjének tekintenek, szintén kiemelkedő Rákóczi-emlék-

¹⁶ DUPKA GYÖRGY – ZUBÁNIC LÁSZLÓ: Rákóczi turulmadara. Ungvár–Budapest, 2019. Intermix Kiadó.60–63. [DUPKA–ZUBÁNIC, 2019.]

¹⁷ Uo., 59–60.

hely. Esze Tamás 1703. május 22-én itt bontotta ki a szabadságharc zászlóját.¹⁸ Ennek emlékére a posta épületén emléktáblát helyeztek el. A tarpai jobbágy, későbbi kuruc brigadéros kiemelt figyelemben részesül Beregszászon, emléktábla mellett, a 2011-ben átadott mellszobra az egykori Kaszinó előtti parkban található. A fejedelem több alkalommal járt a városban, a nevét viselő téren kezdődött el a szabadságharc. A településen állt az egykori Bethlen-Rákóczi-kastély, amely 1686-ban leégett, és azt valószínűleg a fejedelem állíttatta helyre. A helyiek által Grófudvarnak nevezett épületben működik a Bereg-vidéki Múzeum. Ebben Rákóczi-ereklyék tekinthetők meg. A fejedelem emléket az egykori kastély mai líceumi részén 1996-ban elhelyezett emléktábla (8.) őrzi. Ugyanitt emléktáblát állítottak 1991-ben Mikes Kelemennek (9.). Beregszász ad helyet a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolának. Épületében a névadónak 2008-ban emlékszobrot (10.) állítottak, két évvel korábban a fejedelem édesanyját (11.) örökítették meg hasonló módon. Régi vágya teljesedett be a város magyar polgárainak, amikor a II. Rákóczi Ferenc-emlékévé¹⁹ kiemelkedő eseményként 2019. december 17-én felavatták a fejedelem lovas szobrát (12.) a település központjában.²⁰

A szabadságharc nevezetes helye még Salánk, ahol szintén több emlék utal az akkori eseményekre. Itt is volt kastélya a Rákóczi családnak (mára elpusztult), itt tartották 1711 februárjában az utolsó kuruc országgyűlést. A monda szerint igen furcsa helyszínen, a Hömlőc-hegy tetején lévő erdőben találkoztak a résztvevők. A ma is látható asztalnak használt hatalmas kőön íródtak

7. Munkács – II. Rákóczi Ferenc dom-borműves emléktábla (1911, 1989: a felújított relief Matl Péter alkotása)

8. Beregszász – II. Rákóczi Ferenc (ifj. Pál Mihály, 1996)

¹⁸ 1703. május 21-én Tarpán és Váriban, majd május 22-én Beregszászon bontotta ki a „Pro libertate” zászlókat Esze Tamás.

¹⁹ A magyar Országgyűlés a 2019-es évet II. Rákóczi Ferenc emlékének nyilvánította a 32/2018. (XI. 27.) OGY határozatával.

²⁰ A beregszászi Rákóczi-szobor története 127 évre tekint vissza. Még a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 190. évfordulója (1893) idején megfogalmazódott egy általánosan óhajtott akarat, hogy Bereg vármegye egy lovas szobrot állíttson a Nagyságos Fejedelem emlékére. Örökös emléket szerettek volna állítani Tarpa és Vári után Beregszászban 1703. május 21–22-én végbement kuruc zászlóbontásnak, amelynek alkalmával éppen ebben a városban alakulhattak ki a gyalogos és a lovas századok. Vö. Bereg, 1893. augusztus 6. 2.

9. Beregszász – Mikos Kelemen
(Ortutay Zsuzsa, 1991)

a szabadságharc utolsó dokumentumai. Az országgyűlés emlékére a református templom karzatán emléktáblát (13.) helyeztek el 1935-ben a fejedelem halálának 200. évfordulóján. Nevezetes emlékhely még a település ún. Mikos-kútja (14.), ahonnan Mikos Kelemen naponta vitt friss vizet urának. Az évszázadok alatt ennek a helynek viszontagságos sorsa volt. 1970-ben a kutat betömték, majd 1991-ben kitisztították, és obeliszket emeltek az utolsó kuruc országgyűlésre emlékezve.²¹

Nemzeti identitás és történeti tudat Kárpátalján

10. Beregszász – II. Rákóczi Ferenc
(Tamáska János, 2008)

A magyar közösség a XIX. században alakította ki a nemzeti fejlődéshez szükséges gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális eszközrendszerét, ezek segítségével teremtette meg a nemzet tudatát. A magyar nemzettudat a kultúrnemzeti koncepció köré szerveződött, mely a nemzeti nyelv, a történeti hagyományok és a kultúra eszközével tudta hatékonyan leírni a Kárpát-medence magyarságának jellemzőit. Bár a magyar nemzettudat kiváló kutatójánál, Szűcs Jenőnél megjelent a magyar nacionalizmus és nemzeti tudat kettős jellege (kultúrnemzet, államnemzet), de már Bibó István is leírta azt, hogy az államnemzeti koncepció érvényesülése problematikus volt az állam többnyelvűsége és az egyes országrészek több évszázados eltérő fejlődése miatt.²² Az I. világháborút követő hatalomváltások,

illetve a trianoni döntés eredményeképpen a magyarság egy része kisebbségi sorba került, és ez megpecsételte a magyar nemzeti fejlődés irányát, aminek eredményeképpen a kultúrnemzeti koncepció vált általánossá a magyar közösségekben.

A nemzetépitést, a nemzeti elven való intézményesülés és a közösségi identitás kialakításaként határozhatjuk meg. Egyrészt minden közösség kialakít önmagáról egy képet, mely az önértelmezés keretrendszerét adja. Ennek a normává váló szabályrendszernek a segítségével határozza meg magát egy adott csoport, úgyhogy minden értelmzés kiindulópontjává saját eszmerendszerét teszi. Másrészt a kialakult eszme a társadalmi érintkezés politikai szintjén követeléseit mindig önmagával kényszerül

²¹ Beregi Hírlap, 1992. július 4. 5.

²² SZÜCS JENŐ: Nemzet és történelem. Budapest, 1984. Gondolat Kiadó. 30–31., BIBÓ ISTVÁN: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. Budapest, 2011. Argumentum. 23–24.

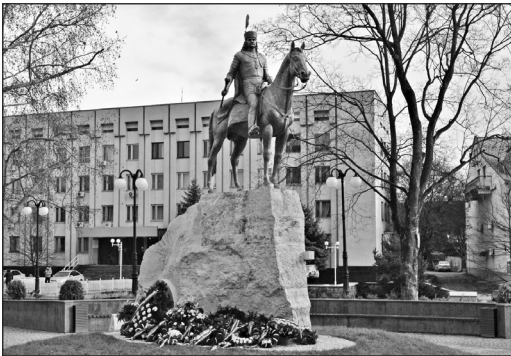

11. Beregszász – Zrínyi Ilona
(Dr. Berek Lajos, 2007)

megindokolni.²³ A politika reflexivitása nem csak a nemzetállami keretek között alakul így, hanem a kisebbségi nemzetépítés folyamatában is kimutatható.

Az etnikai magyar nemzet és a politikai Magyarország konstrukciója 1918-ig azt jelentette, hogy kisebb volt a nemzet, mint az ország, majd a trianoni békeszerződés után az ország lett kisebb, mint a nemzet. A változás után a magyar nemzet negyedrésze – több mint hárommillió ember – Magyarországon kívül nyert honosságot. A hárommillió magyar továbbra is a nemzet tagja maradt, de nemzeti létét a történelem nagy erőfeszítésektől tette függővé. Semmi sem vált olyan bonyolulttá a háború utáni Közép-Európában, mint a szétszakított nemzetünk közt megtalálni és megteremteni az érintkezés szabad útjait. Ezért az utódállamok

magyarsága egészen más értelmet volt kénytelen adni magyarságának is, mert mások lettek a lehetőségei, a jogai és a lehetőségei. Az utóbbi évek identitáskutatásai kiemelik azt a tényt, hogy az 1918 előtt kialakult „egységes magyar nemzet” tudata máig létezik a Kárpát-medencében. Akik magyarnak tartották magukat, azok egyben értelemszerűen a magyar etnokulturális nemzet részének tekintették magukat, értve ezalatt

12. Beregszász – II. Rákóczi Ferenc (Gyórfy Lajos, 2019)

a magyar anyanyelvűek közösségét.²⁴ Azt azonban látnunk kell, hogy az évszázados különültség miatt kialakultak azok a regionális jelenségek, melyeket Kárpátalján is kimutattak a kutatások. „A kárpátaljai magyarság haza-képe – mivel többféle társadalmi közegben élte meg kisebbségi létének hat évtizedét – meglehetősen ellentmondásos” – írta a Spektrum Társadalomkutató Műhely kutatásának vezetője a kilencvenes évek kö-

zében. A kárpátaljai magyarság haza-képét elemezve a szerző arra a következtetésre jutott, hogy a régió magyar lakossága megalkotta a saját, leszűkített haza-fogalmát, „amely szerint a haza nem ország, hanem az egykor volt igazi haza letört darabkája, egy szűkebb régió: a szülőföld, az a terület, ahol az ember saját hagyományai szerint él, ahol saját anyanyelvét használja, saját nemzettársaival alkot közösséget”.²⁵

²³ KÁNTOR ZOLTÁN: Kisebbségi nemzetépítés. *Regio*, 2000. 3. sz. 219–241.

²⁴ VERES VALÉR: A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai. In: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest, 2008. MTA – Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 35–60.

²⁵ KOVÁCS ELEMÉR: Így látjuk mi. A kárpátaljai magyarság értékrendje. *Kárpátaljai Szemle* 1996. 6. sz. 18–19.

A kárpátaljai Rákóczi-kultusz és a nemzeti identitás összefüggéseit vizsgáló kutatásunk megerősítette az előzőekben leírtakat. A nemzeti hovatartozás és az identitásvállalás szempontjából meghatározó tényezőknek az anyanyelv, a család, a hagyományok és a szellemi kultúra eredményei bizonyultak. Az „Ön szerint mely tényezők határozzák meg leginkább az ember nemzeti identitását?” kérdésre egy jellemző válasz: „Elsősorban az anyanyelv: akárhány nyelven beszélünk,

gondolkodni (pl. számolni), álmodni csak magyarul szoktunk. A közös eredettudatunk és a nemzeti történelmünk: olyan munkám van (történész, néprajzkutató, hagyományörző), hogy szinte a múltban élek. Őseink, rokonaink – ezek között lehetnek nem magyarok is, de ez nem számít. A közös haza: nem számít, hogy melyik országban élünk, Magyarországot hazánknak tekintjük. Még a vallás is meghatározó, pl. a kárpátaljai magyarok reformátusok, római katolikusok, esetleg görögkatolikusok, míg a többségi szlávok inkább ortodoxok.” (54 éves, Salánk) A válaszokból egyértelműen kiderült, hogy a magyar identitástudat inkább kulturális természetű, mint etnikai jellegű. Az állampolgári identitásnak nincs meghatározó szerepe a kárpátaljai magyar közösségben, ami a terület XX. századi történelmét ismerve nem meglepő. A nyelv, a hagyományok és a kultúra eszköztára lett a nemzeti azonosságtudat hordozója, ennek segítségével leírható a térség magyar nemzeti kisebbségének történeti tudata.

A korábbi kutatások megállapították: a kulturális természetű identitásképzés fontos elemeként a kisebbségi magyar közösségekben a vallás szerepe felértékelődik az egyéni, valamint a csoportidentitás megőrzésében.²⁶ Az általunk megkérdezett kulturális szakemberek közül mindenki kiemelte a vallás közösségalkotó erejét. A „Van-e szerepe a vallásnak a nemzeti identitás megőrzésében?” kérdésre jellemző válasz: „Igen van! Kisgyermekéknél az esti imák és mesék anyanyelven történő hallgatása, illetve az istentisztelet, szent liturgia, mise anyanyelven való celebrálása nagyon fontos az identitás megőrzésében. Nálunk falun, aki református, az magyar nemzetiségű, illetve még vannak magyar görögkatolikusok. Ha ortodox vallású valaki a családban, előbb vagy utóbb az ukrán iskolába íratják a gyereket és lassan elfelejtik a magyar anyanyelvüket.” (42 éves, Salánk)

13. Salánk – A salánki országgyűlés emléktáblája (1935)

14. Salánk – Mikos kútja (1991)

26 GEREBEN FERENC: Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében. Budapest, 1999. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely. 128–133. [GEREBEN, 1999.]

A történelemtől a társadalomban élő tudati képet a nemzeti azonosságtudat egyik meghatározó elemének tekintjük. A történelemből származó jelképek a nemzeti lét idődimenzióinak jól megfogható megjelenítői, melyek segítségével a múltban lezajlott drámai események színhelyei, szereplői, tárgyi emlékei alkalmasak arra, hogy a nemzeti érzést ébren tartsák. A jelképek használatával a történeti események köré kultikus tér alakítható ki, mely lehetővé teszi a nemzeti létezés tematikussá tételét, illetve a múlt tanulságainak állandó és folyamatos értelmezését.²⁷

A történeti tudat jellemzőinek és szerkezetének kiderítése egyszerű módszer alkalmazásával történt. Rákérdeztünk az interjúalanyoknál a megbecsült és az ellenszenves történelmi személyiségekre, a nagyra értékelt és a tragikusnak tartott történelmi eseményekre. A történelemben pozitívan megítélt személyiségek és események képletei nagy hasonlóságot mutatnak egymással, illetve korrelációt a művelődési szokásokkal. Az olvasási szokásokat vizsgáló kárpát-medencei vizsgálatok eredményei alapján általánosan elmondható, hogy a történelemtől kialakított kép összefügg a szellemi értékekhez való affinitással.²⁸

Kárpátalján a nagyra becsült történelmi szereplők közül II. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona alakja emelkedik ki. Mindez azt jelenti, hogy a magyar történelmi példákhoz való ragaszkodás kisebbségi helyzetben a kulturális önvédelem eszközének tekinthető. A válaszadók hivatkozási pontjai rímelnék a térség történelmi hagyományaira (kuruc kor, Rákóczi-szabadságharc), szimbólumaira (turul, „Pro libertate” zászló), illetve nevezetes történelmi szereplőikre (II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona, Esze Tamás).

Az elutasított, a magyar közösség számára romboló történelmi személyiségek és események között a XX. század nagy veszteségeihez köthetők. A kisebbségi lét és az ezzel járó sors miatt a magyar állam felbomlásához kapcsolható történelmi személyek (Károlyi Mihály), valamint történelmi események (Trianon) váltak meghatározóvá. Emellett még a kommunista diktatúra kiépítése Kárpátalján, a beregi férfiak elhurcolása, illetve a kommunista mozgalom szereplői kerültek a negatívan értékelt történelmi erők közé.

Vizsgálatunk eredményeként megállapíthatjuk, hogy a kárpátaljai magyar közösség identitása az egységes magyar nemzeti identitásban gyökerezik. A történelemtől kialakított képek alapján az iránymutató, a közösség számára erkölcsi tartást adó történeti elemekben a Rákóczi-kultusz szereplői, szimbólumai és jellegzetes helyszínei dominálnak. Egy olyan ellenvilág rajzolódik ki, mely a XX. század pusztító erőivel szemben az összetartozás és a védettség vágyát erősíti meg a magyar közösségekben. A kárpát-medencei magyarokat ugyan a történelem elszakította egymástól, de a közös kulturális hagyomány és az ebből építkező értékrend mégis erős köteleket jelent a nemzet számára.

²⁷ CSEPELI GYÖRGY: Nemzet által homályosan. Budapest, 1992. Századvég Kiadó. 77–84.

²⁸ GEREBEN, 1999. 128–133.

Konklúzió

A Kárpátalján fennmaradt történeti hagyomány azt mutatja, hogy ezen a területen a nép történetében különösen jelentős, a folklórban is mély nyomot hagyó idő volt a kuruc-kor, a Rákóczi-szabadságharc, s II. Rákóczi Ferenc, akinek alakja köré mítosz teremtődött és személye történelemfelettivé vált. Itt áll Munkács vára, ahol a hős Zrínyi Ilona védte gyermekeit és a hazát, innen indult el az ország függetlenségének megteremtésére Bercsényi Miklós vagy itt szállt a legmagasabbra Rákóczi turulmadara, amely jelképe lett a magyar közösség szabadságvágyának. A néphagyományok, a harcokban mutatott hősiesség magatartás a nemzeti mitológia szerves része.²⁹ Rákóczi kultusza tudatformáló erőt képvisel, amely a társadalom egészének nemzeti identitását határozza meg mindenütt, ahol magyarok élnek. A kárpátaljai magyar közösség történetében és tudatában úgy él II. Rákóczi Ferenc, mint ahogy *Emlékiratok* című művében megfogalmazta: „Minden cselekedetem célja egyedül a szabadság szeretete volt, az a vágy, hogy hazámat az idegen járom alól felszabadítsam. Bátorított és erősített az a szándék, hogy megérdemeljem a nép bizalmát és szeretetét.”³⁰

Salánk - Mihail Iscsenko: A salánki országgyűlés emlékére (2019)

29 DUPKA–ZUBÁNIC, 2019. 69–73.

30 II. Rákóczi, 1942.

HELEBRAND EMESE*

Magyar katonák az olasz fronton

Nyíri László története

1984 nyarán 23, még jó erőben lévő, egykori I. világháborús magyar katona indult el Olaszországba, hogy végigjárja azokat a frontszakaszokat, ahol 1916 és 1918 között harcoltak. Az „I ragazzi del '99” (A kilencvenkilences fiúk) olasz veteránokat tömörítő és az ő emléküket őrző szervezet meghívására érkeztek Olaszországba azzal a céllal, hogy találkozzanak, barátként kezet fogjanak és emlékezzenek azokkal a szintén már nagyon idős olasz katonákkal, akikkel az olasz fronton a lövészárkok két oldalán ellenségként néztek egymással szembe. „Emléktúrának nevezték el a kegyeletes zárándokutat. Fölkeresték a hajdani legnagyobb ütközetek színhelyét: az Isonzo, a Piave hallgatag, véráztatta partjait, a doberdói katonatemetőket.”¹

Természetesen felmerült a magyar és olasz veteránokban egyaránt, hogy miért is kellett egy ilyen öldöklő küzdelemben részt venniük, és annyi véréldozatot hozniuk. A piavei átkelési kísérleteknél a folyamatos pergőtűzben mintegy 80 000 ember, jelentős részben magyar baka veszett a folyóba. Olasz részről az „I ragazzi del '99” (A kilencvenkilences fiúk) voltak azok, akik 1899-ben születtek, és az I. világháború elején töltötték be a 18. életévüket, ezért behívót kaptak a katonasághoz. 1917 első négy hónapjában sorozták be a fiatalokat, és sietve kezdetét vette a kiképzésük. Az 1899-es fiúk azonban csak 1917 novemberében a caporettói csatát követő napokban kerültek ki a frontra. Résztvételük a harcokban, az akkori veteránok tapasztalatával együtt, a háború szempontjából sikeresnek bizonyult. A nagyon fiatal 18 éves katonák az I. világháborúban a súlyos caporettói csata után (1917. október 24.) Olaszország és a Királyi Hadsereg súlyos válsága idején megerősítették a hadseregüket. Az I. világháború utáni időszaktól kezdve a „99-es fiúk” kifejezés széles körben elterjedt a történetírásban, az olasz publicisztikában, és közösen használják az összes 1899-ben született katonára.

A háború végén az 1899-es születésűek úgy döntöttek, szövetséget alapítanak azzal a céllal, hogy tiszteljék és megőrizték a '99-es fiúk emlékét. Ez még mindig működik néhány olasz városban: Bassano del Grappa, Róma, Milánó, Brescia és Novara. A többi harci és fegyveres szövetséghez hasonlóan az „I ragazzi del '99” Nemzeti Szövetség a Honvédelmi Minisztérium irányítása alatt áll.

Az Olaszországba 1984-ben ellátogató magyar küldöttség tagjai, a hajdani bakák között Baktalórántháza egykori lakosa, Nyíri László is ott volt, aki társaival harcolt az I. világháború poklában.

* A szerző a Nyíregyházi Kölcsey Ferenc Gimnázium tanulója. 9. osztályosként jeligésen beadott írása 2019-ben a Debreceni Egyetem Olasz Tanszékének pályázatán (Ricordi Italiani in Ungheria/ Magyarországi Olasz Emlékek) első díjat nyert. Felkészítő tanára: Nagyné Balla Judit.

¹ https://library.hungaricana.hu/hu/view/DunantuliNaplo_1987_05/?pg=42&layout=s&tlayout=s https://it.wikipedia.org/wiki/Ragazzi_del_%2799 2019. február 9.

Első világháborús öregek a *Himnusz*t éneklik az egyik hősi temető emlékművénél a doberdói fennsík lábánál. A csoport elején Giuseppe Santoro tábornok és Nyíri László

Nyíri László a Debreceni Református Kollégiumban tanítónak készült. A kassai 34. gyalogezredbe sorozták be karpaszományosnak. Kikerült az olasz frontra, ahol 1918. július 8-tól szeptember 31-ig részt vett a Monte Grappa-i csatában, majd 1918. október 21-én életveszélyes sérülést szenvedett. 1919 márciusában kerülhetett vissza a kollégium iskolapadjába, ahol okleveles tanító végzettséget szerzett. Történelmet tanított, majd

később igazgatóként dolgozott Baktalórántházán az általános iskolában.

Az Isonzó-fronton 1915 nyaratól 1917 októberéig vívta az olasz haderő az osztrák-magyar sereggel a híres-hírhedt isonzói csatákat, szám szerint tizenkettőt.² Tíz alkalommal az olaszok támadtak, de számbeli fölényük ellenére céljaikat nem érték el. Egymás után indított támadásokkal kísérelték meg az áttörést, de a tizenegy isonzói csata borzalmas véráldozatokat hozott, területnyeréséget nem. Jelentősebb területi és stratégiai nyereségre csak a hatodik csata során tettek szert. A Doberdói-fennsíkot 1916. augusztus 9-ről 10-re virradó éjjel ürítette ki a hadtest parancsnoka, mivel az olasz csapatoknak Görznel sikerült az osztrák-magyar védelmet áttörniük, s fennállt a Doberdón küzdő csapatok bekerítésének a veszélye.

Ez csak átmeneti, csekélyke siker volt, várta még az olasz csapatokat Caporetto kudarca (12. isonzói csata), amely a Monarchia számára teljes győzelmet jelentett, az olaszoknak pedig a visszavonulást a Piave folyóig. A 12. isonzói csata 1917. október 24-én heves tüzéségi tüzzel kezdődött. Az osztrák-magyar-német támadás szinte elsöpörte az olaszokat, Caporettonál áttörték a 2. olasz hadsereg vonalait. Három nappal később az olaszok az Isonzó egész vonalán megkezdték a visszavonulást. A támadást a logisztikai nehézségek, az esőzések, a lerombolt hidak és vasútvonalak miatt november végén leállították, a front a Piave folyónál stabilizálódott.

A Monarchia hadvezetése úgy gondolta, hogy egy újabb elsöprő erejű támadással az olasz fronton sikerül Olaszországot fegyverszünetre bírnia, ezért került sor a II. piavei csatára. Az olaszokat nem érte váratlanul a roham, így néhány napon belül visszaszorították a Monarchia katonáit. Az olasz hadvezetés felismerte, hogy egy újabb támadás indításával lehetőségük nyílhat a Monarchia meggyengült csapatainak legyőzésére. 1918 októberében Vittorio Veneto város közelében áttörték a frontvonalat. A veszteségek hatására 1918. november 3-án Padovában a Monarchia megbízottjai aláírták a fegyverszünetet.

² http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/doberdo_isonzo_es_az_olasz_front_szaz_eves_csatai 2019. január 9.; https://nagyhaboru.blog.hu/2010/09/29/a_doberdo_fogalma 2019. január 9.

Erre a piavei, Monte Grappa-i harctérre került ki megyénk szülőtte, Nyíri László, aki a vele készült interjúban elmesélte a háborúval kapcsolatos érzéseit, tapasztalatait. Elmondása szerint 18. életévét betöltötte, nem volt egy megtermett ember, mégis besorozták katonának. Nem szívesen ment, de muszáj volt. Egy hónapig tanult különféle katonai dolgokat, majd tiszti iskolába vitték Szatmárnémetibe, ahol négy hónapot töltött el. Géppuskásnak képezték ki, és az olasz frontra került, Asiago, Monte Grappa térségébe. Az első pergőtűzet július 8-án itt élte át. Innen – ahogy ő fogalmaz – Olaszország közepébe, a Piave folyóhoz, az 1400 méter magas Hétközség-fennsík-jára került. Itt a harcoló felek olyan közel voltak egymáshoz, hogy az olasz katonák átkiabáltak nekik, hogy miért harcolnak ellenük mikor ők nem bántották őket. A magyar katonáknak hallgatniuk kellett, semmiféle választ nem adhattak. Elmondása szerint a hely nagyon veszélyes volt. Nappal nem mozoghattak, csak éjszaka, mert az olaszok mindent beláttak. Aki megmoccant, rögtön ágyútűzzel lőttek rá. Az olasz harctéren október 1-től 21-ig tartózkodott. Legnehezebb napja 1918. október 21. éjjelére esett. Pergőtűz indult, nagy kaliberű ágyúval lőtték a csapatát, amelynek a tagjai közül tizenöten meghaltak, nyolcan megsebesültek, köztük ő maga is. Súlyos koponyasérülést szenvedett, ezért Ausztria egyik városába katonai kórházba szállították. Két hétig nem nyúltak hozzá, várták a halálát. Egy orvos érkezett, aki mágnessel szedte ki a szilánkokat a koponyájából. Ezek után két hétig még eszméletlenül fekteték a kórházban. Időközben visszakerült Magyarországra, a debreceni klinikára, ahol egy professzor gyógyította egészen 1919. március közepéig. Innen került vissza a kollégium iskolapadjába. Megkapta tanítói oklevelét, továbbtanult, jogi karra iratkozott be. A kórházi kezelése alatt levelet írt 27 címre. Akik visszaírtak neki, azt a tájékoztatást kapták róla, hogy őt élő halottként szállították a kórházba...

Az interjúban elmeséli azt is, hogy a csaták idején egy olasz tábornok felfigyelt arra, hogy a magyar katonák nem gyilkoltak, hanem csak védekeztek. Ez a tábornok volt az, aki meghívta a magyar veterán katonákat Olaszországba 1984-ben. Az utazás és vendéglátás minden költségét a meghívó olasz fél állta.³ A Gulyás testvérek filmje dokumentálja a 23 magyar veterán látogatását Bassano del Grappába, Isonzóba, Monte Grappába, Piavébe és Velencébe. Ellátogattak az ottani katonai temetőbe és megemlékeztek a hősi halottakról. Találkoztak akkori olasz veteránokkal és Fossalta di Piavében egy keresztelőkápolna felavatási ünnepségén a két ország himnuszai elhangzásakor összeölelkezve fejezték ki megbékélésüket, s koszorút dobtak a Piave folyóba. Megyénk küldöttének is megadatott a baráti kézfogás az egykori ellenségekkel, az egykori csaták színhelyén.⁴

Ezután a látogatás után egészen 2005-ig kellett várni, hogy a már-már feledésbe merült I. világháborús olaszországi csatáknak, az azokban harcoló katonáknak valaki emléket állítson. Ekkor jött létre a Magyar Monte Grappa Baráti Kör, amely az olasz földben, a Monte Grappa-hegy tetején kialakított temetőben nyugvó magyar hősi halottak emlékének az ápolását tűzte ki céljául.

³ Interjú Nyíri Lászlóval; dr. Szilágyi László nyíregyházi kutatótanár hanganyaga (Baktalórántháza, 1992.)

⁴ Magyarok és az első világháború trilógia, Második rész; Én is jártam Isonzónál (teljes film); <https://www.youtube.com/watch?v=-zifpaniRB0>; dr. Szilágyi László kézírata alapján (Nyíregyháza, 2018.)

A két világháború között az olasz hatóságok az 1775 méter magas Monte Grappa hegy tetején építettek fel egy monumentális hősi emlékművet, ahová a környéken, sok helyen eltemetett hősi halottak földi maradványait gyűjtötték össze. „A magyar delegáció nagyjából húszfős: autókonvojunk elsőik között érkezik az emlékmű és a vendéglátó-épület alatti parkolóba. A szűk fennsíkrol tökéletes látvány nyílik az észak-olasz síkságra, a Brenta és a Piave folyók völgyeire. Évről évre mintegy kétezer embert várnak ide a környék településeinek előjáróiból összeállt olasz szervezők. 2004-ig nem volt magyar küldöttség vagy képviselő, mi kezdtük el, akkor jöttünk ide először. Semmi különösre nem kell gondolni, véletlenül, családi kapcsolatok alapján bukkantunk a helyszínre”⁵ – meséli Dinyés László, a Magyar Monte Grappa Baráti Kör Egyesület elnöke.

A ceremónia kezdetéig bejárjuk a magyarok nevét megőrkítő parcellát, a felvonulási szinteket, a katonazenekarok próbáit, és a fennsík alá rejtett alagútrendszer néhány járatát

Szerte Észak-Olaszországban, így a Monte Grappát magába fogadó Venétföldön is igen különleges megbecsüléssel gondolják az I. világháborús emlékezés tereit. Az Isonzó folyásától, majd a szlovén-olasz határtól közelítve a Dolomitok térségéig az egykori harcok, frontmozgások összes állomása, kisebb-nagyobb jelentőséggel bíró színhelye mementóvá vált, több nyelven dokumentálták, a '30-as évek fasiszta berendezkedése pedig a hősi-győzelmi nosztalgia miatt gondoskodott nagyszabású obeliszek, emlékparkok építéséről. „Rendkívüli komoly eseménynek tartom, hogy a Honvédelmi Minisztérium ezúttal érdemben reagált megkeresésünkre, és végre hivatalos magyar köszöntő is elhangzott Monte Grappa ünnepségén. Az nem lehet, hogy több ezernyi elesett magyar katona emléke nem létezik a magyar minisztérium számára. Ha most megkérdeznék, hogy egyáltalán miért csináljuk, miért szervezzük évek óta a magyar delegációt civilekből, akkor azt mondanám: azon egyszerű oknál fogva, hogy eddig senki más nem csinálta. Semmi más célunk nincs ezzel, mint megadni a lehetőséget legalább néhány magyar családnak, hogy az életben még egyszer azt mondhasák: nézd, megtaláltuk, ott nyugszik a nagypapi” – mondja Dinyés László.⁶

Történetünk főszereplőjének, Nyíri Lászlónak az olasz katonai temetőben nyugvó magyar katonákkal ellentétben megadatott, hogy élve kikerült az öldöklésből, és hosszú, tartalmas élet után szülőföldjén, Baktalórántházán szerettei körében hunyt el 1994-ben.

⁵ https://mandiner.hu/cikk/20100803_elesett_hoseink_nyomaban_monte_grappa

⁶ https://mandiner.hu/cikk/20100803_elesett_hoseink_nyomaban_monte_grappa

Mély fájdalommal tudatjuk, hogy volt iskolaigazgatónk,

NYÍRI LÁSZLÓ
gyémántdiplomás tanító

elhunyt. Temetése 1994. október 29-én 14 órakor lesz a baktalórántházi református temető ravatalozójából. Reguly Antal Ált. Isk. nevelőtestülete.
112026/1H

Vajon ismerik-e, ápolják-e városában és egykori iskolájában Nyíri László emlékezetét?

Elmentek tehát az utolsó öreg katonák, akik eleven, élő tanúi voltak az első nagy világháborús pokláknak. Már csak interjúk, filmek idézik fel személyüket, életüket. A nemzet kollektív történelmi tudatában azonban örök időnkig meg kell őrizni ezeknek az egykori katonáknak a hősiességét, bátorságát, hazaszeretetét, és példaként állítani őket a mai ifjúság elé, hiszen azok a velünk egykorú fiatal fiúk készek voltak feláldozni az életüket a hazájukért.

NÉZŐ ISTVÁN

Puskák és galambok: dr. Halasy Gyula élete

A magyar sportlövészet második olimpiai bajnoka, dr. Halasy Gyula Kisvárdán született 1891. július 19-én.¹ Apja Halasi Mór, a kisvárdai Windt és Fisch terménykereskedő cég egyik megalapítója, a Kisvárdai Takarékpénztár igazgatója, anyja Weinberger Irén.²

Ifjúi évek, tanulmányok

Az ifjú Gyula fiatalabb éveit Bécsben, Budapesten, Kolozsváron és a Debrecen közelében lévő családi birtokokon töltötte, olvasható a sportlövész életét bemutató írásban.³ Az özvegye cáfolta a hosszabb debreceni létet: „lehet, hogy néhányszor megfordult ott.”⁴ Valamiért volt azonban Mátészalkán, hiszen egy fotója hátulján ez olvasható: „Gyuluska mátészalkai tartózkodása idejében, 1896. április havában, 4 év és 9 hónapos korában.”⁵

Halasy Gyula gyerekkori fotói

¹ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-DW53-FRV>

² Halálozás. Kisvárdai Lapok, 1888. 6. sz. 2.

³ DEÁK ZSIGMOND: Amit megcélozt, azt rendre el is találta. Magyar Nemzet, 2010. 346. sz. 11.

⁴ HALASY GYULÁNÉ: A 101 magyar aranyérem története: Halasy Gyula. Ország Világ, 1975. 11. sz. 2.

⁵ Várday István Városi Könyvtár, helytörténeti gyűjtemény, Kisvárdá

„Gyuluska” már „hatéves korában elcsente az édesapja vadászfegyverét szabolcsi birtokukon, és sorra lövöldözte a verebeket és ürgéket. Délben, amikor spárgára felűzve húzta be zsákmányát, jóságos pofonokkal jutalmazták ügyességét.”⁶

Az elemi után a polgári iskolát is Kisvárdán végezte (1904), ezt követően a nyíregyházi evangélikus főgimnáziumba járt. Az ifjúban már ekkor élt a vadászszenvedély, nagyvadra ment lesre.⁷

1908-ban kitűnő eredménnyel érettségizett, életcélul a jogi pályát jelölte meg. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen kezdte el tanulmányait.⁸ Halasy felesége szerint férje Bécsben, a Kereskedelmi Akadémián diplomázott, majd a budapesti és a kolozsvári egyetemen szerzett jogi, illetve államtudományi doktorátust, végül a berlini egyetem mezőgazdasági fakultásán kapott oklevelet.⁹ Egy életrajz ezt kiegészíti azzal, hogy 1913-ban fejezte be a berlini gazdasági főiskolát.¹⁰ Egy 1924-es írás azt tudatja, hogy Pest után ment Bécsbe, „és a második diplomával a zsebében beiratkozott a berlini gazdasági főiskolára.”¹¹

Egyetemi hallgatóként tagja volt a BEAC-nak, majd Németországba kerülve 1912–13-ban több értékes győzelmet ért el a díjlovaglásban (Berlin, Hannover, Magdeburg). Mint evezős, tagja volt az egyik berlini klub négyesének, amely 1913-ban második lett a német bajnokságban.¹² Felsőfokú tanulmányai idején a műkorcsolyázók bajnoki címét szerezte meg, szép sikereket ért el az országos tornaversenyeken is.¹³

Halasy a világháborúban és a polgári életben

Halasy megkapta az 1913-ban alapított 1912/13-as Emlékeresztet, amelyet azoknak adományoztak, akiket az 1912-es mozgósításkor tényleges katonai szolgálatra hívtak be a balkáni háborúk miatt, és legalább négyheti szolgálatot teljesítettek.

Az I. világháború kezdetekor tartalékos huszárhadnagyként a helybeli bank tisztviselőjeként érte a behívó. A debreceni 2. huszárezredben szolgált. Az első hadnagy volt 1916-ban, aki kiérdemelte a hadiékítményes Vaskorona-rendet. Egy aknarobbanás hatására megnémult, és csak nyolc hónap múlva tudott újra megszólalni. Más információ szerint súlyosan megsérült és hazahozták.¹⁴ Gyógyulása után tovább küzdött a harctéren.

Halasy Gyula
az I. világháború idején

⁶ A galamblövészet olimpiai bajnoka a legszebben dekorált huszártiszt. *Az Ujság*, 1924. 139. sz. 6.

⁷ SYPOSS ZOLTÁN: Emlékezés dr. Halasy Gyulára. *Népsport*, 1985. 309. sz. 7.

⁸ A Budapesti Királyi Magyar-Tudomány Egyetem almanachja, Budapest, 1909. 140.

⁹ HALASY GYULÁNÉ: A 101 magyar aranyérem története: Halasy Gyula. In: *Ország Világ*, 1975. 11. sz. 2.

¹⁰ RÓZSALIGETI LÁSZLÓ: Magyar olimpiai lexikon 1896-2012. Budapest, 2012. Corvina Kiadó, 128.

¹¹ A galamblövészet olimpiai bajnoka a legszebben dekorált huszártiszt. *Az Ujság*, 1924. 139. sz. 6.

¹² GULYÁS PÁL: Magyar írók élete és munkái XII. kötet, sajtó alá rendezte Viczián János, Budapest, 1993. Argumentum Kiadó; MTA Könyvtára, 256. col.

¹³ DÉNES GYÖRGY: Beszélgetés Európabajnokunkkal. *Felsőszabolcs*, 1936. 34. sz. 2.

¹⁴ A galamblövészet olimpiai bajnoka a legszebben dekorált huszártiszt. *Az Ujság*, 1924. 139. sz. 6.

Katonakönyve felsorolja a kitüntetéseit: Vaskorona-rend, Katonai érdemkereszt, Ezüst Signum Laudis, Bronz Signum Laudis, Károly-csapatkereszt, Sebesülési érem, Háborús emlékérem, Német vaskereszt, Osztrák háborús emlékérem, Bolgár háborús emlékérem és az 1912/13-as Emlékkereszt.

Tartalékos huszárszázadosként szerelt le, s egy időre Kisvárdára költözött, majd Pesten a Magyar-Olasz Bank szolgálatába lépett. Egy 1922–23-as címjegyzék szerint a pénzügyi osztály vezetője volt a Népszínház utcai fiókjának helyettese volt.¹⁵ Innen az Atlantica Trust Rt.-hez távozott. A részvénytársaság őt kérte fel a bankosztály megszervezésére, majd vezetőként dolgozott itt. Jogi- és gazdasági ismeretei mellett angol, francia, olasz és német tudását is hasznosította.¹⁶ Nem sokáig dolgozott az Atlanticánál, mert 1924-ben már az apja által vezetett Kisvárdai Takarékpénztár vezérigazgató-helyettese. 1926-ban a Kisvárda-vidéki Szőlőgazdasági Rt. igazgatóság tagjává választották.¹⁷

Halasy a polgári életben

A párizsi olimpiát megelőző hazai versenyek

A galamblovészettel 1921-től kezdett foglalkozni, a Királyi Magyar Automobil Club (KMAC) céllövő szakosztályában ismerkedett meg a sporttal.¹⁸ Belitska Sándor, a Galamblovő Szövetség elnöke már 1922-ben kijelentette, hogy Halasyt be kell nevezni az olimpiára, aki ezt követően valóságos aszkéta életet élt. Hajnalban kelt és a margitszigeti pályán gyakorolt, amíg hivatalba nem kellett mennie.¹⁹

1921-ben a KMAC lövész szakosztálya jegyzőjévé választották.²⁰ A kezdeti években kisebb jelentőségű versenyeken vett részt, lőtt pisztollyal, puskával élőgalambra, korongra, üveggömbre, de általában lezorult a dobogóról. A megmérettetések szerzésében is részt vett.

Első jelentősebb eredménye 1922 májusában volt, amikor a KMAC által rendezett versenyen József királyi herceg díjért handicap volt 10 élőgalambra, itt 9 találattal az élen végzett. A 10 agyaggalambra történő lövésben első lett 7 találattal, így elnyerte a Szomjas-testvérek díját, egy másik vetélkedésben a világbajnok Lumniczer Sándor mögött másodikként végzett.²¹ Júniusban a Budapesti Polgári Lovászegyesület tartotta a háziversenyét, melyen a pisztolylovészethetben diadalmaskodott, mivel 37,5 méterről 10 lövésből 69 pontot ért el a lőtáblán.²²

¹⁵ Budapesti Czim- és Lakásjegyzék, 1922–1923. Budapest, 1923. Franklin Társulat, 214.

¹⁶ A galamblovészeti olimpiai bajnoka a legszebben dekorált huszártiszt. Az Ujság, 1924. 139. sz. 6.

¹⁷ Központi Értesítő, 1927. 15. sz. 367.

¹⁸ KANKOVSKY ARTHÚR: Halasy Gyula dr. és a magyar lövészsport. Nemzeti Sport, 1924. 125. sz. 6.

¹⁹ A galamblovészeti olimpiai bajnoka a legszebben dekorált huszártiszt. Az Ujság, 1924. 139. sz. 6.

²⁰ https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1921_11_2/?query=Halasy%20Gyula&pg=145&layout=s

²¹ A Királyi Magyar Automobil-Club galamblovő meetingje. Nimród Vadászújság, 1922. 11. sz. 156.–157.

²² Hírek mindenfelől. Nimród Vadászújság, 1922. 12. sz. 170.

1923. február 12-én a KMAC közgyűlésén választmányi póttag lett.²³ Áprilisban a Szokoly-vándordíjért folyt a küzdelem. Halasy 30 galambból 29-et eltalált, s ezzel egy évre a díj birtokosának mondhatta magát.²⁴

Az Országos Magyar Galamblovó Egyesület (OMGE) áprilisban tartotta versenyét, ahol agyaggalamb versenyben első lett, megelőzve Lumniczert, az élőgalamb-lövészetben viszont fordított volt a sorrend.²⁵ Júniusban egy versenyszámban első, háromban a második helyre lőtte magát, sőt felajánlott egy tiszteletdíjat.²⁶ Októberben az országos agyaggalamblovó bajnokságot Lumniczer nyerte 25 telitalálattal, Halasy a 3. lett, 23 alkalommal találva el a célt.²⁷

Az 1924-es esztendő az olimpiára való felkészülés határozta meg. Több előkészítő versenyt szerveztek, hármat Halasy nyert meg, áprilisban 96 találatot érve el 4-gyel javította meg a magyar rekordot.²⁸ Ebben az évben ismét megnyerte a Szokoly-vándordíjat, a 30 „galambból” 29-et lőtt le, az agyaggalamblovó-bajnokságon „a 100-ik galambot Lumniczerrel egyformán 90-nel érik el. Ekkor Lumniczer 110-ig lő hibátlanul, Halasy azonban a 109-ik galambot hibázza.” Így második lett.²⁹

Részvétel az Európa-bajnokságon

1923 júniusában, a hamburgi Európa-bajnokságon 204 lövész indult. A magyarokat Lumniczer, Halasy, Szomjas és Szerviczky képviselték. Mind a négyen az OMGE versenyzőjeként, de a saját költségükön voltak kint. Az egyéni versenyben 1000 agyaggalambra lőttek 2 nap alatt, Goedel német világbajnok 955 galambbal nyert, Kisvárdai szülötte 944-gyel lett a második.

A csapatversenyt 6 fős csapatoknak írták ki. A magyarok kénytelenek voltak a dicsőséget két osztrák versenyzővel megosztani, Európa 1923. évi csapatbajnokságát (600 galamb) a magyar-osztrák kombinált csapat nyerte, a Nemzeti Sport szerint 560 találattal. (Halasy 95, Lumniczer 95, Szomjas 92, Szerviczky 91, Siegl 91, Wéber 93).³⁰ Ha ezeket az egyéni teljesítményeket összeadjuk, akkor 557 az eredmény. Egy másik híradás ellenben azt közölte, hogy a magyar csapat 600-ból 562 találattal győzött.³¹

Az EB-alatt több pótverseny volt, a legnagyobbban harminc induló között Lumniczer 50 lövésből 50 találattal első, Halasy 49-cel második lett. Ő világrekordot állított fel azzal, hogy 132-es hibátlan sorozatot adott le.³²

²³ https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1923_02_1/?query=Halassy%20Gyula&pg=219&layout=s

²⁴ https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1923_04_1/?query=Halasy%20Gyula&pg=260&layout=s

²⁵ Galamblovészet. Nimród Vadászújság, 1923. 9. sz. 136.

²⁶ O. Gy.: Galamblovészet. Nimród Vadászújság, 1923. 13. sz. 202.

²⁷ Őszi galamblovó versenyek. Nimród Vadászújság, 1923. 22. sz. 341.

²⁸ https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1924_04_2/?query=halasy%20gyula&pg=190&layout=s

²⁹ https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1924_05_2/?query=halasy%20gyula&pg=69&layout=s

³⁰ Galamblovóink fényes sikerei Hamburgban. Nemzeti Sport, 1923. 76. sz. 1.

³¹ <http://www.huszadikszazad.hu/cikk/magyar-galamblovok-kituno-eselyei-az-olimpiasion>

³² Galamblovóink fényes sikerei Hamburgban. Nemzeti Sport, 1923. 76. sz. 1.

Győzelem az olimpián

1924-ben Párizs rendezte az olimpiát. A MOB 1924. június 23-i ülésén elfogadta, hogy az agyaggalamb-lövészetre Lumniczert és Halasyt küldik ki.³³ Az utóbbi az Országos Magyar Agyaggalamblovó Egylet versenyzőjeként indult. Az összes kiadást az állami támogatás nem fedezte, így az olimpiát megelőző magas pénzdíjú rivieri és más tengerparti viadalokon vett részt.

Egy júniusi újság a magyar csapat tagjainak esélyességét latolgatta: „Az idei versenyeredmények remek formát mutatnak. Országos rekord: Halasy 100-ból 96 találat. ... Legjobb tréningeredmény: Lumniczer és Halasy 100-ból 98 találat.”³⁴

Versaillesben az agyaggalamb-lövészetben 44 induló volt. A „galamb”, egy 11 cm átmérőjű, 1 cm vastag aszfaltkorong. Ezt kellett eltalálni kb. 50 méter távolságból. A magyaroknak nehezen sikerült gyakorló pályához jutniuk, mert a belépő 10 frank, egy töltény ára 40 centime volt.

A július 8-án kezdődő versenyt 100 „galambra” hirdették. Az első napon 70 lövést kellett leadni. Lumniczer gyomorrontás miatt nem hozta a formáját, a második nap feladta a versenyt. Ekkor odalépett hozzá a barátja és vigasztalta: „Ha te beteg vagy és kidőltél, hát kénytelen leszek én megnyerni ezt az olimpiai bajnokságot.”³⁵

Hiba nélkül csak ketten lőttek, a magyar versenyző és még két lövő csak egyet vett, ezzel az élen kettős, a második helyen hármas holtverseny alakult ki.

Másnap további 30 lövéssel folytatták a vetélkedést. Előbb 20 lövést adtak le. Hibátlanul egyedül a finn Huber lőtt, ő egyet tévesztett. A következő 10 galambot csak ők ketten találták el, így 98 találattal holtversenyben végeztek. Következett a „szétlövés” az első helyért. Ennek a lefolyását eltérő módon adják elő a krónikások. Az Est szerint: „Huber kezdte a lövést. A gép kidobta az első agyagkorongot, a finn lövész ráfogta fegyverét és elvétette a lövést. Aztán már kilencszer hibátlanul lőtt.... Halasy olyan nyugodtan állt a lőhelyre, mintha egyszerű tréning következne. Gyors egymásutánban lőtt és tíz telitalálatot fejezte be a szériát.”³⁶

Egy olimpiatörténeti kötet viszont azt írja, hogy versenyzőnk tizből tíz találatot ért el, s indult az öltözőbe az újabb lőszerért, amikor útközben érte a hír, hogy a finn elhibázta az első lövést, bár utána kilencszer talált, így a verseny eldőlt.³⁷ Ami biztos: Halasy 98 találattal, világcuccsal megszerezte az olimpiai bajnokságot. Ez volt az első eset, hogy olimpián európai versenyző nyerte a galamblovést. A 98 találat olimpiai csúcs volt, és az maradt 1972-ig. Hozzátehetjük, hogy 99 korongot talált el, de egy nem tört szét, csak porzott, ezért nem minősítették találatnak. „Példája lehet korának, ... ő a mostani Magyarország legnyugodtabb embere” – írta róla Krúdy Gyula.³⁸

³³ Tizenkét magyar atléta és kilenc birkózó megy Párisba. Prágai Magyar Hírlap, 1924. 142. sz. 6.

³⁴ <http://www.huszadikszazad.hu/cikk/magyar-galamblovok-kituno-eselyei-az-olimpiason>

³⁵ LUKÁCS LÁSZLÓ – SZEPESI GYÖRGY: A magyar olimpiai aranyérmek története 1869–1980. Budapest, 1980. Sport Kiadó, 30.

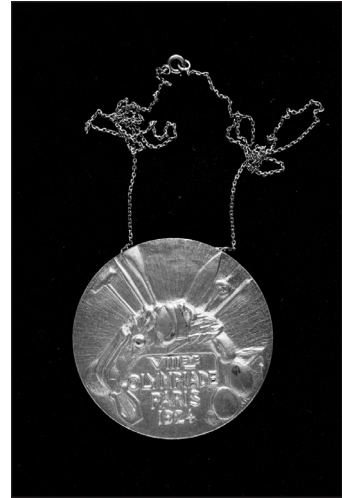
³⁶ GYÁRFÁS VIKTOR: A Kormányzó táviratban üdvözölte Halasy Gyulát. Az Est, 1824. 141. sz. 5.

³⁷ Magyarok az olimpiai játékokon 1896-2000. főszerk. AJÁN TAMÁS, Budapest, 2000. IQ Press, 73.

³⁸ SYPOSS ZOLTÁN: Emlékezés dr. Halasy Gyulára. Népsport, 1985. 309. sz. 7.

Olimpiai győzelmének díjául egy aranyérmét és egy oklevelet kapott, továbbá egy francia vándordíját, egy sèvres-i vázát, amelyet 1925-ben küldtek el neki.³⁹

A győztes hazatérte után az OMGE augusztus 1-jén a Sziget Clubban a diadal megünneplésére bankettet rendezett, amelyen részt vett a közélet sok kiválósága.⁴⁰ Augusztus 14-én „Horthy a királyi palotában fogadta az olimpiai bajnokokat és helyezetteket. „Bemutatkozás közben mindenkire volt egykét szava. ...az agyaggalambblövés olimpiai bajnokának elmondta, hogy Kenderesen ők is foglalkoznak ezzel a sporttal.”⁴¹ A kihallgatást bankett követte, ezen a nyertest Gömbös Gyula köszöntötte. Október 26-án tizenegy órára zsúfolásig megtelt az MTA díszcsarnoka. A MOB hívta össze az olimpikonokat, hogy méltó keretben adja át nekik a megérdemelt díjakat és okleveleket.⁴² Az ünneplések csak az év végén értek véget. A KMAC december 6-án Halasy tiszteletére vacsorát rendezett.⁴³

Halasy olimpiai érme,
a láncot később ő maga készítette

Nemzetközi versenyei az olimpia után

Egy Halasyval készült 1925-ös riportból kiderül, hogy az olimpia óta 17 céllövő versenyen vett részt, s ebből 15-öt megnyert.⁴⁴ Nézzünk meg néhány további sikerét!

1925-ben cseh bajnok lett.⁴⁵ A magyar csapat tagjaként nyert az osztrák bajnokságot, ugyanekkor egyéniben 190 találattal a dobogó 2. fokára léphetett fel a német Goedel mögött (191 találat). A 100 lövéses versenyen szintén ez lett a sorrend.⁴⁶ 1926-ban a hamburgi versenyen a magyar csapat világrekorddal győzött, mert 400 lövésből 388 találatot ért el. Az egyéni versenyben 98 találattal a második helyre szorult egy német mögött, aki 99 találatot ért el.⁴⁷ Az 1926-os osztrák bajnokságot is megnyerte, 1927-ben Finnország, egy év múlva Bajorország bajnokságán győzött.⁴⁸ 1927 nyarán a brünni versenyen a gróf Mittrowsky díjért folyó lövészetben második lett Lumniczer mögött, viszont a cseh bajnokságon fordított volt a sorrend.⁴⁹

1927. június 23-án kezdődött Hamburgban a németek legnagyobb versenye. Az itthoni gyakorláson Halasy fegyvere eltört, s ezért szokatlan fegyverrel lőtt, s végül

³⁹ Hírek. Az Est, 1925. 49. sz. 15.

⁴⁰ Halasy Gyula olimpiai bajnok ünneplése. Pesti Napló, 1924. 157. sz. 8.

⁴¹ BAKÓ JENŐ: Hatvanöt éve történt. Új Tükör, 1989. 33. sz. 35.

⁴² A magyar olimpikonok ünneplése. Sporthírlap, 1924. 189. sz. 12.

⁴³ Vacsora Halasy Gyula tiszteletére. 8 Órai Ujság, 1924. 260. sz. 8.

⁴⁴ Dr. Halasy, a céllövészet olimpiai bajnoka, Alaszkába készül a prémvadászok közé. Az Est. 1925. 292. sz. 20.

⁴⁵ DÉNES GYÖRGY: Beszélgetés Európabajnokunkkal. Felsőszabolcs, 1936. 34. sz. 2.

⁴⁶ A magyar csapat győzött a bécsi galambblövő versenyen. Délmagyarország, 1925. 16. sz. 7.

⁴⁷ Magyar győzelemmel kezdődött a nemzetközi galambblövő-verseny. Pesti Hírlap, 1926. 111. sz. 19.

⁴⁸ DÉNES GYÖRGY: Beszélgetés Európabajnokunkkal. Felsőszabolcs, 1936. 34. sz. 2.

⁴⁹ Magyar galambblövők sikere Hamburgban. Nimród Vadászujság, 1927. 20. sz. 359.

a győztes 192 találatával szemben 189-cal a II. helyre került. A csapatversenyben 6 lővőnek kellett rajthoz állnia, ebből a 4 legjobbat vették számításba. „feltétlenül megismételtük volna múlt évi győzelmünket, ha önálló csapatokkal állunk szemben. Az angolok és németek azonban a legjobb lővőikből kombinált csapatot állítottak össze, s csak így sikerült a magyar csapatot a II. helyre szorítani.”⁵⁰ A vegyes csapat 369, a magyar 366 találatot ért el. A csapatverseny keretében került eldöntésre a nagy vándordíj, ezt 1926-ban és 1927-ben is a magyarok nyerték, így végleg a birtokukba jutott. 1932-ben újra Párizs hozta meg a dicsőséget Halasynak. Az élőgalamb-lövészet világbajnoki versenyén, melyen 28 méterről 20–20-galambra lőttek a háromfős magyar csapat tagjaként a dobogó legfelső fokára állhatott, 60/53 találatot nyertek.⁵¹ Ő szerepelt a legjobban a maximális húsz találattal. Az egyéni világbajnokságban a 138 versenyző közül a 3. lett 19-cel.⁵²

Ezeknek a sikereknek volt köszönhető, hogy 1932. október 30-án este a Magyar Országos Lövész Szövetség ünnepi díjkiosztó vacsorát rendezett, s ebből az alkalomból a szövetség az újonnan alapított arany díszjelményét adományozta neki.⁵³

1934-ben a Margitszigeten nyílt lehetőség arra, hogy a magyarok megnyerjék mind a kontinens, mind a világbajnokságot. A reményeket egyéniben és csapatban is beteljesítették. Halasy tagja volt a világbajnokságon induló csapatnak, de a verseny végeredményébe a két legrosszabb teljesítmény, így az övé sem számított bele (Montagh 281, Strassburger 273, Lumniczer 269, Dóra Pál 263, Dóra Sándor 262, Halasy 259 találat).⁵⁴

1936. július 23–28. között Berlinben rendezték a világbajnokságot és az Európa-bajnoki címet eldöntő küzdelmet. Ezen 28 nemzet versenyzői 300-300 galambot lőttek 25-ös szériában, ebből az első 200 lövés az Európa-bajnokságot döntötte el. Ezt Halasy 187 találattal megnyerte. Ezután következett 100 lövés, mely a 200-zal együtt adta ki a világbajnokság végeredményét. Az utolsó 25-ös széria előtt 5 pont előnnyel vezetett, majd pihenésre való szünet következett. Őt azonban megrohanta a fotóriporterek, újságírók, autogramkérők és gratulálók hada, majd a mecklenburgi nagyherceg kérette a díszpáholyba, „innen szólított a megafon ismét a plansra, hogy megkezdjem az utolsó szériám lövését... már a lövések megkezdése előtt éreztem, hogy fáradt vagyok”.⁵⁵ Az első 75 lövésből mindössze négy hibát vétett, a „pihenés” utáni 9 galambból 6-ot, ám ezt követően hibátlan volt, így a csapatnak tudta biztosítani a világbajnoki győzelmet, ő azonban 272 találatot elérve csak egyéni világbajnoki ezüstérmes lett, egy találattal lemaradva a győztestől. Az EB csapatbajnokságán is a magyarok diadalmaskodtak.⁵⁶ A verseny után Hitlerhez kapott meghívást ünnepélyes

⁵⁰ Uo. 358.

⁵¹ Világversenyek. Magyar Lövész, 1971. 11. sz.

⁵² Világbajnokságot nyertek galamblovóink Párisban. Nemzeti Ujság, 1932. 125. sz. 6.

⁵³ https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1932/?query=Halasy%20Gyula&cp=481&layout=s

⁵⁴ <http://www.huszadikszazad.hu/1934-majus/sport/montagh-andras-nyerte-az-agyaggalamblovo-vilagbajnoksagot>

⁵⁵ RADNAI LÁSZLÓ: Beszélgetés Európa-bajnokunkkal. Nyírvidék, 1936. 189. sz. 2

⁵⁶ Világversenyek. Magyar Lövész 1971. sz. 8.

fogadtatásra. A Führer melegen gratulált győzelméhez és mosolyogva megjegyezte: Hiába, a magyarok veszélyes ellenfelek.⁵⁷

Az 1937. augusztus 5-én kezdődő és három napig tartó versenyen Helsinkiben döntöttek a trapplövő világbajnokságról és a kontinens győzteséről. Csapatversenyben a magyarok nem indultak, mert nem tudták a négy versenyző költségét biztosítani, így nem volt esélyük a világbajnoki címet megvédeni. Egyéniben Európa-bajnok lett Lumniczer 200/198 találattal, Halasy 193-mal a negyedik.⁵⁸ A világbajnokságon is ezt a helyezést érte el.⁵⁹

Hazánk képviseletében bizonyára még több világversenyen szerzett volna diadalt, de az 1921–1924-es, 1927–1928-as, 1930-as és 1933-as világbajnokságon a magyarok nem indultak, 1926-ban pedig elmaradt, az 1928-as olimpián sportlövő versenyt nem rendeztek, az 1936-os olimpián a lövészetnek ez az ága nem szerepelt.

Hazai versenyek az olimpiai győzelem után

1924 októberében a magyar bajnokságért küzdöttek, amikor 25 élő galambra lőttek 27 méter távolságról. Ekkor Halasy a második lett 24 találattal, eggyel lemaradva a győztestől, de „a fő agyagszámban csillogtatta meg olympiai formáját, biztosan nyerve meg a versenyt”, vagyis a honvédelmi miniszter-díját, amikor 100 agyaggalambra 15 méterről célozva 96 alkalommal talált.⁶⁰

1925-ben az országos bajnokságon a második lett Lumniczer mögött.⁶¹ A Szokoló-vándordíjat azonban sikerült megtartania, mivel 40 lövésből 36-szor volt eredményes. Összel rendezték az országos élőgalamb-lövő bajnokságot. Ezt Szomjas Gusztáv nyerte 25 galambból 24 találattal, második lett Halasy 26-ból 24-et lőtt le.⁶²

A következő évi bajnokságon 100 galambra lőttek 15 méterről. A kisvárdai sportoló 96 találatot ért el.⁶³ Amíg 100 lövésre rendezték a versenyt, vagyis tizenegy éven át, addig a 96 találat soha meg nem döntött csúcs volt.

Ebben az évben Budapest látta vendégül a német, osztrák, lengyel, holland és finn versenyzőket, a revans lehetőségét adva meg a külföldieknek. A visszavágás nem sikerült, mert a magyar csapat győzött. A hatos csapatversenyben szintén a magyarok diadalmaskodtak. Egyénileg a legjobb eredményt Halasy érte el, 100 közül 99 találattal, s ezzel ismételen beállította új világrekordját. A leghosszabb hiba nélküli sorozatlövést, 62-öt, szintén ő produkálta.⁶⁴

⁵⁷ RADNAI LÁSZLÓ: Beszélgetés Európa-bajnokunkkal. Nyírvidek, 1936. 189. sz. 2.

⁵⁸ https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1937_2_1/?query=halassy%20gyula%20agyaggalamb&pg=223&layout=s

⁵⁹ RÓZSALIGETI, 2012. 129.; https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1937_2_1/?query=hamburg%20halasy%20gyula&pg=232&layout=s

⁶⁰ Galamblövő verseny. Vadászat, 1924. 22. sz. 353.

⁶¹ https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1925_05_2/?query=halasy%20gyula%20%C3%A9l%C5%91galamb&pg=198&layout=s

⁶² Magyarország élőgalamblövő bajnokságát ifj. Szomjas Gusztáv tiszalöki földbirtokos nyerte meg. Nyírvidek, 1925. 239. sz. 3.

⁶³ Dr. Halasy Gyula nyerte Magyarország agyaggalamblövő bajnokságát. Nemzeti Sport, 1926. 80. sz. 1.

⁶⁴ Magyar győzelemmel kezdődött a nemzetközi galamblövő-verseny. Pesti Hírlap, 1926. 111. sz. 19.

1927-ben a bajnoki cím védőjeként csak az 5. helyre tudta löni magát, ám a versenynapokon élőgalamb-lövészetben neki is jutott 1. és 3. helyezés.⁶⁵

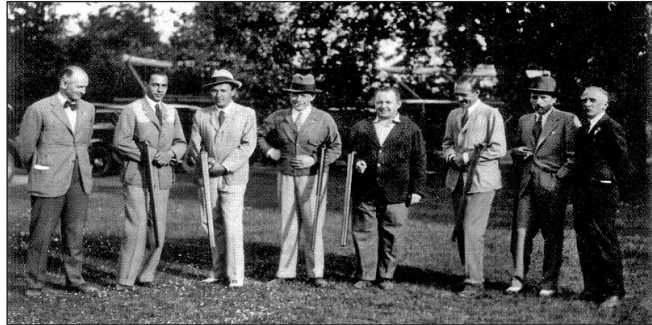
1928 tavaszán Szomjas Gusztáv sorozatversenyben legyőzte Halasyt.⁶⁶ Ősszel a báró Bohus László által felajánlott díjért élőgalambra kellett löni 24 és 29 méterről, vagyis handicap verseny volt, ami azt jelenti, hogy a jobb lövő térhátrányból lőtt. Első lett Szomjas Gusztáv, aki 24 méterről 26-ból mindet eltalálta, második Halasy, aki 29 méterről egyet hibázott.⁶⁷ A harmadik napon a Sigray-vándordíjért, egy nagy értékű ezüst serlegért és a Nemzetközi-díjért lehetett fegyvert fogni. Lumniczer negyedjére is megnyerte a serleget 30/25-ös találattal, az olimpiai bajnok a második helyen végzett 24-gyel. A száz agyaggalambra kiírt Nemzetközi-díjért folyó versenyben is meg kellett elégedni az ezüstéremmel, mert azon Strassburger István nyert 93-találattal, ő eggyel kevesebbet ért el.⁶⁸

1936 májusában a szezonnyitó nemzetközi versenyen 50 agyaggalambból 47-et eltalálva második lett, eggyel lemaradva Montagh mögött,⁶⁹ ám a verseny más ágában javítani tudott. A több napos küzdelem keretében rendezték meg a Selmeczy Miklós Sörétgyár Rt. vándordíjért zajló lövészetet 21 indu-

lóval. A második napon Halasy került az élre, a román Stroici Manole ugyan többször utolérte, de a magyar versenyző végül megtartotta a pozícióját, és 200 galambból 182 találattal nyert.⁷⁰ Ebben az évben a koronglövő-bajnokságon 28 versenyző lőtt 200 korongra 15 méterről. 100 galamb után a kisvárdai lövész vezetett egy találattal

Halasy Gyula a Margitszigeten gyakorol 1925-ben

Világverő trapscapat, 1934. Balról jobbra Sárkány József, dr. Montagh András, Dóra Sándor, dr. Halasy Gyula, dr. Lumniczer Sándor, Strassburger István, Dóra Pál és Szilágyi Viktor

⁶⁵ A tavaszi nemzetközi galamblovő meeting. Nimród Vadászújság, 1927. 20. sz. 359.

⁶⁶ Szomjas Gusztáv a tavaszi galamblovő versenyen legyőzte Halasi Gyulát. Nyírvidék, 1928. 118. sz. 1.

⁶⁷ https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1928/?query=Halasy%20Gyula&pg=406&layout=s

⁶⁸ https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1928/?query=halasy%20gyula&pg=407&layout=s

⁶⁹ <http://www.huszadikszazad.hu/1936-majus/sport/ezer-galamb-halala-a-margitszigeten>

⁷⁰ https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1936_1_2/?query=Halasy%20Gyula&pg=287&layout=s

Dóra Pál előtt, majd előnyét fokozatosan, növelve 180 találattal nyerte a bajnokságot, amelyben már tíz évvel korábban is győzött.⁷¹

1937-ben egy nemzetközi versenyben 50 agyaggalambra 36 induló lőtt 10, 12 és 15 méterről. Halasy végzett az élen 45 találattal, neki 15 méterről kellett céloznia.⁷² A versenyen a Selmeczi Miklós Sörétyvár Rt. vándordíjért is küzdöttek, ebben Stroici Manole és Halasy fej-fej melletti küzdelmet folytatott, végül ez utóbbi két találat különbséggel győzött, mivel 200 lövésből 170-szer talált.⁷³ Ez év szeptemberében Siófokon nemzetközi versenyt rendeztek, ekkor a csapatversenyben győztes válogatott tagja volt.⁷⁴

1938 májusában nemzetközi versenyen dőlt el országos bajnokság. Szabolcs szülötte a 150. korongnál 3 találattal vezetett, aztán kiütközött az állóképesség hiánya, így Stroici nyert egy előnnyel, mivel 200 korongból 168-at lőtt le. „A magyar versenyzők mentségére az szolgál, hogy az idei kellemetlen időjárás edzésüket erősen hátráltatta és még nincsenek képességeik tetőpontján.”⁷⁵ Szeptemberben nemzetközi verseny volt. A 200 agyag-galamb-lövéses küzdelmet a friss világbajnok, Strassburger István nyerte, Halasy a második helyezett lett. Az élőgalamb-lövészet Szigligeti-díjért folyó küzdelem az élen holtversennyel ért véget közte és gróf Széchenyi Zsigmond között.⁷⁶

Halasy a megyében

Az olimpiai és világbajnok az országban kisebb jelentőségű versenyeken is fellépett, de ezek közül csupán a nyíregyházi részletezzük, a szakkait megemlíthjük. A szabolcsi szerepléseinek okát a Nyírvidék így indokolta: „Tudvalevő, hogy Halasi itt végezte középiskoláit az ev. Kossuth Lajos főgimnáziumban ... A másik ok pedig az volt, mely erre az elhatározásra készítette, hogy a személyéhez, és versenytársainak, Szomjas Gusztávnak és fiának személyéhez fűződő érdeklődésben, kik szintén részt vettek a párisi olimpiáson”.⁷⁷ Ehhez tegyük még azt hozzá, hogy sógora révén nyíregyházi rokonsággal is rendelkezett.

1925. augusztus 20-án az ünnepi programok keretében került sor az agyaggalamb-lövészetre, s a Kovács István-émlékversenyt megnyerte, ezért a Kállay Tamás és Teleky gróf által felajánlott ezüsterleget kapta. Nyíregyháza város tiszteletdíjért távolsági handicap verseny zajlott 20 agyaggalambra, vagyis Halasy 7 méterrel távolabbról lőtt a versenytársaitól. Holtverseny után 2. lett, jutalmul egy ezüst-cigarettá-

⁷¹ https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1936_2_2/?query=hamburg%20halasy%20gyula&pg=302&layout=s

⁷² https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1937_1/?query=Halasy%20Gyula&pg=742&layout=s

⁷³ https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1937_1/?query=halassy%20gyula%20agyag%20galamb&pg=763&layout=s

⁷⁴ https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1937_2_1/?query=halasy%20gyula%20%C3%A9l%C5%91galamb&pg=500&layout=s

⁷⁵ https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1938_1/?query=halasy%20gyula&pg=630&layout=s

⁷⁶ https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1938_2/?query=halasy%20gyula%20%C3%A9l%C5%91galamb&pg=391&layout=s

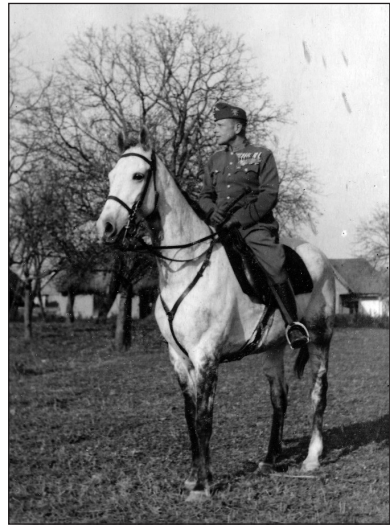
⁷⁷ Dr. Halasi [sic!] Gyula, a párisi olimpiász világhírű győztese is részt vesz az augusztus 20-iki agyag-galamb-lövés versenyen. Nyírvidék, 1925. 186. sz. 4.

tárcát érdemelt ki. Két másik számban versenyen kívül vett részt.⁷⁸ 1926. július 4-én országos élő- és agyaggalamblöví versenyt szerveztek Sóstón Kovács István emlékére, melyen ismét szerepelt. Az OMGE díját, vagyis az 50 agyaggalambra 15 méterre kiírt versenyt megnyerte 47 találattal, miként a Kovács István Bajtársi Szövetség díját is elhódította az élő galambra történt handicap versenyen. A lövészetben szerzett még két 3. helyezést.⁷⁹ Nyíregyházán 1927. március 5-én megalakult a megyei galamblöví egyesület, Halasy a választmány rendes tagja lett.⁸⁰

1927. október 1-jén és 2-án „nagy számú és előkelő közönség érdeklődése mellett s az ország legjobb lövőinek részvételével” zajlott le Mátészalkán a Szabolcs-Szatmár Megyei Galamblöví Egyesület évi versenye, ezen a 4. lett.⁸¹

1928. augusztus 27-én az Nyíregyházi Torna és Vívó Egyesület bujtosi sporttelepén rendezték a versenyt. A megnyitó verseny a 30 agyaggalambra történő lövés volt, ifj. Szomjas Gusztáv és Halasy 29-29 találattal holtversenyben állt. Ezt követően újabb öt lövés következett, s végül Szomjas nyert 33 találattal, s ezzel elhódította Nyíregyháza város díját, Halasy 32 találattal a második lett. Nem volt oka búslakodni, mert Szabolcs vármegye 1928. évi galamblöví bajnokságát, melyen élő galambra céloztak, 25 lövésből 25 találattal megnyerte, s ezzel a megyei díjat is kiérdemelte.⁸² A versenyről beszámoló kisvárdai *Felsőszabolcs* szerint az élőgalamb-lövészetnél az addig hibátlan négy lövő egyike a 14. lövésnél elvérzett (de a galamb nem), a 17. galambnál tévesztett egy másik is, s miután később az állva maradt vetélytárs is vétett egyet, a település szülötte hibátlan sorozattal győzött.⁸³

Az egyesület 1929. szeptember 1-jén nagyszabású versenyt rendezett Sóstón, melyen Pattantyús András álnév alatt ő is indult. Az agyaggalamblöví-versenyben csak második lett, köszönhetően annak, hogy mire sorra került, már erősen alkonyodott, s ezért nem jól látta a röpködő korongokat.⁸⁴

Huszárként az 1930-as évek végén

⁷⁸ A párisi olimpiász világbajnoka a nyíregyházi agyag-galamblöví versenyen. Nyírvidék, 1925. 189. sz. 4.

⁷⁹ A Galamblöví verseny részletes eredménye. Nyírvidék, 1926. 154. sz. 3.

⁸⁰ Megalakult a Szabolcs-Szatmár vármegyei Galamblöví Egyesület. Nyírvidék, 1927. 58. sz. 5.

⁸¹ Gyönyörű időben zajlott le a Szabolcs-Szatmárvármegyei Galamblöví Egyesület mátészalkai versenye. Nyírvidék, 1927. 228. sz. 4.

⁸² Gyönyörű időben, klasszikus mezőnnyel zajlott le a Szabolcs Szatmárvármegyei Galamblöví Egylet tegnapi versenye. Nyírvidék, 1928. 194. sz. 7.

⁸³ Galamblöví verseny Nyíregyházán. Felsőszabolcs, 1928. 34. sz. 2.

⁸⁴ Sport. Nyírvidék, 1929. 199. sz. 4.

Halasy Kisvárdán

Az olimpiai dicsőségből a település is osztozott: „Őszinte és igaz örömmel regisztráljuk ezt a hatalmas sikert, amely végeredményben kisvárdai sikert jelent, amint azt az összes lapok is megállapítják.”⁸⁵ Az olimpikon 1927-ben Kisvárdáról küldött levelet a *Nemzeti Sport* szerkesztőségébe, a lap által meghirdetett sportolói népszerűségi pályázathoz szólta hozzá dicsérve a kezdeményezést.⁸⁶

Kisvárdán 1931. decemberi keltezéssel hosszú cikke jelent meg az 1932-es *Nimród* című újságban, s abban a világháborús idők alatt bekövetkezett élményeit osztotta meg az olvasókkal.⁸⁷ Nem írt helyet, sem dátumot a két hónap múlva megjelent *Melyiket szeressem?* című újabb cikkéhez, melyben azt a kérdést boncolgatja, hogy mire és hogyan a legérdekesebb vadászni.⁸⁸ Talán ezt is Kisvárdán készítette.

Ismerjük azt a beszédét, melyet 1933. március 5-én mondott a Kisvárdai Úszó Egyesület dísztorna ünnepélyén. Eredetileg Hajós Alfrédot kérték fel, mivel ő ter-

vezte az 1930-ban átadott kisvárdai strand úszómedencéjét, de nem vállalta a szónoklatot, így a sportlövész fejtette ki a sport jelentőségéről szóló 9 oldalnyi írásba foglalt nézeteit.⁸⁹ 1932. október 15-én és 16-án a Felsőszabolcsi Gazdakör rendezett löversenyt agyag- és élőgalambra, s ezen versenyen kívül mutatta meg tudását. A 25 agyaggalambra történő viadalban indulva telitalálatot ért el.⁹⁰ 1934. március 18-án meg-

Vadászként puskával a nyakában 1931-ben

alakult a Kisvárdai Polgári Lövészegylet, aminek társelnökévé választották.⁹¹

A jeles férfi kisvárdai éveire így emlékezett vissza Lunczer László: „A mai Lenin úton, a volt Városi Tanács melletti házban laktak Halasyék ... Én ... taxis voltam ... s abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy hordtam edzésre ... a kisvárdai legelőre, ahol a kanális partján tartotta az edzéseket ... Minden nap mentünk edzeni ... Egy-egy edzésen talán egyet vagy kettőt, ha elhibázott ... Egyszerű, közvetlen ember volt. Sokat beszélgettem vele, egy-egy jól sikerült verseny után nagy élménybeszámolót tartott, elmondta, hogyan nyert. Rengeteg érem és serleg díszítette otthon a szobáját ... Kisvárdáról közvetlenül a háború előtt költözött el, és nem is jött vissza.”⁹²

⁸⁵ Kisvárdai siker Berlinben. Felsőszabolcs, 1936. 31. sz. 3.

⁸⁶ „Legfőbb támaszunk a pártatlan, szakértő sajtó”. *Nemzeti Sport*, 1927. 37. sz. 4.

⁸⁷ HALASY GYULA: Háborús vadászemlékek. *Nimród Vadászüjság*, 1932. 2. sz. 24–26.

⁸⁸ HALASY GYULA: *Melyiket szeressem?*. *Nimród*, 1932. 8. sz. 124–125.

⁸⁹ Halasy Gyula beszéde, Kisvárdán, 1933. március 5.-én. kézirat, Várday István Városi Könyvtár, helytörténeti gyűjtemény, Kisvárdá.

⁹⁰ Nagyszerű keretek közt debütált Kisvárdán a galamblövéssport. *Felsőszabolcs*, 1932. 42. sz. 1.

⁹¹ Hatalmas lelkesedés mellett alakult meg a Kisvárdai Polgári Lövészegylet. *Felsőszabolcs*, 1934. 13. sz. 1.

⁹² Szép jubileum, összeáll. BAGOLY DÁNIEL., Kisvárdá, 1986. KSE, 27–28.

1943-ban Halasy leánytestvérei eladták a községnek a Szent László u. 56. sz. alatti házat, leventeotthon céljára vették meg az ingatlant.⁹³ Napjainkban a Balzsam gyógyszertár van az épület helyén.

Halasy Gyula élete a XX. század közepétől

Halasy 1939. október 31-én megkapta a Felvidék visszacsatolásáért járó emlékérmét, 1941. július 3-án tartalékos századosként az Erdélyi Emlékérmét, korábban pedig tartalékos főhadnagyként az Országos Vitézi Széktől az I. világháborúban való részvételéért, lovassági szakaszparancsnokként nyújtott teljesítményéért a Háborús Emlékérmét, szalagján a karddal és a sisakkal.⁹⁴ Az 1941-ben kiállított katonakönyve szerint századosként a Magyar Királyi 808. Pályaudvar Parancsnokságon teljesített tényleges szolgálatot.

1945 után egy új korszak kezdődött, ezt jelezte egy rendőrségi ügy is. Az illetékes szervek figyelmét nem kerülte el, hogy Halasy neje az Angliában élő fivérétől (az iratok szerint Walter Scottól) többször kapott fontot, s ebből 5 font megmaradt. Az asszony ezt nem váltotta be, vissza akarta küldeni, hogy ott váltásák át forintra. A magánlevél felbontás során „a gazdasági rendőrség közegei megtalálták az angol fontot a levélben és jóllehet feladóként álnév szerepelt, mégis kinyomozták annak küldőjét.” Így valutaügy lett az esetből. 1946 szeptemberében házkutatást tartottak a házaspár lakásán, és különböző, bejelentési kötelezettség alá eső értékeket találtak: 37 dollárt, 4000 cseh koronát, 11 kanadai dollárt, 26 fontot, 12 fontra szóló csekket, 10 db Napóleon aranyat és 200 dinárt. Halasy védekezését – mely szerint ezeket egy ismerőse, Kristóf Éva adta át neki megőrzésre két nappal a házkutatás előtt – a bíróság nem fogadta el, és öt háromévi fegyházra, a feleségét az 5 font miatt 10 hónapra börtönre ítélte.

A Kúria 1947. március 28-án másodfokon helyt adott a legfőbb államügyész-helyettes – a vádlott érdekében elmondott – felszólalásának, s elfogadta azt az állítást, hogy az értékek nem az ő tulajdonát képezik, így csak azok be nem jelentése miatt kapott egy év, a neje 6 hónap börtönt.⁹⁵ Az ügy további történetét nem ismerjük.

Halasyék családi háza

Halasy Gyula katonakönyve 1941-ből

⁹³ Adásvételi szerződés, Várday István Városi Könyvtár helytörténeti gyűjtemény

⁹⁴ Fotó, Várday István Városi Könyvtár, helytörténeti gyűjtemény, Kisvárd

⁹⁵ https://library.hungaricana.hu/hu/view/MOT_1947_03/?query=Halasi%20Gyula&pg=635&layout=s

Egy híradás szerint Halasy 1950-ben szakfelügyelő volt a sporthivatalban.⁹⁶ 1952-ben a Budapesti (Újpesti) Dózsa színeiben kezdett ismét versenyezni.⁹⁷ Az 1953 júniusában rendezett lövészetén újra győzött. „Ebben az évben elindult minden versenyen és formája versenyről versenyre javult... a mostani versenyen 97 korongot lőtt és ezzel elérte az érdemes sportolói szintet.”⁹⁸

A verseny után az országos társadalmi sportlövész szövetség koronglövő bírói tanfolyamot indított 16 résztvevővel. Az oktató nem volt más, mint ő.⁹⁹ 1953. július 5-én szenzációként tálalta a *Népsport*, hogy a koronglövők Béke Kupa versenyének harmadik fordulójában 94 találattal legyőzte a többszörös világbajnok Lumniczert, bár az első helyhez így is 96 találat kellett.¹⁰⁰

Egy hét múlva újabb viadalt rendeztek, ezen Hegedüs 99, Halasy 98, Lumniczer 97 találattal foglalták el a dobogót. A győztes így nyilatkozott: „Egy év óta Halasy Gyula foglalkozik velem, átadta gazdag tapasztalatait. Igen sokat köszönhetek neki.”¹⁰¹

Halasy Efféle tevékenységének a kezdete az 1948-as londoni olimpia utáni időszakra vezethető vissza, amikor megismerkedett az Országos Sporthivatal akkori vezetőjével, Hegyi Gyulával. Az ő biztatására „a megújuló magyar lövészsport egyik fáradhatatlan szervezője és szakvezetője lett. Előbb az MHS keretei között, majd a sportlövő szövetségben dolgozott.”¹⁰² Közben a versenyzői fronton is helyt állt. 1953 nyarának végén egy agyaggalamb-lövő versenyen a 4. lett 93 találattal.¹⁰³ Szeptemberben az országos csúcsot beállítva győzött, mivel 100-ból 99 korongot lőtt.¹⁰⁴

A következő évi májusi kijevi nemzetközi versenyre kettős minőségében utazott ki. Tagja volt a magyar csapatnak, ugyanakkor az edzéseket is ő vezette.¹⁰⁵ Októberben a szófiai versenyen szereplő csapat tagja és edzője volt.¹⁰⁶

1955-ben beválasztották a nemzetközi koronglövő bizottságba.¹⁰⁷ Az ekkori EB-n a csapatversenyben a szovjetek mögött 2. helyet szereztek meg az általa trenírozott magyarok, mégpedig úgy, hogy Lumniczer elvesztette a lövész-szemüvegét, így nélküle volt kénytelen lőni.¹⁰⁸

Az 1956-os melbourne-i olimpiára készülő koronglövők edzője is is Halasy lett.¹⁰⁹ A magyar lövők egyetlen ágban sem értek el jelentős eredményt, az itthoni események miatt nem a legjobb idegállapotban versenyeztek.

⁹⁶ <http://olimpia.hu/halasy-gyula-a-legnyugodtabb-magyar-ember>

⁹⁷ RÓZSALIGETI, 2012. 129.

⁹⁸ Halasy Gyula nyerte a Petőfi VTSK koronglövő-versenyét. *Népsport*, 1953. 116. sz. 1.

⁹⁹ Sportlövészet. *Népsport*, 1953. 117. sz. 4.

¹⁰⁰ Halasy Gyula legyőzte a többszörös világbajnok Lumniczert a koronglövők Béke Kupa-versenyén. *Népsport*, 1953. 133. sz. 2.

¹⁰¹ Koronglövőink nagyszerű formában. *Népsport*, 1953. 142. sz. 2.

¹⁰² TAS: Aranyérem és olimpiai csúcs. *Képes Sport*, 1972. 27. sz. 25.

¹⁰³ Agyaggalamb-lövő népsport. *Magyar Vadász*, 1953. 9. sz. 5.

¹⁰⁴ Halasy Gyula beállította az országos koronglövő-csúcsot. *Népsport*, 1953. 190. sz. 2.

¹⁰⁵ Május 15-e és 31-e között Kijevben versenyez a magyar sportlövő-válogatott. *Népsport*, 1954. 82. sz. 1.

¹⁰⁶ Új utakra kell térniük sportlövőinknek. *Népsport*, 1954. 231. sz. 2.

¹⁰⁷ Fahidy József: Pénteken reggel kezdődnek meg a sportlövő EB küzdelmei. *Népsport*, 1955. 178. sz. 2.

¹⁰⁸ Fahidy József: Jegyzetek a bucaresti sportlövő EB-ről. *Népsport*, 1955. 182. sz. 3.

¹⁰⁹ https://library.hungaricana.hu/hu/view/SportKiadas_1956_03_1/?query=Halasi%20Gyula&pg=221&layout=s

A következő év szeptemberének végén a Budapesti Honvéd szervezett versenyt, s ezen a Dózsa színeit képviselve ő lőtt a legjobban, 178 találatot ért el, az őt követő Garamvölgyi 165-öt.¹¹⁰

1958 májusában újjáalakult a Magyar Olimpiai Bizottság, tagjai között ott találjuk Halasyt.¹¹¹ Az 1961-ben rendezett berni Európa-bajnokságra az általa edzett csapat utazott ki. A felkészülésről elégedetlenül nyilatkozott, mert a hazai kidobógépek nem érték el a külföldi pályák gyorsaságát, így az itthoni felkészülés keveset ért.¹¹² A magyar csapat Bernben a 4. lett.¹¹³

1961. november 11-én egy kiskunfélegyházi koronglövő versenyen is részt vett.¹¹⁴ A következő esztendő májusában is ott találjuk,¹¹⁵ áprilisában egy elméleti írást publikált *A vadász és a fegyvere* címmel.¹¹⁶ Szintén 1962-ben tagja volt az Újpesti Dózsa 1. helyezést elért galamblövő csapatának.¹¹⁷ Ezt követően nem találjuk nyomát annak, hogy versenyen indult volna.

1963-ban „Emléklül a magyar sportlövőktől” feliratú plakettet kapott, 1964-ben, az olimpiai bajnoki cím elnyerésének 40. évfordulója alkalmából lövészársai babérággal díszített plakettet adományoztak neki.¹¹⁸

1970. december 20-án a sikerekben gazdag életút lezárult.¹¹⁹ Halasyt a MOB és a Magyar Testnevelési és Sportszövetség is saját halottjának tekintette. Hamvasztás előtti búcsúztatása december 29-én volt.¹²⁰ Az olimpikon sírja 2004 óta védelem alatt áll, a Farkasréti temetőben, az N, N/A, N/A, 1377 jelzésű helyen található.

Kisvárdán 1981. december 30-án a Dolgozók útja és a vasútvonal közti területen kialakított utcát „Az eddig alig ismert” versenyzőről nevezték el.¹²¹ Dr. Halasy Gyula élete és tevékenysége 2016-óta a Kisvárdai Települési Értéktár része. Ha megépül Kisvárdán a tervbe vett lőtér, méltóbb névadója nem lehetne a város szülötténél.

Halasy 1963-as és 1964-es plakettjei

¹¹⁰ Eredmények. Népsport, 1957. 128. sz. 6.

¹¹¹ Az eddigieknél nagyobb szerepei vállal a MOB az olimpiai felkészítésben. Népsport, 1958. 90. sz. 3.

¹¹² MOLNÁR LÁSZLÓ: Európa legjobbjai ellen. Népsport, 1961. 122. sz. 3.

¹¹³ ANTAL ZOLTÁN-SASS TIBOR: A magyar sport kézikönyve. Budapest, 1984. Sport Kiadó, 605.

¹¹⁴ Új sportág megyénkben. Petőfi Népe, 1961. 265. sz. 6.

¹¹⁵ Olimpikon galamblövő Kiskunfélegyházán. Petőfi Népe, 1962. 115. sz. 6.

¹¹⁶ HALASY GYULA: A vadász és fegyvere. Magyar Vadász, 1962. 4. sz. 86.

¹¹⁷ ANTAL, 1984. 595.

¹¹⁸ Várday István Városi Könyvtár, helytörténeti gyűjtemény, Kisvárdá
<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33HT-DW53-FRV>

¹²⁰ Halálozás. Népszabadság, 1970. 302. sz. 31.

¹²¹ Utcakeresztelő. Kelet-Magyarország, 1981. 304. sz. 2.

RATKÓ LUJZA
„Az a híres kállai kettős”
Egy lokális reliktumtánc kultúrtörténete

1. rész

A kállai kettős egészen kivételes helyet foglal el a magyar néptáncagyományban. Különlegessége egyfelől régiségében rejlik, hiszen az első adat, amelyben feltűnik a neve, a XVII. századból való. Másfelől egyedivé teszi szoros kötődése Nagykállóhoz, ami nemcsak a nevében nyilvánul meg,¹ hanem abban is, hogy mind a táncot magát, mind pedig a tánc első, kivételes szépségű kísérődalát csak Nagykállóban és szűk környezetében ismerték. Harmadrészt különlegessé teszi kontratáncszerű, kötött koreográfiája, amelynek mint egyfajta *táncballadának* „teljes tánc-meséje, története van”,² s amelyhez hasonlóra nincs más példa a Kárpát-medence alapvetően improvizatív karakterű páros táncai között. Végezetül példa nélkül áll modern kori „karrierje” is, amely Kodály Zoltán zenei feldolgozása, illetve Rábai Miklós színpadi koreográfiája révén, a Magyar Állami Népi Együttes előadásában az 1950-es évektől kezdődően világhírnevet hozott számára. És mégis, aligha van még egy olyan tánc a magyar néptáncagyományban, amelyről közismertsége ellenére olyan keveset tudnánk, mint a kállai kettősről; eredetét, három és fél évszázados fennmaradásának okait és mikéntjét ugyanis a mai napig homály fedi. Tanulmányom célja a táncról szóló sokféle, gyakran ellentmondásos adat, vélemény és feltételezés rendezése és tisztázása, valamint a hitelesnek tűnő adatok alapján a kállai kettős kialakulásának, történeti alakulásának – szükségképpen csak – hipotetikus felvázolása.³

Mielőtt azonban rátérnénk a táncsal kapcsolatos konkrét kérdésekre, nézzük meg röviden, milyen is volt az a történelmi-társadalmi környezet, amelyben a kállai kettős megszületett és évszázadokon át fennmaradt; milyen volt a korabeli Kálló, hogyan alakult történelmi szerepe a XVII. századtól kezdődően, illetve milyen táncdivatok jellemezték a kort!

¹ Nagykállóban és környékén a „kállói” jelző helyett a „kállai” formát használják; ez rögződött a kállai kettős nevében is.

² Volly 1957: 8.

³ Ezúton köszönöm meg Harsányi Gézáé nagykállói helytörténésznek, dr. Paksa Katalin népzenekutatónak (Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenatudományi Intézet) és Vavrincez András népzeneész-népzenekutatónak (Hagyományok Háza) a tanulmány megírásához nyújtott szíves segítségét.

Nagykálló a török hódoltság korától kezdve egészen a XIX. század közepéig jelentős szerepet töltött be Magyarországon, amit elsősorban földrajzi fekvésének köszönhetett: az ország három részre szakadása (1541) után ugyanis Kálló és tágabb földrajzi környezete a királyi Magyarország, az Erdélyi Fejedelemség és a török hódoltság ütközőzónájába került. A várost 1556-ban a törökök felégették, s így az teljes egészében elnéptelenedett. Az 1560-as évek végén a törökök, hogy hatalmukat Szabolcs vármegyében megszilárdítsák, egy vár felépítéséről határoztak, amihez a faanyagot össze is hordták az egykori Kálló közelében. Magyar részről azonban felismerték, milyen veszélyt jelenthetne ez a vár, és megelőzték a törököket: 1570-ben sebtében megkezdték az elpusztult település közelében a várépítést a törökök faanyagából, és a munkálatokat valószínűleg 1573-ra nagyjából be is fejezték. Mindenesetre a vár már 1574-ben betöltötte szerepét, mert helyőrsége ettől fogva rendre ki-kicsapott a hódoltsági területre. Már az első várkapitány azzal büszkélkedett, hogy falvak tucatjait sikerült visszahódítania a töröktől – ami világosan mutatja Kálló kiváló geostratégiai helyzetét. A vár katonai jelentősége volt az oka annak is, hogy gyakran cserélődtek gazdái: hol Bocskai, hol a Rákócziak, hol a császáriak, hol Báthory Gábor erdélyi fejedelem kezére került, ami a legkülönbébb nemzetiségű katonák gyakori cserélődését jelentette. A várban átlagosan 300–400 főt számláló, vegyes nemzetiségű – magyar, német,

1. A kállói vár a XVII. században. Borovszky 1900. 468. nyomán

rác – zsoldosokból és hajdúkból álló helyőrség állomásozott. A vár tövében hamarosan létrejött egy új, palánkkal körülvett település (Újkálló), ugyanis mint kiváltságos végváras hely sokakat odavonzott mind a közelebbi, mind a távolabbi vidékekről. Nemcsak a település privilegizált helyzete miatt választották egyre többen lakhelyül a vár környékét, hanem mert a helyőrség védelmet jelentett számukra, míg a vártól távolabbi falvak lakói ki voltak szolgáltatva részint a törököknek, részint ugyanezeknek a várbeli katonáknak, akik el-elmaradozó zsoldjukat a lakosság sarcolásával igyekeztek pótolni. Kálló lélekszáma a XVII. század végére elérhette a 2500–3000 főt. (1. kép) A mezővárosi fejlődés eredményeként korán (1616-tól) megalakuló céhek élénk kapcsolatokat jelenthettek Nyugat-Európa irányába, mint ahogy a protestáns peregrinusok állandó vándorlásai is. Az Erdélyi Fejedelemség alkalmankénti közvetlen fennhatósága az erdélyi kapcsolatokat erősítette.⁴

⁴ Koroknay 1961: 78–88.; Koroknay 1986a–b.

2. Fegyveres hajdútánc Kapronca váránál, XVII. sz.
Nagy-Lakat 2002. 10. nyomán

folyamatosan csökkent. Az elvándorlás csak azt követően torpant meg, hogy a város 1747-ben Szabolcs vármegye székhelye lett. A település e „másodvirágzása” 1867-ig tartott, amikor a szomszédos Nyíregyháza lett a megyeszékhely. Az a Nyíregyháza, melyet a XVIII. század derekától be-

3. Forgatós tánc Éleskő váránál, XVII. sz.
Nagy-Lakat 2002. 14. nyomán

Kálló katonai jelentősége azonban a hódoltság felszámolásával megszűnt, sőt várát II. Rákóczi Ferenc 1709-ben leromboltatta, így fokozatos elvándorlás indult meg a városból; miközben a XVIII. század országos viszonylatban a magyar történelem legnagyobb demográfiai robbanását eredményezte, Kálló lakossága

melyet a XVIII. század derekától betelepített szlovákok („tírpákok”) szorgalmas, kitaró munkája egyre inkább fellendített, egészen addig, míg végül Kálló e versenyben alulmaradva elvesztette kiváltságos szerepét.⁵

Ami a XVI–XVII. század tánc kultúráját illeti, a korabeli elszórt leírások és ábrázolások⁶ szerint a korszakot a végvári vitézek és hajdúk

⁵ Kereskényi 1989: 283–284.

⁶ Lásd pl. Nagy-Lakat 2002: 10–14.

kötetlen szerkezetű, szilaj, gyakran fegyverrel járt, akrobatikus elemekkel átszótt virtuóz tánca jellemezte, amely alapvetően a katonáskodáshoz kapcsolódott. (2. kép) Az ellenség kihívásaként vagy győzelmi torok duhaj örömtáncaként egyaránt eljárt hajdútáncnak azonban – szőlisztikus, bemutató jelleggel vagy párbajszerűen táncolt változatai mellett – léteztek csoportos és nővel járt páros, mulatsági formái is.⁷ A „pórnép” táncait ugyancsak az improvizatív, individuális jelleg határozta meg. A csalogatás, a „támadón udvarlás” és a játékos küzdelem mozzanataira épülő, középkori gyökerű szerelmi páros mellett új táncdivatként jelent meg már a XV–XVI. században a zárt összefogódzású, a nő forgatására és a páros forgásra épülő tánc.⁸ (3. kép) A felsőbb társadalmi rétegek, előkelő nemesi körök táncait elsősorban a nyugat-európai fejedelmi udvarokból kiinduló reneszánsz táncdivatok határozták meg. Ezekre a történelmi társastáncokra a kötött szerkezet, s a közrendűek felszabadult, improvizált táncjaival szemben egyfajta mérsékeltebb, tartózkodóbb, kimértebb előadás volt jellemző. A XVII. században nagy népszerűségnek örvendő lengyel táncok (pl. polonéz) mellett igen kedveltek voltak a két szemben álló sorban járt, sok játékos elemet használó, sorváltásból, párcseréből, láncfűzésből építkező kontratáncok is.⁹

A kállai kettős irodalma

I. A kállai kettős nevének forrásai

A tánc nevének első említése egy 1674-ből származó kéziratos gúnyversből való, melyben az ismeretlen erdélyi szerző Lugosi Ferenc nevű titkárán élcelődik ekképpen:

*Egykor alig vehetsz vala egy kis szellőt,
Most már elől járod a kállai kettőt.*¹⁰

Ebből az említésből több mozzanat is érdekes számunkra. Egyfelől az, hogy a szerzője erdélyi létére ismerte a kállai kettősnek legalább a nevét. Másfelől az, hogy a tánc neve „kettős” helyett „kettő” formában szerepel. Harmadrészt pedig az, hogy a szerző a kállai kettőt az előző sorban gúnyorosan megfogalmazott gyengeséggel, erőtlenséggel szembeállítva olyan táncként említi, melynek eljárásához erő, ügyesség szükséges. Az „elől járod” kifejezés¹¹ két dologra utalhat: vagy egyszerűen arra, hogy az illető ereje teljében mindenkit megelőzve az élen táncol, vagy pedig arra, hogy táncvezetőként irányítja az egyes figurák egymásutániságát, amit a többi táncos köteles követni. Ez utóbbi esetben feltétlenül valamiféle kötött táncról lehet csak szó.

⁷ Martin 1979a: 398–400.; Pesovár 2003a: 11–12., 24–30., 5–7. kép. A hajdútánc a Kárpát-medencei népek eszközos pásztortáncaiban, botolóiiban élt tovább.

⁸ Pesovár 2003a: 14–15.; Pesovár 2003b: 55–59.

⁹ Pesovár 1980: 256.; Pesovár 2003a: 15.

¹⁰ A vers címe „Ad secretarium”, In *Monumenta Hungariae Historica II. Scriptores* 36. kötet, 477. Réthei 1924. hivatkozása a 101. oldalon.

¹¹ Mai helyesírással „elől” a helyes írásmód.

Ugyancsak a XVII. századból való – közelebbi időmegjelölés nélkül – Régeni György „Imago veritatis” című kézirata, melynek 57. oldalán olvasható az alábbi sor: „Most te elől járod a kállai kettőst.”¹² Vagyis csaknem szó szerint megegyezik az előző idézettel (a levonható következtetésekkel együtt), azzal a különbséggel, hogy itt „kettős”-ként van a tánc neve feltüntetve. A szerzőről semmi közelebbit nem tudunk.

1786-ban Baróti Szabó Dávid egyik versében bukkan fel a tánc neve:

*...megy tántzba legénység,
Járja leány sereg is szaparánn a' Kállai kettőst...¹³*

A jezsuita költő és tanár sok helyen megfordult élete során Nagyszombattól Kolozsvárig, de Kassa volt az a város, amely földrajzilag a legközelebb esett Nagykállóhoz (cca. 150 km), s amelyhez Kálló nagyon sok szállal kapcsolódott. Több mint két évtizeden keresztül tanított a városban,¹⁴ és talán itt volt a legnagyobb esélye arra, hogy halljon a kállai kettősről.

A tánc időben következő említésével Gvadányi József *Egy falusi nótáriusnak budai útazása* című, 1787-ben írt és 1790-ben megjelent satirikus, népies stílusú verses művének toldalékában találkozunk.¹⁵ Itt a peleskei nótárius betegségéből való felépülésének bizonyítékaként hangzik el egyes szám első személyben, hogy

*Legény vagyok újra: a' Kállai kettőt
Ímmár el járhatom, vagy guggó Tőt lejtőt
Által ugorhatom hosszan nyújtott Száz tőt!¹⁶
Áldasson az Isten! hogy adott új erőt.*

A tánc neve „kettős” helyett itt újból „kettő” formában szerepel, s miként az előző példákban, a főhős itt is az erő, a „legénység” visszanyerésének bizonyóságaként említi a táncot. A katonaként – előbb őrnagyként, majd ezredesként – szolgáló Gvadányi egyébként az 1760-as években több esztendő telt a Monarchia északkeleti vidékein: seregével előbb a Bereg megyei Badalón, majd a Szatmár megyei Zajtán és Szatmárnémetiben állomásozott, de hosszabb időt töltött a Zajtához közeli Nagypeleskén és a szomszédos megyebeli Máramarosszigeten is.¹⁷ Ebben az időszakban a Nagykállóhoz való földrajzi közelsége révén alkalma lehetett hallani a kállai kettősről, hiszen a környéken – ha másképp nem, hallomásból – ismerhették a táncot.

A XVIII. század végén, egy évvel a Gvadányi-mű megjelenése után (1791) újból szerepel a tánc neve egy költői műben „kállai kettő” formában egy bécsi kiadású ma-

¹² Réthei 1924: 101.

¹³ Baróti 1786: 80.

¹⁴ Pintér 1931: 546.

¹⁵ Gvadányi 1790: 154.

¹⁶ A sor értelme nem világos.

¹⁷ Pintér 1931: 412.

gyar hírlapban,¹⁸ majd rá egy évre (1792) ugyanebben a formában már Baróti Szabó Dávid *Kisdéd szó-tárába* is bekerül – éppen Gvadányi József művéből idézve.¹⁹

A XIX. században rendre felbukkan a tánc neve – immár kizárólag „kállai kettős”-ként – publicisztikákban éppúgy, mint tudományos közleményekben vagy szépirodalmi művekben.²⁰ Elterjedtségét azonban leginkább az bizonyítja, hogy nagy gyűjteményes kötetekbe, szótárakba, lexikonokba is bekerül, így például a kor két legjelentősebb szólásgyűjteményébe,²¹ a Czuczor–Fogarasi-féle nagyszótárba,²² valamint *A Pallas Nagy Lexikonába* és a *Révai Nagy Lexikonába* is. Míg a *Pallas* a kállai kettősről az *Ethnographiában* 1895-ben megjelent tanulmányra támaszkodott,²³ addig a *Révai* olyan meglepő dolgot írt a táncról, mint hogy a „tánc mozdulatai, legalább egykorú íróink tudósításai szerint, elég merészek, néha ízléstelenek voltak”.²⁴ Ezekből az irodalmi adatokból világosan látszik, hogy a kállai kettőssel kapcsolatban általános volt az információhiány, ami gyakran tévedésekhez, félremagyarázásokhoz vezetett. Ezt az jelzi a legjobban, hogy még a Szabolcs megyéhez köthető írók és publikációk esetében is teljes a zűrzavar. Így például a nyíregyházi születésű Krúdy Gyula műveiből kiderül, hogy az általa többször is említett kállai kettősről a nevén kívül semmit nem tudott.²⁵ Ugyanígy téves leírás van a táncról a Borovszky-féle szabolcsi vármegyei monográfiában.²⁶ Viszont hogy mennyire benne volt a köztudatban a kállai kettős neve, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a Horthy-korszak miniszterelnökének, a

¹⁸ Görög–Demeter (szerk.) 1791: 438. „A’ régi Poéták azt beszéllik, hogy az élőfák derekassan el járták a’ **kállai kettőt**, Orfeus musikalására...”

¹⁹ Baróti 1792: 73. „*Guggni*: gugganni: bukkanni. A’ **kállai kettőt** ’s a’ guggó Tót lejtő el-járhatya.”

²⁰ A teljesség igénye nélkül: Pr. J. 1870: 50. „...a **kállai kettős** is ujabban szőnyegre került, melyet hiteles személyek, hiteles értesülése szerint Madarász és Kállay fognak jární a követek bálján.”; az *Üstökös* című, Jókai Mór által szerkesztett – és nagyrészt írt – humoros szépirodalmi hetilap egyik számában egy szatirikus hangvételű írás alcímeként, szintén „kettős”-ként szerepel a tánc neve (Jókai 1871: 592.); Munkácsi Bernát egyik nyelvészeti témájú tanulmányában a „kettős” kifejezésre („egy neme a táncznak”) hozza példaként mint „szokottabb”, vagyis mint közismert kifejezést a kállai kettőst (Munkácsi 1881: 80.); a Monarchiaról szóló korabeli ismeretek legteljesebb összefoglalását nyújtó 21 kötetes *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* című sorozatban az alföldi lakodalmakról szóló részben találkozunk a tánc nevével: „A menyasszony-táncot felváltja a családi tánc, mikor az örömapák és örömanyák, sőt még ezeknek szülei is járnak a »**kállai kettőst**« »öregösen, hégyösen.«” (Baksay 1891: 94.) A szépirodalmi említések közül Jókai regényeit és egyéb írásait érdemes kiemelni – például: *Egy magyar nábob* I–II. (Jókai 1927a/I: 223., Jókai 1927a/II: 142.; 1. kiadás: 1853–1854), *Rab Ráby* (Jókai 1927b: 113.; 1. kiadás: 1879), *Fráter György* I–II. (Jókai 1927c/II: 146.; 1. kiadás: 1893) –, de Mikszáth Kálmánnál (Mikszáth 1956: 91.; 1. kiadás: 1872) és Móricz Zsigmondnál (Móricz 1979: 91.; 1. kiadás: 1926) is megtaláljuk a tánc említését.

²¹ Erdélyi 1851: 220. „4197. Eljárja még a **kállai kettőst**. Még elég erős. A »**kállai kettős**« táncznm.”; Margalits 1896: 403. „Kállai. Eljárja még a **kállai kettőst** és a debreceni kopogóst.”

²² Czuczor–Fogarasi 1865: 344.

²³ *Pallas* 1896: 183–185. „Magyar táncok” szócikk.

²⁴ *Révai* 1914: 157. „Kállai kettős” szócikk.

²⁵ Egy példa az „Aranykeblű Kecseginé **kállai kettőse**” című elbeszélésből (1932): „...eljárhatjuk a **kállai kettőst**, amelyet úgvis asszonyok számára szerzett a hangász király [a híres cigányprímás, Bihar János]. ...a **kállai kettőst** valóban asszonyok táncolták egymással, mégpedig többnyire boldogtalan vagy a napóleoni háborúk folytán korai özvegységre jutott asszonyok. De a **kállai kettős** volt a vetélytársnők táncja is.” (Krúdy 1982: 180.) A tánc nevének néhány további előfordulása: „A megye özvegye” (Krúdy 1977: 277.; 1. kiadás: 1905) és az „Egy új cigánybáró” (Krúdy 1971: 102.; 1. kiadás: 1928) című elbeszélések, valamint az *Andrácsik örököse* (Krúdy 1961: 58.; 1. kiadás: 1906) és a *Valakit elvisz az ördög* (Krúdy 1961: 660.; 1. kiadás: 1928) című kisregények.

²⁶ Kálnay 1900: 182. „A »**kállai kettős**« pedig tulajdonképen egy ropogós, tipegős tánc volt...”

nagykállói Kállay család sarjának, Kállay Miklósnak a kettős játékot űző hintapolitikáját szellemes szójátékkal Kállay-kettősnek nevezte a korabeli média.

II. Írások a kállai kettősről

Jósa András / Jósa Jolán

Időrendi sorrendben a táncról szóló első, közvetlen élményeken alapuló visszaemlékezés Jósa András nevéhez fűződik. A megszerezte nagy tiszteletnek és népszerűségnek örvendő orvos, múzeumalapító régész, Krúdy Gyula által is megörökített polihisztor visszaemlékezései ugyan 1906-ban jelentek meg,²⁷ de úti beszámolóí, kállai kettőshöz (is) kapcsolódó emlékei gyermek- és fiatalkorára nyúlnak vissza (1834-ben született). Jósa 1864-ben költözött Kállóba, valószínűleg tehát legkorábban ettől az évtől kezdve találkozhatott a táncsal. Mint írja, a kállai kettősről „ma már Mazzantininak sincs fogalma”,²⁸ de az 1860-as években Kállóban „kurucz hajdú ivadékok” mutatták be, „a mely tánczból egy-két figurát ma is betudnék mutatni, ha a kor inaimat a megérdemelt nyugalomba nem helyezte volna. ... Csak annyit állithatok, hogy az eltemetett híres Kállai kettős vidám kedélyből merült vegyülete volt a spanyol etiquette sugallta hypocrita színezetű menuettnek és a frivol francia cancannak, a mellyel a can-nak ellenkezői is émelyegtetik és undorítják a nézőt.”²⁹ E sommás véleményt olvasva rögtön nyilvánvalóvá válik számunkra, hogy a *Révai Lexikon* fentebb idézett szócikkének Jósa András erősen szubjektív ítélete szolgált alapul, ami azért különös, mivel Jósa helyi kiadású, 1906-ban megjelent könyve előtt 11 évvel már a néprajztudomány országos fórumában, az *Ethnographiában* megjelent Farkas Lajos alapos és részletes leírása a kállai kettősről (lásd lejjebb).

Jósa meglepően negatív véleményét és a külhoni táncokkal való sajátos képzettársítását lánya, Jósa Jolán árnyalja némileg apjáról írt életrajzi könyvében. Mint írja: „Változatos összetett tánc volt ez. ... Meg kell adni, hogy annyi tűz lobog a zenéjében, hogy még a róla író is – ha ismeri – láthatatlan hangszertől mozgatva táncolni látja maga előtt a betűket.” Apja elítélő véleményét azzal hozza összefüggésbe, hogy a kállai kettőst „nem a Jósa András természetéhez szabták” – „...ismerte a táncnak minden figuráját, csak eljárni nem szerette”.³⁰ Ugyanakkor találónak tartja apja jellemzését a

²⁷ Jósa 1906.

²⁸ Jósa 1906: 112. A „ma már” a könyv megírásának-megjelenésének idejére, azaz 1906-ra vonatkozik. Mazzantini Lajos (1857–1921) korának híres balett-táncosa és táncmestere volt, lásd Székely 1994: 498.

²⁹ Jósa 1906: 112. Hogy mennyire botrányos táncnak számított ebben az időszakban a kánkán, és hogy Jósa Andrásnak milyen tapasztalatai lehettek a táncsal kapcsolatban, azt egy Jósa Jolán által leírt történetből tudhatjuk meg: a Jósa-házaspár egy 1868-ban tett párizsi utazása során egy baráti társasággal ellátogatott a híres Mabilie és Moulin Rouge mulatóhelyekre. Akkoriban a meztelen lábak és az elővillanó „idres-bodros nadrágocskák” merész látványa még szokatlan volt az úri társaság, különösen a hölgyek számára. Így aztán „amikor egy kánkánlepké merész lendületekkel közvetlen a társaság orra előtt rugdosott a levegőbe és annak egyik tagjáról lábujjhegygel lependéřítette a kalapot, Jósa Andrásné szégyenkezésében sírva fakadt...” Jósa 1934: 131–132.

³⁰ Jósa 1934: 114.

táncról, mert annak „néhol szinte ünnepélyes, komor zenéje egyszerre amolyan »fogd a kontyod« ritmusba perdül.”³¹

Ugyancsak tőle tudjuk, hogy apjának – nem túl hízelgő véleménye ellenére – komoly szerepe lehetett az akkor már kihalófélben levő tánc felelevenítésében, ugyanis Jósa András az 1860-as években több jótékonyági bált szervezett a nagykállói kórház javára, sőt az ő kezdeményezésére 1867-ben a megyebált is ennek jegyében rendezték meg, és ezeken a táncalkalmakon bemutatták a kállai kettőst is; mint ahogy Jósa Jolán fogalmaz, megkísérelték „poraiból megélemlíteni.”³²

Görömbei Péter

Időrendben a következő rövid leírás a táncról Görömbei Péter református lelkész nevéhez fűződik, aki a helyi református egyház történetét feldolgozó munkájának egy lábjegyzetében említi a kállai kettőst mint a város egyik különlegességét: „...egy férfi és egy nő által, kettesben járt táncnem, melyet sajátos zene mellett lassan, lejtve, andalgó lépésekkel kezdenek és járnak végezetig, megtartván a test délceg, sőt büszke állását, melyet a tánc kezdetén vesz”.³³ Ami ebből rögtön feltűnik, hogy az összes többi szerzővel szemben egyrészes, kifejezetten lassú táncként írja le a kállai kettőst, friss részről nem ejt szót. Az 1876-tól 1919-ben bekövetkezett haláláig Nagykállóban szolgáló Görömbei esperes úr volt az, aki felkarolta az akkoriban mindinkább feledésbe merülő kállai kettős ügyét, és szorgalmazta a tánc dalainak, motívumainak összegyűjtését.³⁴ A sikeres akció következtében aztán fel is tudták újítani a táncot (lásd lejjebb).

Farkas Lajos

A kállai kettősről szóló első részletes leírást Farkas Lajosnak köszönhetjük, aki 1895-ben több hosszabb-rövidebb írást közölt ebben a témakörben. Első tanulmánya a Nyíregyházán megjelenő, *Nyírvidék* című „vegyes tartalmu heti lap”-ban látott napvilágot folytatásokban.³⁵ Országos nyilvánosságot kapott viszont ugyanennek az írásnak az *Ethnographiában* közölt, valamivel rövidebb és néhány helyen kissé átfogalmazott változata, amely gyakorlatilag a kállai kettősről szóló minden későbbi irodalomnak is az alapjául szolgált.³⁶ Mivel ez utóbbi változatot a szerző a millenniumi készülődés lelkes közhangulatához igazította – például „ősi nemzeti táncz”-ként, a „nemzeti génusz” megnyilvánulásaként ír a kállai kettősről³⁷ –, ezért nagyrészt a tanulmány tárgyilagosabb hangvételű, *Nyírvidék*ben megjelent első változatára támaszkodunk.

A szerző Farkas Lajos nem kállói illetőségű ember volt: 1890–1895 között a nagykállói református egyház segédlelkészeként, valamint dalárdavezetőként működött a

³¹ Jósa 1934: 115.

³² Jósa 1934: 114.

³³ Görömbei 1882: 8.

³⁴ Harsányiné 2007: 85.

³⁵ Farkas 1895a–b.

³⁶ Farkas 1895c.

³⁷ Farkas 1895c: 294.

településen. Személyében egy több szempontból is alkalmas ember vált a kállai kettős tudományos értékű krónikásává: leírását más „ügybuzgó polgárok”-kal közösen végzett széleskörű „néprajzi” gyűjtéssel alapozta meg; kiváló érzékkel figyelte meg és írta le a tánc sajátosságait; zenei képzettsége révén pontosan le tudta kottázni, sőt értékelte is a tánc dallamait; végül, de nem utolsósorban nem kállaiként hiányzott belőle az a lokálpatriotizusból fakadó elfogultság, amely adott esetben esetleg egy helybeli szerző objektív látását megzavarhatta volna.

Tanulmányából kiderül, hogy megírásának évében a kállai kettős már csak töredékeiben létezett: az a nemzedék, amely pár évtizeddel korábban minden mulatságban, lakodalomban eljárta vagy eljáratta a kállai kettőst, már nem élt, „s magával vitte [a sírba] kedvencz tánczának művészetét is”. Mint ahogy írja, a kortárs nemzedékek már nem „kultiválják” ezt a régi hagyományt, és alig akad egy-egy pár, amely „egy vigabb lakodalomban” bemutatna „valamit ... a régi dicsőségéből”.³⁸ Így aztán az idősek körében végzett gyűjtés valóban a végső feledéstől, az „enyészettől” menthette meg a táncot és dallamait.

A gyűjtés eredménye mindenekelőtt öt olyan dallam volt, amelyek az adatközlők szerint egykor a kállai kettőshöz tartoztak. Az erről való vélekedések nem egységesek, hiszen az adatközlők egy része „erősen” azt állította, hogy a tánchoz csupán két dallam, „egy andalgó szerű lassu és egy toborzó jellegű friss” kapcsolódott, míg mások – ugyancsak az általuk látottakra hivatkozva – többszresnek ismerték a táncot: a különböző jellegű és ritmusú dallamokra a táncolók hol „andalogva”, hol „frissen aprózva lejtettek”.³⁹ Hogy melyik állítás felel meg a valóságnak, a szerző ebben a kérdésben nem tud igazságot tenni: „mindenik félnek a saját szempontjából igaza lehet”. Ugyanakkor Farkas Lajos kérdésként veti föl, hogy vajon a „különböző szokások és eltérő gyakorlatok” hol és mennyit vettek el az eredetiből, vagy mennyit toldottak hozzá. Az egyes véleményeket félretéve, pusztán a dallamok „benső hangulatát és rithmikai beosztását” vizsgálva azonban a szerző mégiscsak állást foglal; a dalok zenei jellemzőinek és szövegeinek elemzése alapján úgy véli, hogy az ötből csak az első két dallam (*Mikor felülről fúj a szél*,⁴⁰ *Kincsem, komámaszszony*) tartozhatott eredetileg a kállai kettőshöz. Véleménye szerint a két dallam „egy és ugyanazon műegésznek »andalgó« és »friss« részletei”, amelyekben „egy vér lüktet ... s egy és ugyanazon hangulat uralja mind a kettőt”.⁴¹ Emellett szerelmi tematikájuk is összekapcsolja őket; a két szövegről feltételezi, hogy nagyjából egy időben és egy helyen keletkeztek, „s együtt képezték a kállai kettősnek eredeti ősalakját”.⁴² A harmadik és negyedik dallamot (*Ha úgy tudnál szitálni; Azt mondják, jól mondják*) zeneileg kevésbé tartja értékesnek, mint az első kettőt; a jóval gyengébb, „egyszerű, keveset mondó melódiák”-nak nemcsak szlávos „borongós hangulata” idegen a magyaros hangzású első két daltól, hanem azokétól eltérő tematikájú szövege is. A *Ha úgy tudnál szitálni* ugyanis egy gúnyvers a „könnyü vérü és dologtalan” feleségről, az *Azt mondják* pajzán, sikamlós szövegét pedig

³⁸ Farkas 1895a: 82.

³⁹ Farkas 1895a: 82.

⁴⁰ Később *Felülről fúj az őszi szél* szöveggel.

⁴¹ Farkas 1895a: 82.

⁴² Farkas 1895a: 83.

„nem épen gyöngéd pikantéria” jellemzi⁴³ – így egyikőjük sem kapcsolható az első két dal szerelmi témájához. Az ötödik, *Jó bort árul Sirjainé* kezdetű, staccato jellegű dalt viszont „kifejezésteljes magyar dallam”-nak tartja, amely ilyen módon elkülönül a többitől. Ami mégis a két utóbbi dalhoz kapcsolja, az nem más, mint szatirikus hangvétele: egyetlen lejegyzett versszaka ugyanis a „karczos vinkóból” gyakran felöntő, Kálló-szerzte iszákosságukról ismert „kortyondi” asszonyokról szól, akik a XIX. század elején élő valóságos személyek voltak. Farkas Lajos szerint ez egyúttal bizonyítja, hogy e dal nem tartozhatott a kállai kettős eredeti dallamai közé, hiszen – legalábbis a szövege – jóval későbbi keletkezésű; a kortárs idős nemzedékből ugyanis többen személyesen is ismerték a dalban szereplő asszonyok egyikét-másikat.⁴⁴ Ugyanakkor azt is megemlíti, hogy szemtanúk szerint a kállai kettősnek egy korábban elhunyt híres táncosa erre a dallamra fején egy borral teli pohárral egy helyben, „toporzékolásszerű” lábmozgással táncolt, majd a tánc végén – mintegy áldomásképpen – fenékgig ürítette a poharat.⁴⁵

A továbbiakban Farkas a kállai kettős táncával kapcsolatban kijelenti, hogy „még nagyobb bizonytalansággal állunk szemben”, mint a dallamok vagy szövegek esetében. Ami a táncról mondható, az „inkább csak sejtelemszerű tapogatózás, mint a valóznak hűképe”.⁴⁶ A szerző az általa látott néhány táncfolyamat alapján arra a meggyőződésre jut, hogy az eredeti kállai kettőst már senki nem ismeri a maga teljességében: a táncolók csupán egyik-másik „mozzanatát” tanulták meg őseiktől és táncolták kállai kettősként. Ebből egyúttal arra következtet, hogy a táncnak nem volt „határozott formák közé szorított, megkövült alakja”, hanem „sok tekintetben szabad volt”, és a tánc milyenségét nem az egyes lépések „száraz ismerete”, hanem az illető vérmérséklete, ügyessége, táncudása határozta meg. A táncot eljárási tehát „valódi művészet számba mehetett”.⁴⁷ Helyszíne „nem az etiquette-bálok sima parkettje”, hanem a nép egyszerű multságainak színhelye volt.⁴⁸ A tánc esztétikájához hozzátartozott, hogy nem fiatal, hanem 40-50 éves érett férfinak kellett táncolnia; „komoly, daliás megjelenés, izmos vállas termet, telt, erőteljes idomok, az arcnak kifejezésteljes nyíltsága, melegen érző kedély, elengedhetlen [sic!] kellékei a férfi szerepeinek”. A férfi magatartását jellemző „méltósággal teljes nyugalom ... az egész táncznak sajátos bájt kölcsönöz”.⁴⁹ A nő szerepe ugyancsak rátermettséget kíván: hozzá a „szende nőiesség”, „szerénykedés” és „tartózkodó modor” illett. A férfival szembeni húzódozása – különösen a csalogató részben – akár csalfasággként is felfogható. Összességében a táncát a „rithmikus vibrálásnak csodálatosan szép ... bája” jellemzi.⁵⁰

Farkas Lajos a rendelkezésére álló adatok alapján arra is vállalkozik, hogy felvázolja a tánc kialakulásával és eredeti formájával kapcsolatos elképzeléseit. A tánc „kettős” nevéből arra következtet, hogy eredetileg csak egy pár, s nem több táncolta. A tánc

⁴³ Farkas 1895a: 82–83.

⁴⁴ Farkas 1895a: 92.

⁴⁵ Farkas 1895a: 83.

⁴⁶ Farkas 1895a: 92.

⁴⁷ Farkas 1895a: 83.

⁴⁸ Farkas 1895a: 92.

⁴⁹ Farkas 1895c: 294–295.

⁵⁰ Farkas 1895a: 92.

szerzője „a nép fiaiból kikerült híres tánczos lehetett, ki az itt szokásos figurák közül egynéhányat divatba hozott” – azaz a helyi néptáncmotívumokból emelt ki néhányat és kapcsolt a kállai kettős dallamaihoz.⁵¹ A későbbiekben aztán több motívum is társulhatott a tánchoz, s így alakulhatott ki lassan „egy bizonyos keret”, amely viszont nem volt kötött, főként ha mindössze egyetlen pár táncolta. Ezt a keretet a táncosok ízlése, ügyessége és kedve szabályozta, „e korláton belül” viszont „széleskörű szabadság nyílt” a számukra, ami azt jelentette, főként a férfi vonatkozásában, hogy a „szébb magyar rithmikus mozdulatok” mellett „ezerféle mókára, bohókás tréfára” is mód nyílt – amilyenek a „nyíri vinkó”⁵² által keltett hangulatban születtek meg a táncosok lábán. Aki pedig ezekből a „legtöbbet s legjobbat” tudta eljárni, az ilyen „kiváló, ügyes, jókedélyű tánczosra” mondták rá, hogy eljárná még a kállai kettőst is.⁵³

Írása végén Farkas Lajos örömmel tudósít arról, hogy „pár ügybuzgó agitátor kezdeményezésére” felújították a kállai kettőst: „öszfürtű, roskatag öregek” tanították be a táncot a „seregestül tóduló” „viruló” ifjaknak és hajadonoknak.⁵⁴ A tanítás eredményét a március 15-én rendezett polgárbálon mutatták be, de – mint kételkedően megjegyzi – „hogy az előadott »kállai kettős« mennyiben egyezik meg az »igazi« kállai kettőssel, ezt ma már bajos eldönteni”.⁵⁵

A tanulmány kiegészítéseképpen a *Nyírvidék* következő számában Farkas Lajos egy népmondát is közzétett, amely a kállai kettős eredetével kapcsolatban volt ismert, s amelyet még részletesebben közölt az *Ethnographiában* megjelent írásában.⁵⁶ A történet szerint a török időkben a kállói végvárat őrző hajdúk azzal szórakoztak, hogy a foglyul ejtett „kontyosokat” – más változat szerint labancokat – „párosával egymáshoz kötözték s tánczra kényszerítették”: előbb lassú, majd pattogós zenére kellett táncolniuk. Ha nem kapkodták elég fürgén a lábukat, akkor korbáccsal, vesszővel serkentették élenkebb mozgásra a foglyokat. Ettől a „kállai kettős”-től eredeztethető a tánc messze földön ismert félelmetes híre, amely olyan, fenyegetően hangzó szólásokban maradt fent, mint például az „eljáratom én vele a kállai kettőst” (ami kb. annyit jelent, hogy „megtanítom én kesztyűbe dudálni”). Farkas Lajos véleménye szerint elképzelhető, hogy a kállai kettős korabeli ismert formája innen ered olyan módon, hogy a lakodalmi „maskurázás-kor”, egyéb multságokban „szórakoztatásból s a magyar virtusra való emlékeztetésül” felidéztek a foglyoknak adott „tánczleczkét”, de természetesen már a hajdúk durvaságai nélkül. Aztán a „tánczoltatás mimelése” mindinkább háttérbe szorult, s helyette egy-egy ügyes, összeillő pár előadásában a szólótánc virtuozitása, a magyar tánclépések szépsége került előtérbe. Így ölthetett az idők folyamán egy „bizonyos határozott formát” a tánc,

⁵¹ Farkas 1895a: 92–93.

⁵² A „vinkó” rossz minőségű, savanyú bort jelent; Farkas Lajos azonban a „nyíri vinkó” – Krúdy műveiben is gyakran előforduló – kifejezését a nyírségi homokon termelt borra használja mindenféle negatív felhang nélkül.

⁵³ Farkas 1895a: 92.

⁵⁴ Bár Farkas nem utal rá, de a tánc felújítása körüli lelkesedés háttérben a közelgő millenniummal kapcsolatos „nagy nemzeti felbuzdulás” állt, mint ahogy Harsányi Gézá négykállói helytörténész írja: Harsányiné 2007a: 83.

⁵⁵ Farkas 1895a: 93. Paksa Katalin jegyzi meg ezzel kapcsolatban: „Úgy tűnik, ez az esemény fordulópont volt a kállai kettős történetében, hiszen a hagyományos alkalmakhoz, lakodalmakhoz kötött használatból kiszorulva ekkor – az 1848-as forradalom és szabadságharc nemzeti ünnepén – kapott új funkciót, s a lokálpatrióta közösségi öntudat polgári keretek közé illeszkedő kifejezése lett.” Paksa 2011a: 301.

⁵⁶ Farkas 1895b: 128., 133.; Farkas 1895c: 296–297.

s vált valódi páros táncná.⁵⁷ Hogy milyen metamorfózis révén alakulhatott át a rabok kínzásául szolgáló táncoltatás szerelmi kettőssé, arról hallgat a szerző.

Réthei Prikkel Marián

Közel harminc évvel Farkas Lajos írása után jelent meg Réthei Prikkel Marián benecés szerzetestanár klasszikussá vált műve, a magyar tánc hagyomány első nagy, tudományos igényű összefoglalója.⁵⁸ Noha Réthei közvetlenül nem foglalkozott az eredeti néptáncok helyszíni tanulmányozásával, széleskörű filológiai kutatásaival mégis biztos alapját teremtette meg a mai értelemben vett tánc tudománynak: könyve megjelenését ugyanis többéves irodalmi forráskutatás, illetve kiterjedt levelezésen alapuló adatgyűjtés előzte meg. Tanulságos számunkra, hogy a kállai kettős felől érdeklődő, az „ország minden részére” kiterjedő széleskörű adatgyűjtés eredménye szerint csak pár helyen, jobbra városokban ismerték a táncot, amely csak nagy ritkán, kuriózumként bukkant fel nagyobb multságokban, lakodalmakban egy-egy idősebb pár előadásában. Az a nemzedék, amely igazán ismerte, akkoriban már nem létezett.⁵⁹

A kötet jó néhány oldalt szentel a kállai kettősnek, méghozzá a „Különleges magyar táncok” című fejezetben.⁶⁰ Ebben Réthei említést tesz a tánc nevének XVII–XVIII. századi történeti forrásokban való előfordulásairól, majd ismerteti a kállai kettős keletkezésével kapcsolatos nagykállói népmondákat Farkas Lajos *Ethnographiában* megjelent tanulmánya⁶¹ alapján (a rá való hivatkozás nélkül), ám vele ellentétben ő ezeket utólagos népi „etymologizálás”-oknak tartja. Szintén Farkas nyomán részletes leírását adja a táncnak és dallamainak – a dallamokat viszont más sorrendben, illetve zongoraátíratban közli. Ismertetésében határozottan állást foglal olyan kérdésekben, amelyekre Farkas Lajos – még közvetlen helyszíni gyűjtései alapján is – csak valószínű válaszokat, feltételezéseket fogalmazott meg. Réthei véleménye szerint a táncot a „városi mesteremborsobeli polgárság” teremtette meg; erre vallanak „rendezettsége, egyenletesebb s fékezettebb mozgásalakzatai” éppúgy, mint kíséredalainak a népdaloktól elütő „tanultabb” szövegezése. Ugyanakkor azt is bizonyítottan látja, hogy „az általános népi lassúból fejlesztették ki a kállaiak”; definíciószerű megállapítása szerint a kállai kettős „nem egyéb, mint a lassú néptáncnak bizonyos rendbe szedett, megfiinomított páros mása”. Néptánc eredetéből következőtve és a magyar tánc uralkodó improvizatív jellegéből kiindulva azt is leszögezi, hogy a kállai kettős táncfolyamata eredetileg nem volt „pontosan, előírászerűen megállapítva”, azaz nem volt kötött, legfeljebb annyiban, amennyiben a „rátermettebb táncos párok” „lejtésmódja” egyfajta szokássá vált – vélhetően azért, hogy mások is átvettek tőlük bizonyos mozgásformákat. Szerinte „az egyéni ügyesség és találmányság kevéssé volt kötve”, annál is inkább, mivel általában a legjobb táncosok járták a kállai kettőst, s mutatták meg benne tánc-

⁵⁷ Farkas 1895b: 133.

⁵⁸ Réthei 1924.

⁵⁹ Réthei 1924: 102.

⁶⁰ Réthei 1924: 101–112.

⁶¹ Farkas 1895c.

tudásukat. Ez utóbbi kijelentése szintén a tánc alapvetően improvizatív jellege mellett érvel.⁶² Karakteres véleményének ellentmondani látszik nemcsak az általa is leírt *kötött* táncfolyamat (melyet szintén hivatkozás nélkül vesz át Farkas Lajostól), hanem az a tény is, hogy sosem látta élőben a táncot.

Réthei a „magyar néptánc jellemző vonásainak ismerete alapján” hasonló határozottsággal teszi le a voksát amellett, hogy a kállai kettős eredetileg kétrészes lehetett: szerinte a *Mikor felülről fúj* és a *Kincsem, komámasszony* egymással rokon dallamai kísérték a tánc lassú és friss részét. A Farkas Lajos által közölt többi dallam szerinte csak utólagosan és időlegesen kapcsolódhatott a tánchoz. A fejezet végén Arany János *Öldöklő angyal* című költeményének mesterien versbe foglalt, roppant érzékletes táncleírását idézi, mely szerinte „voltakép a kállai kettőst akarja lefesteni” – ezzel illusztrálva, hogy milyennek *képzeli* az általa sosem látott kállai kettőst.⁶³

Szabó Antal

Farkas Lajos mellett Szabó Antal volt az a kállai kettősről publikálók sorában, aki részletes és hiteles leírását adta a táncnak. Miként Farkas, úgy ő sem volt született kállai; 1893-ban került Nagyállóba a református iskola tanítói állásába. Ezután, mint írja, 1895 márciusáig, azaz a kállai kettős felújításának dátumáig minden alkalmat megragadott arra, hogy az idősektől érdeklődjön a tánc „eredete, dala, áriája s táncfigurái iránt”.⁶⁴ Így szerzett tudomást három, kifejezetten Nagyálló nevéhez fűződő, de országszerte ismert fogalomról, melyből kettőt a szájhagyomány a kállai kettőshöz kapcsol. Az ezekkel kapcsolatos írását a *Nyírvidék* 1924-ben folytatásokban közölte.⁶⁵ A végvári vitézek fogolytáncoltatásáról szóló, Farkas által már ismertetett monda mellett Szabó leír egy másik, a „kállai egyes”-hez fűződő történetet is.⁶⁶ A „kállai egyes” az egykori vármegyeháza egyik olyan börtöncellája volt, amelyben sem állva, sem fekve nem lehetett kiegyenesedni, s amelynek a padlója élére állított hasáblécekkel volt kirakva. Így az oda bezárt rabok folyton emelgették meztelen lábukat a fájdalomtól, amin az örök a kállai kettőst emlegetve gúnyolódtak: „Na járod a kállai kettőst?”⁶⁷ Szabó – Farkas Lajossal szemben – az öregekkel való beszélgetéseire utalva teljes határozottsággal jelenti ki, hogy a kállai kettős egyik történetből sem eredeztethető, mindkettőben csupán gúnyként szerepel a tánc neve.⁶⁸

⁶² Réthei 1924: 102–103.

⁶³ Réthei 1924: 111.

⁶⁴ Szabó 1924a: 3.

⁶⁵ Szabó 1924a–1924d.

⁶⁶ A „kállói egyes”-ről Görömbei Péter is ír könyvében, anélkül azonban, hogy a kállai kettőssel összefüggésbe hozná, lásd Görömbei 1882: 8.

⁶⁷ Lásd még Kálnay 1900: 182. „...ha valakit azzal biztattak, hogy majd eljáratják vele a »kállai kettőst«, jobban megijedt, mintha veréssel fenyegették volna, mert ez alatt a kállai vár szűk czelláit értették, a hol a rab csak állani volt képes; mivel pedig a fülkék alja élükre állított négyzetes léccel volt kirakva, melyeken megállani alig lehetett, a rab fájdalomában kénytelen volt meztelen lábait sűrűn váltogatva fel-felkapkodni. Különösen a tagadásban levő rabokat zárták ily fülkébe. ...alig volt rab, aki a vallatás e módjának ellent tudott volna állani. Ez volt csak az igazi »kállai kettős.«” Lásd még erről Gulácsy Irén: *A kállói kapitány* című, 1933-ban megjelent regényét.

⁶⁸ Szabó 1924b: 3.

Leírása szerint a kállai kettőst mindig a polgárság „színe-javából” származó idősebbek adták elő, „kik vezető szerepet vittek a város életében”. A szerző név szerint felsorolja azokat a régi, illetve kortárs kállaiakat, akik jól tudták előadni a táncot; jellemző módon főbírók, törvénybírók, tehetős polgárok, tanácsosok szerepelnek a névsorban a feleségeikkel. A leghíresebb táncoló Toka Károlyra „délceg magatartás”, „utánozhatatlan lebegő rezgés” volt jellemző, míg párjának „szemérmetes, szende” mozdulatai a csalogató részben „nemes dacot” fejeztek ki.⁶⁹

A kállai kettősre rendszerint éjfél körül került sor a multságokban, mikor a többi táncoló megpihent, és szívesen nézte a kiváló táncosok bemutatóját. Szabó Antal a kutatásai során „nagyon sokszor” eltáncoltatta a kállai kettőst, de voltak, akik szóban vagy a dalok eléneklésével segítették a tánc rekonstrukcióját. A gyűjtés az 1890-es években történt akkori idősektől, akiknek egyike sem élt már a cikk publikálása idején.⁷⁰

A tánc menete és a dalok szövege alapján egy szerelmi történet rajzolódik ki: a nő szemére hányja a férfinak kétszeri elmaradását, számon kéri hűtlenségét, mire a férfi igyekszik kiengesztelni haragvó kedvesét, aki azonban többször is otthagyja, s kibújik ölelésre tárt karja alatt. A nő azonban, látva, hogy párja kezd bosszús lenni, előbb csak az ujjánál fogva hagyja magát megforgatni, majd a karját nyújtja, végül a teljes békülés jeleként hagyja megölelni magát.

Szabó Antal a tánc dallamait nem tudta lekottázni (hallott arról, hogy Farkas Lajos ezt már megtette), de mindet megtanulta hallás után. Mint írja, ő a táncra fektette a fő hangsúlyt, és a látottak, illetve hallottak alapján összeállított egy táncfolyamatot, melyben minden figurát háromszor kellett eljánni. A tánc szorosan követi az első lassú dallam szövegét. A kibékülés után a második dallam frissebb tempójára örömtáncot járnak, melyben a táncfigurák „a fenti sorrendben” követik egymást. Eközben a férfi, mikor párjától eltávolodva járja, „ahol ösztöne diktálja, be-be mutat virtuosus táncfigurái közül egyet-egyet”. Ezek egyike, mikor borral teli pohárral a fején táncol, majd a fejről letéve az asztalra a poharat, s csak a fogával tartva a pohár szélét, felemeli, és kiissza a bort.⁷¹ A gyors figurázás dallama a *Kincsem, komámasszony*.

Szabó a leírt sorrendben tanította be a táncot 1895-ben a március 15-iki bálra. A nagy érdeklődést az is jelzi, hogy Nyíregyházáról kisebb társaság érkezett a tánc megtekintésére, köztük olyan notabilitásokkal, mint a főispán, a kórházigazgató, vagy például a fentebb említett Jósa András vármegyei főorvos. Az illusztris vendégek megjegyzésére, miszerint a kállai kettős egyik-másik figuráját már látták lakodalmakban, de nem csoportosan, hanem szólóban előadva, Szabó Antal érdekes választ ad: egyet-ért az urakkal („én is azt tartom, hogy úgy kell táncolni”), de – mint magyarázatképpen írja – ez alkalommal az volt a célja, hogy minél többen egyöntetűen megtanulják a táncot, s így „a sok táncos dacára is kellő áttekintést nyerjenek az érdeklődők a táncról”.⁷²

⁶⁹ Szabó 1924b: 3.

⁷⁰ Szabó 1924b: 3.

⁷¹ Szabó 1924c: 3–4.

⁷² Szabó 1924d: 3.

Még egy fontos megjegyzést olvashatunk a beszámoló végén: a kállai kettős későbbi, 1922–1923-as betanításai kapcsán írja a szerző, hogy mennyire helytelen azt a dalok nélkül (csak zenére) táncolni.⁷³

Nyárády Mihály

A kállai kettőst közvetlenül ismerő, Nagyállóban élő szerzők írásai után egy olyan nyíregyházi etnográfus tanulmányát kell megemlítenünk, aki arra vállalkozott, hogy a táncról szóló irodalom ellentmondásait, feltevéseit megpróbálja tisztázni, és hogy végigkövesse a bűvópatakként felbukkanó majd eltűnő tánc és kíséredallamai sorsát az első leírástól (1895) kezdve az ötvenes évek végéig. Az írott források tanulmányozása mellett Nyárády értékes információkat gyűjtött Nagyállóban is. Lássuk most a tanulmány mi szempontunkból legfontosabb következtéseit!

Mindjárt az első a tánc nevének – általunk fentebb már jelzett – problémája: a XVII–XVIII. századi források „kállai kettő” változata alapján Nyárády elképzelhetőnek tartja, hogy ez lehetett a régebbi névalak, és a „kettős” az újabb.⁷⁴

A másik lényeges kérdés, hogy honnan eredeztethető a kállai kettős. Nyárády történeti adatokkal bizonyítva elveti *A Pallas Nagy Lexikona* „Magyar táncok” szócikkének⁷⁵ azt a feltevését, mely szerint a tánc a Kállay családhoz kapcsolódna; a település ugyanis csak 1574 előtt és 1723 után volt a család tulajdonában, a köztes időszakban a végvár miatt a kincstár fennhatósága alatt állt. A tánc „fénykora így a család távolléte idejére esett”. Sokkal valószínűbbnek tartja, hogy a kállai kettős eredete arra az időre nyúlik vissza, amikor a nagyállóiak „a jobbágyi sorból kiemelkedve a végvári vitézek sorába jutottak”, ami összehasonlíthatatlanul jobb helyzetet, „vidámabb életet” jelentett számukra. Mivel a vár igen sokszor került erdélyi fejedelmek kezére, ezért erdélyi katonák is éltek a várban – Nyárády a „kállóiak e sorstársai” között keresi a kállai kettős megalkotóját, aki szerinte „nagy földet bejárt, tanult ember lehetett”.⁷⁶

A török rabok táncra kényszerítésével (a „kállai kettős” táncoltatásával), illetve a „kállai egyes” nevű börtöncellával kapcsolatos felvetésekre hivatkozva leszögezi, hogy ezek egyikéből sem alakulhatott ki a kállai kettős, hanem fordítva: mindkettő éppen a táncról kaphatta gúnyként a nevét.⁷⁷

Tisztázandó kérdésként merül föl Nyárádynál az is, hogy Nagyállónak melyik társadalmi rétegéhez kapcsolódott a kállai kettős. Réthei és Szabó ez irányú megál-

⁷³ Szabó 1924d: 3.

⁷⁴ Nyárády 1969: 23.

⁷⁵ *Pallas* 1896: 183–185.

⁷⁶ Nyárády 1969: 30. Érdekes, külön vizsgálatot igénylő adalék a kállai kettős és Erdély kapcsolatához, hogy Székelyföldön valamikor táncoltak egy 11 részből álló, kötött szerkezetű táncfűzért „Kállay kettős” („Kállai-Kettős”) néven. A leírás szerzői tisztában voltak vele, hogy a tánc Nagyállóból származik, mégis „beiktatták” a székely táncok közé, mert az öregek szerint ezt az „urias”, „cifra” táncot mindig ismerték, sőt ünnepeken „a többi tánc előtt legeslegelől” járták el. A meglehetősen bonyolult, mesterkéltné tánckompozíció – részben idegen vagy műzenei eredetű – dallamai és motívumai egészen másak, mint az eredeti kállai kettősé, bár a kiadvány 73. oldalán közölt kép táncmozdulata nagyon hasonlít a kállai kettős Mellékletben közölt motívumához. Lásd Vámszer–Bándy 1937: 55–73.

⁷⁷ Nyárády 1969: 27., 32.

lapításait elemezve taglalja, hogy a „polgárság” kifejezés milyen jelentésváltozásokon ment át az elmúlt évszázadban, és kifejti, hogy nem a nemesek vagy az iparosok, de nem is az urak (értelmiségiek), hanem – Szabó Antallal egyetértve – a vagyonosabb gazdaréteg, a polgárság színe-java táncolta a kállai kettőst, és közülük is inkább azok, akik „vezető szerepet játszottak a közéletben” (és feltehetően ezen a jogon hívták őket polgároknak). Végző soron korábbi állítását ismétli meg: a kállai kettős a „végvári vitézeknek és utódaiknak a tánca volt”.⁷⁸

Végezetül arra keresi a választ: vajon kötött tánc volt-e a kállai kettős, vagy teret adott az egyéni improvizációnak is? Nyárády jól mutat rá Farkas Lajosnak ezzel a kérdéssel kapcsolatos, egymásnak ellentmondó szavaira, és amellett érvel, hogy a kállai kettős eredetileg a francia négyeshez hasonlóan „határozott formák közé zárt, megkövült tánc volt”, amelyet egyöntetűen, a hagyományoknak megfelelően kell járni; nem szabad benne „egyénieskedni”, illetve „a figurák sorrendjén változtatni”, valamint a tánc „meséjéről” elvonni a figyelmet azzal, hogy például szüreti bálban adják elő, aminek más a „meséje”.⁷⁹ Hogy milyen alkalom lenne a megfelelő a kállai kettős előadására, arról nem szól. Külön kitér viszont Szabó Antalnak arra a – fentebb már idézett – megjegyzésére, mely szerint ő azért tanította be egyöntetűen, „kolón szerűen” (sorokba rendezve) a táncot, hogy a nézők így jobban át tudják tekinteni. Ezt Nyárády azzal magyarázza, hogy a táncot megszemlélő és megbíráló, de „a táncról kellő ismerettel nem bíró nagyuraknak Szabó Antal nem akart ellentmondani”.⁸⁰ Úgy véljük, ezzel rá is világított Szabó ellentmondó kijelentéseinek az okára. Ennek legjobb bizonyossága az a tény, hogy a kállai kettős legközelebbi, huszonegy évvel későbbi felújításakor szintén sorban és egyöntetűen tanították be a táncot, sőt két évvel később (1924) maga Szabó Antal ugyancsak így tanította be.

Már Nyárády is hírt ad arról, hogy az 1920-as évek elején évente egyszer betanulták és bemutatták egy-egy jeles alkalmából Nagyállóban a kállai kettőst. Nagy esemény volt a tánc történetében az akkor már hírneves zenetudós, Kodály Zoltán 1926-os látogatása, ami később nemcsak a világhírnevet szerzett kórusmű, illetve koreográfia (Rábai Miklós) megszületését eredményezte (1951), hanem a tánc filmen való megörökítését is.⁸¹ Az igaz áttörést azonban a kállai kettős fennmaradása tekintetében

⁷⁸ Nyárády 1969: 32., 37.

⁷⁹ Nyárády 1969: 28., 43.

⁸⁰ Nyárády 1969: 34.

⁸¹ Az első mozgófilm a kállai kettősről 1932-ben készült Budapesten (Ft.2 leltári számon őrzi a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetének filmtára), ezen a filmen azonban csak rövid részleteket láthatunk a táncból, összefüggő folyamatokat nem. Később 1953-ban az akkor már javában működő nagyállói néptáncgyűstest és gyerekcsoportját vették filmre szintén Budapesten (leltári száma Ft.198), 1955-ben pedig Nagyállóban örökítették meg két pár előadásában a tánc teljes kötött folyamatát, valamint improvizált változatait (Ft.260). Külön érdekesség a tánc életében az *Írél a Balaton* című, 1932-ben készült játékfilm, amelyben a nagyállói gyöngyösbokrétás együttes táncosai eljárák a kállai kettőst (Fejős 1932: 9,05–11,37 min). Nem véletlen, hogy őket hívták meg erre a szerepre, ugyanis a tánc szerelmi története tökéletesen illeszkedett a film szerelmi konfliktusra, féltékenységre épülő alaptémájához. Különleges tánc történeti dokumentumnak tekinthető ez a felvétel azért is, mert a kállai kettőst eredeti funkciójában, egy vendéglői mulatság bemutató táncaként láthatjuk, melynek friss része átsap szabad mulatásba. A tánc ilyen alkalmazása feltehetően a hagyományban is előfordult. (Nyárády Mihály tévesen 1939-re teszi a film készítésének időpontját, lásd Nyárády 1969: 39.)

a gyöngyösbokrétás együttes megalakulása jelentette 1931-ben,⁸² innentől kezdve ugyanis néhány kisebb szünetet leszámítva folyamatosan működött Nagyállóban tánc csoport, amelynek révén a kállai kettős napjainkig fennmaradt táncos generációk sorának a lábán.

Nyarády tanulmánya óta jó néhány tudományos és egyéb műben is előfordul a kállai kettős, de a fentebb ismertetett írásokhoz képest egyik sem szolgál újdonsággal. Sőt, jellemzően a korábbi adatokat veszik át forráskritika nélkül, aminek eredményeként sok téves adatot, helytelen értelmezést görget maga előtt még a tudományos szakirodalom is.

Ezek után lássuk, megválaszolhatók-e egyértelműen a korábban felvetett kérdések, feloldhatók-e az ellenmondások – összességében megfejthető-e a kállai kettős múltba vesző története!

Kérdések és válaszok a kállai kettősről

I. A kállai kettős eredete

A kállai kettős nevének első írásos említése, mint láttuk, a XVII. század második feléből való egy ismeretlen erdélyi szerző tollából, ami azt jelenti, hogy a tánc keletkezését korábbra kell tennünk, hiszen a hírének még el kellett jutnia Kállóból Erdélybe. Kialakulásával kapcsolatban csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. A legvalószínűbbnek azt tartjuk, hogy a nyugati táncdivat keletre terjedésével kerülhetett Kállóba egy olyan, csalogatós játékra épülő kötött kontratánc, amely a kállai kettős mai formájának elődje lehetett. Magasabb rangú külhoni katonák éppúgy közvetíthették az új táncdivatot, mint a Kállóban megforduló, messze földet bejárt iparosok vagy kereskedők, hiszen Kálló, mint láttuk, ebben a korszakban – geostratégiai helyzetének és várának köszönhetően – kiemelkedő szerepet játszott a környék települései között, ami élénk nyugat-európai és erdélyi kapcsolataiban is megnyilvánult.

A tánc eredete kapcsán joggal merülhet fel a kérdés: hogy lehetséges az, hogy a korabeli kontratáncok e kései maradéka csaknem négy évszázadon keresztül megőrződött Nagyállóban – és *csak Nagyállóban*? Ugyanis sem fő dallama, sem a tánca nem terjedt el a városon kívül, mindvégig kállai örökség maradt. A konkrét választ remélhetőleg későbbi elemzéseink fogják megadni, de ezt megelőgezve teoretikus alapon két okát vázolhatjuk fel ennek a különös jelenségnek:

1. A kállai kettős hírneve lehetett az egyik fontos tényező, amely a tánc fennmaradását befolyásolta.
2. A kállai kettősben lennie kellett valaminek, ami a kor divatjelenségén túl időtállóan bizonyult, és ezért tudott tartósan megmaradni; nem egyszerűen egy nyugati tánc adaptációja volt, hanem a pillanatnyi divatnak megfelelő külső formát valami sajátos, egyedi tartalommal tölthette meg.

⁸² Pálfi 1970: 149.

II. A kállai kettős neve

Mint láttuk, a XVII–XVIII. századi források többségében a tánc neve „kállai kettős”-ként fordul elő, míg a XIX. században már kizárólagosan a „kettős” alak szerepel. Ezek alapján kézenfekvő a feltevés, hogy a tánc eredeti neve „kállai kettős” lehetett, és csak később állandósult a „kettős” változat – mint ahogy Nyárády Mihály is feltételezte. Ez a forma azonban ellentmond a magyar nyelv szabályainak: ha ugyanis valami két részből áll, vagy valamit ketten végeznek, azt akár melléknévként, akár főnévként a „kettős”, és soha nem a „kettő” szóval jelöljük (pl. kettős kereszt, kettős fogat, kettőst énekel vagy táncol stb.).⁸³ Mi lehet akkor az oka, hogy mégis „kettő”-ként említik a táncot? Megvizsgálva a forrásokat, a következőben látjuk ennek a magyarázatát:

1. A tánc nevének első előfordulása alapján nagyon valószínű, hogy a „kettőt” alakra a rím kedvéért volt szükség: „*Egykor alig vehetsz vala egy kis szellőt, / Most már elől járod a kállai kettőt.*” A szóvégi „szellőt”-höz a „kettőt” szolgált tökéletes rímként, a szellőt–kettőt már korántsem hangzott volna ilyen jól. Feltételezhető tehát, hogy a szerző a rím kedvéért módosíthatta a tánc nevét.
2. Fokozottan ez a helyzet a másik verses műben, Gvadányi alkotásában, ott ugyanis nemcsak két, hanem négy sornak kell rímelnie: „*Legény vagyok újra: a' Kállai kettőt / Ímmár el járhatom, vagy guggó Tőt lejtőt / Által ugorhatom hosszan nyújtott Száz tőt / Áldasson az Isten! hogy adott új erőt.*” A sorvégi rímek tehát: kettőt–lejtőt–Száz tőt–erőt; ide sem illett volna a „kettőst”, ezért a költő innen is elhagyta a tánc nevéből az „s”-t.
3. Baróti Szabó Dávid *Kisded szó-tár*ával kapcsolatban már említettük, hogy a tánc nevét a Gvadányi-műből idézi, így teljesen biztos, hogy onnan kölcsönözte ezt a formát. Ez annál is érdekesebb, mert Baróti említett korábbi, 1786-ban megjelent – egyébként nem rímes! – versében még „kállai kettős”-ként említi a táncot.
4. Végezetül a *Hadi és más nevezetes történetek*ben publikált vers, amelyben ugyancsak a „kállai kettő” forma szerepel, közvetlen a Gvadányi-mű után, 1791-ben jelent meg; így feltételezhető, hogy a szerző szintén a falusi nótárius gyorsan népszerűvé váló történetéből vette át ezt az alakot.

Mindezek alapján bizonyosnak látszik, hogy a tánc neve kezdettől fogva „kállai kettős” volt, és csupán a rímelés kedvéért alakította a költői „önként” néhány versben „kállai kettő”-vé; az ilyen alakban előforduló változatok pedig bizonyítottan vagy legalábbis nagy valószínűséggel ezekből a versekből való átvételek.

Továbbmenve vizsgáljuk meg a tánc nevét magát: miért kaphatta vajon a tánc a „kettős” nevet? Mint fentebb láttuk, a szó többféle jelentést takarhat. Farkas Lajos korábban idézett magyarázata szerint azért volt kettős a neve, mert eredetileg csak egy – és nem sok – pár, azaz két ember táncolhatta. Ezt nem tartjuk valószínűnek, egyfelől mert az „Elöl járod a kállai kettőt” mondás mindenképpen arra utal, hogy többen járták a táncot, másfelől mert egyetlen pár mégoly virtuóz tánca sem juthatott volna olyan hírnévre, mint adott esetben egy több pár által egyformán járt, feltehetően jóval

⁸³ Lásd erről *A magyar nyelv értelmező szótára* „kettős” szócikkét: ÉrtSz. 1986: 916–917.

nagyobb hatású csoportos tánc. Sokkal inkább elképzelhető, hogy a tánc neve eredendő páros voltával, esetleg kétrészséggel és/vagy a két sorban táncolással függhet össze. Ilyen típusú táncnévadással találkozunk a gyimesi csángók két különböző táncrészről – egyébként két sorban járt – *kettős jártatója és sirülője* esetében is. A *magyar kettős* nevű XIX. századi népies műtánc nevében viszont a „kettős” a *magyar szólóval* (szólóban járt férfitánc) ellentétben éppen arra utal, hogy párban táncolták. A kállai kettős nevével kapcsolatban mindhárom jelentés elképzelhető: a legvalószínűbb a „kettős” lehet mint a „pár”, „páros” kifejezés ritkább-régiesebb formája, hiszen egy „szerelmi kettősről” van szó; másfelől ez a kifejezés utalhat két különböző dallamú, tempójú és motívikájú táncrészre mint kettősségre is (lassú és friss); harmadrészt a „kettős” szó – utalva esetleg katonai származására – régies katonai alkalmazása szerint jelentheti a táncnak azt a jellegzetességét, hogy páros táncként ugyan, de két sorban táncolták.⁸⁴

A tánc nevével és eredetével kapcsolatban *A Pallas Nagy Lexikona* felveti a kérdést, hogy az vajon nem a Kállay családdal függ-e össze. A kérdés kézenfekvő ugyan, de mindenféle alapot nélkülöz, ugyanis sem a szájhagyományban, sem az írott forrásokban semmi nem utal Nagykovács ősi nemesi birtokos családjának és a kállai kettősnek bármiféle kapcsolatára. Nyárády Mihály történeti adatokkal is alátámasztotta ennek a felvetésnek a tudománytalanságát (lásd fentebb). A „kállai” jelző tehát egyértelműen a település nevét jelenti.

Ezek után már csak egy kérdés vár tisztázásra: mi az oka annak, hogy *egyáltalán* önálló nevet kapott ez a tánc? Az ugyanis meglehetősen ritka a tánc történetben, hogy egy táncot arról a településről nevezzenek el, ahonnan származik, megjelölve még a típusát is (kettős). Régebben léteztek ilyen nevek, mint például a 21. lábjegyzetben említett *debreceni kopogós*, de ezek már rég kihaltak a táncdal egyúttal. Az olyan, manapság is ismert kifejezések pedig, mint az *ökörítői fergeteges* vagy a *cigándi keménycsárdás* egészen új keletűek, hiszen csupán a Gyöngyösbokréta-mozgalomban, a falusi táncok színpadra vitelével jöttek létre.⁸⁵ Egy biztos: a tánc nevét nem a kállaiak adhatták, hiszen a *saját* táncot nem szokás a saját faluról elnevezni, legfeljebb a környező falvakban emlegethetik úgy, mint ilyen és ilyen falusi táncot.⁸⁶ Kálló XVII. századi történelmét egyértelműen végvára határozta meg a benne lakó, illetve a várból helyhiány miatt a mezővárosba kiszoruló zsoldosokkal, hajdúkkal együtt. Személyükben tehát adott volt egy olyan réteg, amely idegenként részese volt a település mindennapjainak, s amely nagy valószínűséggel „kállainak” nevezhette el azt a táncot, amelynek alkalmanként szemtanúja lehetett. Feltehetően szemtanúja, és nem résztvevője, hiszen ha az a bizonyos tánc szórakozásul szolgáló mulatsági tánc lett volna, amelyben a katonák is részt vettek, akkor egyrészt elterjesztették volna más vidékeken a táncot, másrészt nem adtak volna külön nevet neki. Éppen azért nevezhették el, mert valami miatt különleges lehetett a számukra, nagyon eltért az általuk ismert táncoktól. Mint a bevezet-

⁸⁴ ÉrtSz. 1986: 917.

⁸⁵ Vö. Pálfi 1970: 146.

⁸⁶ Éppúgy, ahogy a régi névadási gyakorlat szerint egy kállói ember csak idegenben kaphatta a Kállói vagy Kállai vezetéknévet, saját falujában nem. Vö. még Martin 1984: 156.

tőben már írtuk, a XVI–XVII. századi katonák és hajdúk tánca szabadon járt, virtuóz, gyakran fegyveres tánc volt, amelyet bemutatóként éppúgy táncoltak, mint harci vagy nővel járt mulatsági táncként. Ami egy ilyen táncról mindenekelőtt különbözik, az valamilyen kötött szerkezetű tánc lehetett – ez egyúttal az „elől járod” kifejezésnek is a táncvezetéssel kapcsolatos értelmét valószínűsíti. S ha ezt a táncot – éppen kötöttsége miatt – nem szórakozásként, hanem csak bizonyos alkalmakkor bemutatóként járták el, még inkább fokozhatta különlegességét, mint ahogy a sorban táncolás, a korabeli improvizatív mulatsági táncoktól eltérő páros viszony a férfi–nő között, esetleg az udvari táncokat idéző kimértebb előadásmód is, ami éles kontrasztot alkothatott a hajdútánc duhajtségével. Alighanem ilyen okok vezethettek a kállai kettős külön névvel való megkülönböztetésére. Az pedig, hogy a nevét aztán a vár katonái gúnyból az általuk űzött kegyetlen szórakozásra is átvitték, közvetve azt bizonyítja, hogy a „kettős” név a tánc páros voltára utal, hiszen az átvitel alapja csak a „kettősség” lehetett: a háttal összekötözött foglyok éppúgy „párt” alkottak, mint a kállai kettős táncosai. A „kállai egyes” börtöncella ugyancsak a táncról kapta gunyoros elnevezését.

III. A kállai kettős híre

Az a tény, hogy a fentebb idézett XVII–XIX. századi forrásokban a kállai kettős neve a legkülönfélébb földrajzi helyekhez köthetően bukkan fel, nagy valószínűséggel arra utal, hogy a tánc ekkoriban már országos ismertségnek örvendett. E források azonban a nevéen kívül csak nagyon kevés, gyakran pedig téves információt közölnek a kállai kettősről. Ennek oka nyilvánvalóan az lehet, hogy a táncnak csak a *neve* vált széles körben ismertté, maga a tánc nem. A fennmaradt szólások is ezt bizonyítják, hiszen jelentésüknek nem sok köze van magához a kállai kettőshöz. A legnyilvánvalóbb példa erre a fenyegetésként használt mondás: „Eljáratom veled a kállai kettőst!” A másik szólás azt sugallja, hogy a tánc előadásához (férfi) erőre, jó fizikai állapotra, egészségre van szükség.⁸⁷ Idősebbekkel kapcsolatban ez úgy jelenik meg, hogy „eljárja még a kállai kettőst”, vagyis kora ellenére olyan jó erőben van, hogy képes eljárni a táncot. Más, fentebb idézett esetekben a betegséggel, gyengeséggel szemben a gyógyulás, a visszanyert erő jeleként említik a kállai kettőst („*Most már elől járod...*” vagy „*Legény vagyok újra: a' Kállai kettőt / Immár el járhatom...*”). Ezek alapján úgy tűnik, mintha a kállai kettős kifejezetten megerőltető, embert próbáló tánc lett volna, amelyhez ügyes-ségre, jó fizikai erőnlétre lett volna szükség – ami a tánc részletes leírásának, illetve mai formájának ismeretében legalábbis meglepő. A kállai kettős ugyanis mindössze néhány motívumból álló, technikai szempontból kifejezetten egyszerű tánc mind a férfi, mind a nő oldaláról nézve.

Vajon hogy alakulhatott ki ennyire ellentétes kép a táncról? Az, hogy nem ismerték magát a táncot, nem elég indok erre. Az első mondás esetében magától kínálkozik a feltételezés: a török kori fogolytáncoltatás mondájának valós történelmi háttere lehetett,

⁸⁷ Vö. Réthei 1906: 67.

hiszen jól ismertek a történelemből a végvári vitézek és hajdúk portyázásai, az ellenség, de akár a közelebbi-távolabbi környék lakosságán való rajtaütések, fosztogatások, fogolyszedések, amelyekkel elmaradó zsoldjukat igyekeztek pótolni.⁸⁸ A nagyon vegyes összetételű, többféle társadalmi réteget képviselő végvári katonaság és a nehezen kordában tartható hajdúk meglehetősen eldurvult mentalitásától nem állt távol a foglyoknak effajta megalázása, kínzása. Ennek híre, melynek érdekességét éppen a táncsal való összekapcsolása adhatta, messze földre eljuthatott – leginkább épp a gyakran cserélődő katonák révén –, de természetesen a „háttér-információk” nélkül; vagyis anélkül, hogy kiderült volna, valójában a kállai kettős név mit is takar. Vagyis a tánc neve és a rabok kínzása összemosódhatott, s így alakulhatott ki a fenyegető mondás.⁸⁹

Más a helyzet a másik két szólással, amelyek már ténylegesen a táncra vonatkoznak. Ezek túlzó jellege feltételezhetően éppen a kállai kettős nagy hírével magyarázható; ennek hátterében pedig valószínűleg az a természetes logika áll, hogy egy ilyen nagy hírnévre jutott tánc csak valamilyen különleges, nagy erőt és ügyességet igénylő virtuóz tánc lehet.

Összességében tehát a kállai kettős nevének elterjedése, hírnevének kialakulása két szálon, a kínzás, illetve a tánc vonalán futhatott, amelyek kölcsönösen – és immár kibogozhatatlanul – hatást gyakorolhattak egymásra. Egy dolog azonban eléggé valószínűnek látszik: a kállai kettős a hírnevét a végvári katonaságnak köszönhette nemcsak azzal, hogy messze földre elvitték a híret, hanem már azzal is, hogy egyáltalán névadásuk által kiemelték a korabeli mulatsági táncok sorából.

A tanulmány befejező részét a következő számunkban közöljük.

Irodalom

„A kállai kettős felújítása Nagykállóban”

1923/24 *Ethnographia* XXXIV–XXXV. 4–6. 117–118.

„A Kállai kettőst nagy sikerrel mutatták be Nagykállóban”

1924 *Nyírvidék* XLV. 82. (1924. április 8.) 3–4.

[ÁRENDÁCZKY Gyula]

1934 Mi az igazság a „Kállai kettős” körül? *Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap* II. 198. (szeptember 1.) 4.

BAKSAY Sándor

1891 Magyar népszokások. In Jókai Mór (főszerk.): *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen VII. Magyarország II. A Nagy Magyar Alföld.* 73–148. Budapest: Magyar Királyi Államnyomda

⁸⁸ Lásd Gyalóky [1941]: 221.

⁸⁹ A tánchoz kapcsolódó negatív jelentés szinte napjainkig húzódo fennmaradására példa Kopátsy Sándornak, a neves reformközgazdásznak *Kállai kettős. Magyarország 1945–1990* címen írt könyve, melynek számunkra érdekes címadását a fülszöveg világítja meg: „A »Kállai kettőst« jární, vagyis hogy *bilincsen táncolni* nem újság Magyarországnak.” [Kiemelés általam.] Kopátsy 2005.

BARÓTI Szabó Dávid

- 1786 *Vers-koszorú...* Kassán, Fűskuti Landerer Mihály betűivel
1792 *Kisedel szó-tár.* Kassán, Ellinger János betűivel. 2., bővített kiadás.

BOROVSKY Samu (szerk.)

- 1900 *Szabolcs vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Budapest: „Apoló” Irodalmi Társaság „Magyarország vármegyéi és városai” Szerkesztősége és Kiadóhivatala.

CZUCZOR Gergely – FOGARASI János

- 1865 *A magyar nyelv szótára* III. Pest: Athenaeum

ERDÉLYI János

- 1851 *Magyar közmondások könyve.* Pest.

ÉRTSZ.

- 1986 *A magyar nyelv értelmező szótára* III. Budapest: Akadémiai Kiadó.

FARKAS Lajos

- 1895a A „kállai kettős”. *Nyírvidék* XVI. 10–11. (márczius 10., 17.) 82–83., 92–93.
1895b A „kállai kettős”. *Nyírvidék* XVI. 13. (márczius 31.) 128., 133.
1895c A „kállai kettős”. *Ethnographia* VI. 4. 288–297.

GÖRÖG Demeter – KERÉKES Sámuel (szerk.)

- 1791 *Hadi és más nevezetes történetek.* 4. szakasz. Bétsben: k. n.

GÖRÖMBEI Péter

- 1882 *A nagy-kállói ev. ref. egyház története.* Sárospatak: Nyomtatta Steinfeld Béla, a ref. főiskola betűivel

GULÁCSY Irén

- 1933 *A kállói kapitány.* Budapest: Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R.-t.

GVADÁNYI József

- 1790 *Egy falusi nótáriusnak budai útazása...* Pozsonban és Komáromban Weber Simon Péter költséggel és betűivel

GYALÓKAY Jenő

- [1941] Végyvár és csatatér. In Lukinich Imre (szerk.): *Magyar művelődéstörténet III. A kereszténység védőbástyája.* 217–254. Budapest: Magyar Történelmi Társulat.

HARSÁNYI Gézáné

- 2007a Nagykálló muzsikája. *Honismeret.* V. 4. 81–89.
2007b Nagykálló kodályi öröksége. *Tariménes. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei társadalomtudományi, kulturális és honismereti folyóirat* III. 1. 53–66.

FEJŐS Pál

- 1932 *Ítélt a Balaton.* Írta és rendezte Fejős Pál. Magyar Filmadatbázis: <https://www.mafab.hu/movies/itel-a-balaton-264556.html>. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=OsGUq1LwL6c&t=80s>. (Letöltés: 2019. december 18.)

JÓKAI Mór

- 1871 Felix és Lexi vagy impressario el capitano. Kállai kettős. *Üstökös* XXIII. 50. 592–593.
- 1927a *Egy magyar nábob* I–II. Budapest: Franklin Társulat – Révai Testvérek. /Jókai Mór művei. Centenárium kiadás/ IV–V. kötet.
- 1927b *Rab Ráby*. Budapest: Franklin Társulat – Révai Testvérek. /Jókai Mór művei. Centenárium kiadás/ XXXIII. kötet.
- 1927c *Fráter György* I–II. Budapest: Franklin Társulat – Révai Testvérek. /Jókai Mór művei. Centenárium kiadás/ XLVI–XLVII. kötet.

JÓSA András

- 1906 *Barangolás Németországba és visszaemlékezések*. Nyíregyháza: Nyomtatott Jóba Elek könyvnyomdájában

JÓSA Jolán

- 1934 *Dr. Jósa András (1834–1918) és elődei*. h. n. [Nyíregyháza]: Szabolcs-vármegyei Törvényhatósága

KÁLNAY László

- 1900 Szabolcs vármegye népe. In Dr. Borovszky Samu (szerk.): *Szabolcs vármegye*. 160–182. Budapest: „Apollo” Irodalmi Társaság. /Magyarország vármegyéi és városai/

KERESKÉNYI Miklós

- 1989 Nagykálló demográfiai viszonyai a XVIII. században. In Dr. Gyarmathy Zsigmond (szerk.): *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai I. Helytörténeti Tanulmányok VII.* 237–328. Nyíregyháza

KOPÁTSY Sándor

- 2005 *Kállai kettős. Magyarország 1945–1990*. Budapest: C.E.T. Belvárosi Könyvkiadó.

KOROKNAY Gyula

- 1961 A kállói vár. In *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* II. 1959. 73–89.
- 1986a Őfelsége kállói végháza, 1570–1610. *Szabolcs-Szatmári Szemle* XXI. 2. 168–178.
- 1986b Őfelsége kállói végháza, 1570–1610. [2. rész] *Szabolcs-Szatmári Szemle* XXI. 3. 294–306.

KRÚDY Gyula

- 1961 *Andráscsik örököse*. In Barta András (szerk.): *Mákvirágok kertje. Öt kisregény*. 6–154. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- 1961 *Valakit elvisz az ördög*. In Barta András (szerk.): *Mákvirágok kertje. Öt kisregény*. 589–717. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- 1971 Egy új cigánybáró. In Krúdy Zsuzsa (szerk.): *Pesten lakott egy fuvolás*. 99–112. Budapest: Zeneműkiadó.
- 1977 A megye özvegye. In Barta András (szerk.): *Pókhálós palackok. Válogatott elbeszélések 1894–1908*. 277–281. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. /Krúdy Gyula művei/

- 1982 Aranykeblű Kecseginé kállai kettőse. In Barta András (szerk.): *Váci utcai hölgytisztelet. Válogatott elbeszélések 1931–1933.* 178–181. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. /Krúdy Gyula művei/
- MAÁ CZ László
- 1970 Új alkotók, új jelenségek a néptáncművészetben. *Tánc tudományi Tanulmányok 1969–1970.* 55–77.
- MARGALITS Ede, Dr.
- 1896 *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások.* Budapest: Kókai Lajos.
- MARTIN György
- 1979 „Hajdútánc” szócikk. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon 2.* 398–400. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1984 Tánc és társadalom: a történeti táncnévadás típusai itthon és Európában. In Hofer Tamás (szerk.): *Történeti antropológia.* 152–164. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport.
- MIKSZÁTH Kálmán
- 1958 A lutri. In Bisztray Gyula – Király István (szerk.): *Regények és nagyobb elbeszélések I. 1871–1877.* 71–115. Budapest: Akadémiai Kiadó. /Mikszáth Kálmán összes művei/
- MÓRICZ Zsigmond
- 1979 *Kivilágos kivraddig.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. /Olcsó könyvtár/ 2. kiadás.
- MUNKÁCSI Bernát
- 1881 Magyar elemek a déli szláv nyelvekben. *Nyelvtudományi Közlemények* 17. kötet, 1. füzet, 66–126.
- NAGY Zoltán, dr. – LAKAT Erika (szerk.)
- 2002 *Három a tánc! Magyarországi táncbrázolások 1686–1940. Three is the dance! Hungarian Dance Representations in 1686–1940.* Székesfehérvár: Városi Képtár – Deák Gyűjtemény.
- NYÁRÁDY Mihály
- 1969 A nagykállóiak „kállai kettős” tánca. *Szabolcs-Szatmári Szemle* IV. 3. 23–56.
- PAKSA Katalin
- 2011a A „Kállai kettős” dallamai a néphagyományban és a színpadon. *Zene tudományi Dolgozatok 2010.* 299–323.
- PAKSA Katalin (szerk.)
- 2011b *Népdaltípusok 7.* Budapest: Balassi Kiadó. /Magyar Népzene Tára XII./
- Pallas*
- 1896 *A Pallas Nagy Lexikona* XII. Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.
- PÁLFI Csaba
- 1970 A Gyöngyösbokréta története. *Tánc tudományi Tanulmányok 1969–1970.* 115–161.

PESOVÁR Ernő

- 1979 „Kállai kettős” szócikk. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 2. 726. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 2003a *Tánc hagyományunk történeti rétegei. A magyar néptánc története.* Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola.
- 2003b *A magyar tánc történet évszázadai. Írott és képi források.* Budapest: Hagyományok Háza.

PESOVÁR Ferenc

- 1980 „Kontratánc” szócikk. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. 256. Budapest: Akadémiai Kiadó.

PINTÉR Jenő

- 1931 *Magyar irodalomtörténet IV. A magyar irodalom a XVIII. században.* Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság

PR. J. [Prém József]

- 1870 Pesti levél. *Székely Hírlap. Politikai s vegyestartalmu közlöny.* II. 13. 49–50. [Maros-Vásárhely]

RATKÓ Lujza

- 1996 „*Nem úgy van most, mint vót régen...*” A tánc mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában. Nyíregyháza–Sóstófürdő: Sóstói Múzeumfalú Baráti Köre.
- 2007 „Azért jöttem ide karikázni...” A nagyböjti karikázó tartalmi elemzése. In Barna Gábor – Csonka-Takács Eszter – Varga Sándor (szerk.): *Tánc hagyomány: átadás és átvétel. Tanulmányok Felföldi László köszöntésére. Dance: Tradition and Transmission. Festschrift for László Felföldi.* 43–52. Szeged: Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.

RÉTHEI Prikkel Marián

- 1906 A magyar táncnyelv. *Magyar Nyelv* II. 3–16., 59–69.
- 1924 *A magyarság táncai.* Budapest: Studium (reprint). /A Magyar Néprajzi Társaság könyvtára 1./

Révai

- 1914 *Révai Nagy Lexikona* XI. Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság.

SZABÓ Antal

- 1924a Harminc év előtti felvilágosítások a „Kállai hóhér”-ről, „Kállai egyes”-ről és „Kállai kettős”-ről. (1.) *Nyírvidék* XLV. 23. (január 27.) 3.
- 1924b Harminc év előtti felvilágosítások a „Kállai hóhér”-ről, „Kállai egyes”-ről és „Kállai kettős”-ről. (2.) *Nyírvidék* XLV. 25. (január 30.) 3.
- 1924c Harminc év előtti felvilágosítások a „Kállai hóhér”-ről, „Kállai egyes”-ről és „Kállai kettős”-ről. (3.) *Nyírvidék* XLV. 28. (február 2.) 3–4.
- 1924d Harminc év előtti felvilágosítások a „Kállai hóhér”-ről, „Kállai egyes”-ről és „Kállai kettős”-ről. (4.) *Nyírvidék* XLV. 32. (február 8.) 3.
- 1934 A Kállai Kettős koreográfiai életrekeltoje: Szabó Antal. *Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap* II. 214. (szeptember 21.) 2.

SZÉKELY György (főszerk.)

- 1994 „Mazzantini Lajos” szócikk. In *Magyar Színházművészeti Lexikon*. 498. Budapest: Akadémiai Kiadó.

SZILÁGYI Zsolt

- 1990 *Nagykálló táncéletéről – a Kállai Kettős*. Szakdolgozat. Középfokú néptáncoktatói tanfolyam, Budapest. Gépirat.

TARI Lujza

- 1982 Hangszeres népzene kutatásunk első szakasza. *Ethnographia* XCIII. 4. 573–585.

VÁMSZER Géza – BÁNDY Mária

- 1937 *Székelly táncok*. Kolozsvár: Szerzői kiadás.

VOLLY István

- 1957 *Szól a figemadár. 150 népdal Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből és 3 nemzeti dal*. Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya. /Szabolcsi nevelők könyvtára 3. füzet/

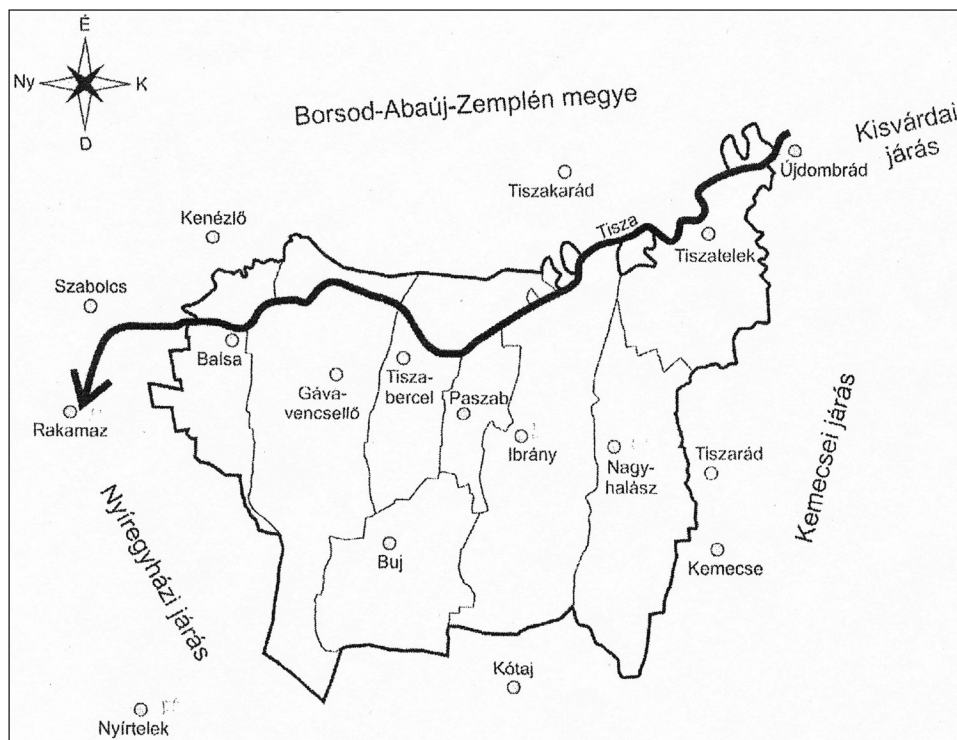
- 1986 Kiáltás a kállói kállai kettősért. *Szabolcs-Szatmári Szemle* XXI. 2. 201–206.

KORMÁNY GYULA

Az Ibrányi járás településhálózata, lakásainak infrastruktúrája

Főbb jellemzők a XIX–XXI. század első évtizedéig

Földrajzi helyzet

1. ábra. Az Ibrányi járás földrajzi helyzete, települései

Az Ibrányi járás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a rétközi kistáj nyugati részén helyezkedik el. Északról a Tiszával, keletről a Kismátrai, délkeletről a Kémecsei, délről és nyugatról a Nyíregyházi járással határos (1. ábra). A járás területén (305 km²) nap-

jainkban 2 várost (Ibrány, Nagyhalász), 1 nagyközséget (Gávavencsellő), 5 községet (Balsa, Buj, Paszab, Tiszabercel, Tiszatelek), és 37 külterületi lakott helyet (tanyát, mezőgazdasági telephelyet, ifjúsági tábort, őrházat) tartanak számon, korántsem annyit, mint száz-kétszáz évvel ezelőtt. Legnagyobb változás a külterületi népesség és a lakóhelyek számában történt. Lakónépessége 2011 év végén 24 028 fő volt, amely a megye lakosságának 7,4%-át adja.

Az Ibrányi járás településeinek fejlődéstörténete

A járás településhálózata sok évszázados, de korántsem egyenes vonalú és nem töretlen fejlődés eredményeként nyerte el mai arculatát. Az egyes tájegységek települései, illetve településszerkezete kialakításában a természeti, társadalmi és gazdasági adottságok bonyolult kölcsönhatása érvényesül. Bár döntő szó a gazdasági-társadalmi tényezőké, de el nem hanyagolható a természeti feltételek szerepe sem, és bátran állíthatjuk, hogy minél fejletlenebbek a termelőerők, annál dominánsabb a természeti körülmények szerepe.

A térség természeti körülményeiből eredően a honfoglalástól kezdve, s azt megelőzően is alkalmas volt emberi letelepedésre. A megtelepedés szempontjából a víznek volt a leöntőbb hatása. A Tisza és a széles ártere sokoldalú előnyt nyújtottak. Amellett, hogy gazdag állatviláguk révén kedvező élelem beszerzési lehetőséget biztosítottak, nem volt gond az ivóvíz az ember és az általa tartott háziállatok számára. Ahol az erdő és a mocsár terjeszkedése nem szabta szűkre a homokszigeteket, ott különféle növényeket termesztettek. Biztonságot is jelentett, hiszen a mocsarak, mocsárszigetek időszakosan árvízjárta területe az ellenséges támadások alkalmával kiváló búvóhelynek bizonyult.

A mai meglehetősen egyöntetű térség jórészt az emberi természetátalakítás eredménye, s ez az átalakítás nagyobb arányokban a XIX. század közepétől a XX. század első két évtizedéig tartott. E természetes tájon a társadalom a XIX. század második felétől olyan jelentős átalakításokat végzett, amelyek alapvetően befolyásolták településeinek morfológiai arculatát, kiterjedését, gazdasági szerepkörét és ezzel fejlődését is.

A járás településhálózatának fejlődését a kő- és a bronzkorszaktól lehet követni. A kő- és bronzkori, kelta és a népvándorlás kori leletek arra utalnak, hogy a terület magasabban fekvő árvízmentes homokfoltjai ősidők óta lakott helyek voltak. A honfoglalók is először ezeket a kis kiterjedésű szárazulatokat választották szállásföldül.¹ A szárazabb környezettől eltérő ártér erdős, füves területei pedig jó legelőnek, kaszálóknak kínáltak.

A régészeti, történeti kutatások eredményei alapján ismert, hogy a térség falvainak többsége a X–XIV. század között alakult ki. A mocsár- és lápvidék védelmének köszönhetően falvainkban az életfolytonosság még a legviharosabb évszázadok alatt

¹ NÉMETH PÉTER: A megye története dióhéjban. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kézikönyve. Főszerk. Filepné Nagy Éva. Budapest, 1998. Céba Kiadó, 277–280.

sem szakadt meg² Balogh István³ kutatásai szerint a Felső-Tisza-vidék településrendje (értve ez alatt a települések alakját és határbeosztását együttvéve) a XIV. századig kialakult, végső alakja azonban az 1773. évi úrbérrendezés során nyerte el. Ugyancsak Balogh István⁴ munkájára alapozva ismert, hogy a térség területét a XVIII. században szalagtelkes falutelepülési forma jellemzi. Ezeket a falvakat állattartó-földművelő nép lakta évszázadokon át. Községenként a két alapvető agrárágazat között azonban aránybeli különbségek voltak. Azokban a falvakban, ahol a domborzati, vízrajzi és a talajadottságok lehetővé tették a növénytermesztés kiterjesztését, ott az nagyobb szerepet kapott az állattartás mellett (Balsa, Buj, Vencsellő, Gáva). Ahol a természeti feltételek kedvezőtlenek voltak a növénytermesztés számára, ott az állattartás a vezető ágazat (Ibrány, Nagyhalász, Paszab, Tiszabercel.)

A településhálózat viszonylag zavartalan fejlődése annak köszönhető, hogy a török 150 éves magyarországi uralma alatt a környezet a hódoltság pereméhez tartozott. Az árvízjárta mocsárvilág elkerülte a török veszedelmet, időről időre menedéket biztosított az itt élő, és az ide menekülő népességnek a meg-megújuló török-tatár támadások, pusztítások ellen. Védelmet nyújtott az ibrányi földvár is, amely a XX. század elejére már teljesen elpusztult.

A török hódoltság után a települések száma, térszerkezete alig változott. A biztonságosabb, békés években a lakosság száma nő, munkaterülete gyarapszik, az állattartás mellett a növénytermesztésben, a kézművesség területén egyre többen tevékenykednek; ezek együttes hatásaként növekedett a községek nagysága, utcahálózata. Azokban a falvakban, ahol főúri földbirtokosok, jómódú nagygazdák is éltek, ott kastélyok, kúriák, s hozzá kapcsolódó díszkertekkel, gazdasági épületegyüttesek megjelenésükkel, eltérő alak-tani vonásokkal gazdagították a községek arculatát. Vencsellő, Gáva, Tiszabercel, Ibrány, Nagyhalász belterületén épültek a XVIII–XIX. században értékálló kastélyok, kúriák.

A XIX. század első felében térségünkben lényeges változás nem történt sem a gazdálkodási rend szerkezetében, sem a települések hierarchikus rendjében.

A falvak alaprajzában, funkcióiban alapvető változást a XIX. század derekán meginduló ár- és belvízmentesítő munkálatok eredményeztek. A vízszabályozás az eddigi változékony, sokszínű tájat (változó kiterjedésű mocsár, rét, legelő, erdő, folyómeder) egyöntetűvé tették, az egész terület a szántógazdálkodás színterévé vált. Ugrásszerűen megnövekedett a művelhető területek nagysága, nőtt a terület népességeltartó és -megtartó képessége. A megélhetőségi feltételek javulása mellett fejlődik a közlekedés, az egészségügyi ellátás, de jótékonyan befolyásolja az intenzív gazdálkodásba bevont területek kiterjesztését is. Újabb területekkel gyarapodtak a földesúri majorsági gazdálkodás alá vont földek, ez a tanyák kialakulását tették lehetővé.

A térség elzártságát jelentősen csökkentette a XX. század fordulóján, 1905-ben a Rétköz nyugati peremén és a középső részén megépült Nyírévvidéki és Hegyközi-Bod-

² RÉFI OSZKÓ MÁRIA: Gazdálkodás a Rétközben a XVIII–XIX. században. Nyíregyháza, 1997. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkormányzat Levéltára, 32–41. (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványai)

³ BALOGH ISTVÁN: A szabolcs-szatmári falvak és parasztházak. In: Szabolcs-Szatmár megyei földrajzi olvasókönyv. Szerk. Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, 1975. Szabolcs-Szatmár M. Tanács, 105–117. [BALOGH, 1975]

⁴ BALOGH, 1975. 105–117.

rogközi kisvasút, amely eleven közlekedési kapcsolatot teremtett a rétközi-, a bodrogközi településekkel, a megye központjával, javította a mezőgazdasági termékeinek piacra jutási lehetőségeit.

A kapitalista iparosítás jórészt elkerülte a járás falvait. Nem formálta át a hagyományosan kialakult mezőgazdasági jellegű településhálózatot, csak néhány kis- és középüzem jött létre, elsősorban az építő- és a textiliparban. Tiszabercelen téglagyár (1908), Nagyhalászban kendergyár (1906), Vencsellőn bőrgyár és posztóüzem működött (1912). Szűkebb körű igazgatási, kereskedelmi, kisipari, kulturális központtá vált Gáva, Buj és Nagyhalász.

A két világháború közötti időszakot a településhálózat és a gazdaság kismértékű változása, fejlődése jellemzi. Ez abban nyilvánul meg, hogy a települések intézményhálózata új elemekkel bővül. Ekkor épültek az ún. Klebelsberg-iskolák, pénzügyintézetek, a gazdaságban is sor kerül néhány kis- és középüzem (gőzmalmok, olajütők, zöldségszárítók, szeszfőzdék) továbbfejlesztésére.

A II. világháborút követő években a társadalmi-gazdasági viszonyok alapvető átalakulása következett be. A változások legfontosabb hatása a települések fejlődése szempontjából – többek között – a mezőgazdaság nagyüzemi átalakítása, valamint a vidék iparosítása volt. A mezőgazdasági nagyüzemek közvetlenül is befolyásolják a települések térszerkezetét, s annak arculatát, például szarvasmarha-, sertés- és baromfi-telepek, dohány szárító pajták, kertészeti telephelyek, gépszerező állomások, magtárak létesítésével. Az alföldi iparosítás meghirdetésének hatására a térségben is fejlődik az építőipar (Ibrány, Nagyhalász, Gávavencsellő), könnyűipar (Nagyhalászi Zsákygyár), a Kisipari Termelőszövetkezetek (KTSZ), melyek szakmák szerint szerveződtek. A legjelentősebbek: a Vencsellői Cipész KTSZ, Gáva, Ibrány Vegyipari KTSZ, Nagyhalászi Asztalos- és Építőipari KTSZ, Tiszaberceli Építőipari KTSZ. A szövetkezetek taglétszáma 31–200 fő között változott. Mindezek gazdasági fellendülést eredményeztek, melynek következtében a népességyarapodás, a foglalkozási átrétegződés, infrastrukturális ellátottság fejlődése felgyorsul.

Azokról az itt nem említett változásokról, amelyek a fentiekén kívül a járás településeit érték, a lakosság életkörülményeit befolyásolták, a következő fejezetekben adunk összefüggő áttekintést.

A települések nagyság szerinti megoszlása

A települések fejlődésére ható különböző tényezők (domborzat, talajadottságok, a helyi és a helyzeti energiák, a társadalmi-gazdasági struktúra) eredménye, hogy egy-egy térség különböző nagyságrendi településhálózatot tükröz. A települések nagyságát legkifejezőbbben a lakosság számával tudjuk csoportosítani.

A 2011. évet alapul véve a járásban a települések átlagos népessége 3004 fő. Ettől az átlagtól azonban kisebb-nagyobb számbeli eltérések vannak: 5 községben (62,5%) kevesebb, 1 nagyközségben (12,5%) és 2 városban (25%) viszont többen élnek (*1. táblázat*).

1. táblázat. A települések száma nagyságkategóriák szerint 2011-ben

Megnevezés	Település		Ebből város	A népesség nagysága				
				200-499	500-999	1000-1999	2000-4999	5000-9999
Ibrányi járás	Száma	8	2	0	1	2	3	2
	%-a	100	25	0	12,5	25	37	25

Forrás: KSH adatbázisa alapján saját szerkesztés

Az összes településekből 12,5%-os részaránnyal ezer lakos alatt egy a kisfalvak (Balsa), egy a nagyközség (Gávavencsellő), négy község (Buj, Paszab, Tiszabercel, Tiszatelek) a középfalvak kategóriájába tartozik. A környezetükben kiemelkedő társadalmi, gazdasági, infrastrukturális fejlődésüknek köszönhetően Ibrány és Nagyhalász 1993-ban városi rangot kapott. A különböző nagyságkategóriákba sorolt települések térbeli elhelyezkedésénél semmiféle rendszeresség nem figyelhető meg, mindegyik keletezési magja a szabálytalanul elhelyezkedő homokhátakhoz köthető.

A járásban a XIX. század végétől a XX. század végéig az ún. közép- és a nagyfalvak kategóriájába sorolható települések dominálnak A népesség számának változása ellenére viszonylagos aránybeli stabilitás 1941-től 1949-ig figyelhető meg (2. táblázat).

2. táblázat. A népességszám alakulása 1870–2011 között

Megnevezés	1870	1900	1920	1941	1949	1960	1990	2001	2011
	Jelenlévő népesség					Lakónépesség			
Balsa	1378	1539	1618	1737	1842	1954	972	940	851
Buj	2300	3051	3281	3490	3702	3903	2531	2500	2307
Gávavencsellő	4627	5844	6059	6764	6976	7016	4226	3958	3584
Ibrány	2778	3892	4831	7043	7173	7464	6393	6891	6888
Nagyhalász	2127	3614	4365	6071	6251	6848	4922	5934	5771
Paszab	658	1158	1245	1438	1361	1366	1214	1310	1252
Tiszabercel	1792	2080	2229	2790	2713	2891	2207	2050	1933
Tiszatelek	512	871	1336	1838	2051	2439	1501	1499	1442
Összesen	16072	22049	24964	31171	32069	33881	23966	25082	24028

Forrás: KSH népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

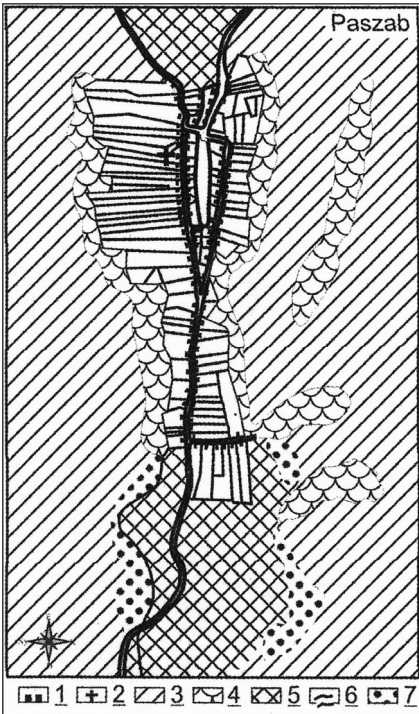
Leglátványosabb változás a településkategóriákban két évtizeddel később, az 1960-as évektől a számottevő nagyságú népességfogyás következtében észlelhető: a járás településeinek nagyságrendi megoszlása a korábbi évtizedekhez viszonyítva lényegesen megváltozott. Ennek eredményeként a járás területén 2011-ben 1 kis-, 4 közép-, 1 nagyközség és 2 város jött létre. Természetesen a népességszám és a funkcionális szerepkör között általában szoros oksági kapcsolat van. A nagyobb népességszám több és magasabb fokú, környező településekre is kiható intézményt, üzemet, objektumot koncentrál, ami a lakosságszám további gyarapodásának fontos alapja lehet. Így a legnagyobb gyakorisággal azokba a településekbe irányult és irányul az átvándorlási

folyamat, ahol a humán és a műszaki infrastrukturális ellátottsági szint magasabb. Ez a jelenség figyelhető meg az ezredforduló utáni évtizedben Ibrány és Nagyhalász népességváltozásaiban is.

2011-re a településhálózat gazdasági, egészségügyi, kulturális, igazgatási, kereskedelmi szerepköre bővül. Jelentős eredményeket értek el az infrastrukturális beruházások terén is. Mindez mindenképpen előremutató, a települések sokrétű fejlődését jelzi.

A települések alaprajzi sajátosságai és típusai

A térségben a települések térbeli szerkezetét, a belterületek alaprajzát döntően a Tisza árvizei, a tartós belvizek, mocsarak, lápok és a domborzati adottságok határozták meg. A települések rendszerint olyan magas fekvésű homokhátakat foglaltak el, amelyet az árvizek, belvizek nem öntöttek el. Területünk déli és a nyugati részén lévő

2. ábra. Paszab egyutcás szalagtelkes település a XVIII. században

Forrás: I. katonai felmérés (1782–85) alapján

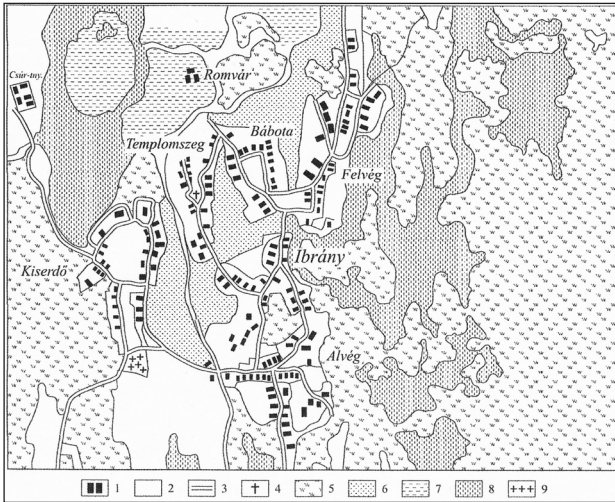
Jelmagyarázat: 1. lakóépület, kert; 2. templom; 3. mocsár; 4. erdő; 5. szántó; 6. út; 7. rét, legelő

Gáva, Vencsellő, Balsa. A XVIII. század végéig szalagtelkes úti-falvakon (Balsa kivételével) átmenő út nem vezet keresztül, rövidebb-hosszabb bekötő út kapcsolja össze az országos főúthálózattal.

falvak (Buj, Gávavencsellő) a Nyírségből benyúló, vele összetartozó a szél által felhalmozott homokhátaakra, míg Tiszabercel, Paszab, Ibrány, Nagyhalász, Tiszatelek a kanyargó Tisza eróziós tevékenysége révén meghagyott homokfoltokra vagy a szél pusztító munkája által kipreparált maradékgerincekre épültek. Elfoglalták mindazokat a területeket, amelyek alkalmasak voltak emberi letelepedésre.

A települések mai képének megértéséhez, jó felvilágosítással szolgálnak a régi alaprajzi térképek. Az első katonai térképfelmérés (1782–85) szemléletesen mutatja a települések belsősegeinek alaprajzát (2. ábra. I. katonai felmérés). A járás települései keletkezésük kezdetén alaprajzilag az úti-falvak típusba sorolhatók. Ahol a falu egyetlen utcája a belterületet hordozó magaslat futásirányát követve alakult ki, azt egyutcás szalagtelkes típusba sorolják. E típus jellegzetessége, hogy az utcára merőlegesen, hosszú (50–50 m), keskeny (16–36 m), szalag alakú telkek csatlakoznak. Például ilyen Paszab. Ott, ahol a homokhátak egymás közelségében, párhuzamosan helyezkednek el, lehetőség volt a többutcás szalagtelkes falualaprajz kialakítására. Erre jellemző példa Nagyhalász, Buj, Ibrány, Tiszabercel,

Az ár- és a belvízmentesítése után a XIX. század végén a települések száma nem változott, viszont a meglévőknél jelentős kiterjedés-béli változás jöhetett létre a falvak belsőégeiben. A századforduló utáni években a szalagtelkes egyutcás alapforma már nem uralkodó jellegű. A régi egyutcára merőlegesen vagy vele párhuzamosan dűlőutak mentén új utcák nyitásával tovább fejlődtek, és sorra kialakultak a többutcás szalagtelkes falvak, illetve kombinált alaprajzi típusok (szalagtelkes, saktáblás) keletkeztek, amelyek magukba foglalták a régi úti-falvakat és a hozzájuk épített új negyedeket (3. ábra).

3. ábra. Ibrány településszerkezete a XIX. század közepén
Forrás: II. katonai felvétel (1858–1861) alapján.

Jelmagyarázat: 1. lakóház; 2. ármentes terület; 3. úthálózat; 4. templom; 5. vízjárta rét; 6. legelő; 7. mocsár; 8. vízborította terület; 9. temető.

kedelmi központok foglaltak helyet. A nagyüzemi mezőgazdaságok létrejötté a paraszti gazdasági épületek jelentős átalakítását, a lakóházak képének megváltoztatását eredményezte. A kollektív gazdaságok kialakításával az udvar gazdasági szerepe jelentősen megváltozott. A nagyüzemi termelés az udvar gazdasági jelentőségét háttérbe szorította azzal, hogy a gazdasági épületeket kivonta a porta keretéből, s a határ egy részén, a gazdasági majorokban helyezte el a közös tulajdont képező gazdasági épületeket, az állattartás, a tárolás stb. létesítményeit. Ezzel jelentősen csökkent a porta tér- és épületigénye, mivel a rakodóhelyek konyhakertekké váltak, az istállókat gépkocsi-tárolóként vagy lakórészként használják. A legtöbb melléképület feleslegessé vált, s elbontották.

Az 1970–1990 közötti években a tervszerű falurendezés és a növekvő, korszerű lakásépítkezések megváltoztatták az egykori faluképet. Nyitott, szabályos utcahálózat kialakításával új arculatot nyertek a községek.

A '90-es évek első felében a lendületes lakásépítési folyamat megtorpant, főképpen a növekvő munkanélküliség, az emelkedő építőanyag-árak, valamint a lakásépítési

A II. világháború után a települések jól tükrözik a magyar társadalmi- és gazdasági élet átalakulásának és fejlődésének ütemét. A belsőségek peremrészein az igen szegényes falurészek új családi házakkal mindenütt korszerűsödtek, tovább bővültek, a régi házak megújultak. A belterület központjaiban számos új intézmény: bölcsőde, óvoda, iskola, művelődési ház, stb. létesült. A volt nagybirtokosok kastélyaiban, nemesi kúriákban oktatási, kulturális, igazgatási intézmények, társadalmi, politikai, gazdasági, keres-

kölcsönök után fizetendő magas kamatok miatt. Az évtized végén viszont megélni kült az építkezési kedv. A települések önkormányzatai, sikeres vállalkozói, szövetkezetei iskolákkal, kulturális, egészségügyi intézetekkel, vendéglátó egységekkel, ipari üzemekkel, épületekkel gazdagítják, szépítik a községeket, városokat. Mindezek az építkezések a települések épületgyarapodását, ugyanakkor modernizálását, megfiatalodását eredményezik. Az ezredforduló utáni években kedvező otthonteremtő programoknak köszönhetően egyre több új és korszerű lakás és közintézmény épül.

A települések funkcionális jellemzői, típusai

A települések funkcióinak vizsgálatakor az aktív keresők foglalkozási szerkezetének százalékos számarányából indulunk ki, s ezt tekintjük típusalkotó tényezőnek, mivelhogy egy-egy falu társadalmi-gazdasági sajátosságai, fejlődési iránya, üteme szoros oksági kapcsolatban van a lakosság foglalkozási struktúrájával.⁵ Hangsúlyoznunk kell, hogy a települések funkcióinak tartalma, jellemzői, szerepköre az idők folyamán változik. A hazánkban végbemenő társadalmi és gazdasági változások területünkön is mindenkor nyomon követhető. A KSH népszámlálási adataiból ismert, hogy a településekben foglalkoztatottak átrétegződése évszázadokon át nem volt olyan jelentős, mint a XX. század második felében.

A járás valamennyi települése a XIX. századtól az 1950-es évekig agrárjellegű falu. Az ezt megelőző évtizedekben az aktív népesség 75–87%-a dolgozott a mezőgazdaságban. Enyedi György⁶ szerint azokat a településeket soroljuk agrárjellegű kategóriába, ahol az aktív kereső foglalkozásuk 50%-a, vagy annál több dolgozik az agrárágzatban.

3. táblázat. Az aktív keresők megoszlása gazdasági ágak szerint 1940–2011 között (%)

Megnevezés	Mezőgazd.	Ipar	Közlekedés	Kereskedelem	Szolgáltatás	Egyéb	%
1941	80,6	7,7	0,7	3,4	1,6	6,0	100
1949	84,1	8,0	1,6	1,3	5,0	-	100
1960	60,5	24,5	4,0	3,0	8,0	-	100
1970	36,5	39,0	6,5	3,2	9,4	5,4	100
1980	29,2	44,1	3,8	7,1	2,2	13,6	100
1990	42,4	37,5	7,5	6,4	6,2	-	100
2001	3,9	45,5	-	-	39,7	10,9	100
2011	4,1	40,2	-	-	38,7	17,0	100

Forrás: KSH Népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

A II. világháború után bekövetkezett, viharos gyorsasággal végbement változások sokirányú átalakulást eredményezett az ország egész településhálózatában is. Változás következett be többek között a kereső korú népesség foglalkozási struktúrájában, csökkent

⁵ BELUSZKY PÁL: A településosztályozás néhány elv-módszertani szempontjai. Földrajzi Értesítő, 1973. 4. sz. 453–466.

⁶ ENYEDI GYÖRGY: A Délkelet-Alföld mezőgazdasági földrajza. Budapest, 1976. Akadémiai Kiadó, 81–92.

az agrárkeresők aránya, ugyanakkor növekedett az iparban, a szolgáltatásban dolgozók száma. 1949–1970 között drasztikus méreteket öltött a csökkenés, 84,1%-ról 36,5%-ra apadt a mezőgazdaságban dolgozók rátája (3. táblázat). Ennek következtében a falvak lakossága eredeti funkciójuk mellett az ipar, a kereskedelem, közlekedés stb. területén alkalmazotti minőségben vállalnak munkát. Ennélfogva a falvak többsége (Tiszabercel, Tiszatelek kivételével) vegyes jellegű településekké válnak. Az ilyen típusú falvakban a mezőgazdasági népesség 28–44%-os aránya mellett 39–58%-ban más gazdasági ágazatban dolgozó is él. A települések lakóinak foglalkozás-béli átalakulása nem volt egyenes intenzitású. Voltak évek, évtizedek (1960–1970), amikor ugrásszerű gyorsasággal, de olyanok is (1980–1985), amikor az átrétegződés mérsékelt ütemben folyt.

A vidéki ipartelepítési program, illetve az agrárgazdaságban jelentkező munkaerő-felesleg tette lehetővé, hogy 1980-ra a mezőgazdasági keresők elveszítették vezető szerepüket, ugyanakkor növekszik az ipar (építő-, az élelmiszer- és a könnyűipar), valamint a szolgáltatásban foglalkoztatottak részesedése.

A foglalkozási szerkezetet alapul véve az 1980-as években a vegyes típusú falvak mellett megjelentek az iparosodó falvak (Nagyhalász, Ibrány, Gávavencsellő, Paszab). Az ipari keresők kisebb hányada helyi termelőszövetkezet melléküzemeiben talált munkát, elsősorban nők. Az ipar keresőinek emelkedő száma az odatelepült ipari üzemek (gépipar, textilipar, cipőipar stb.) vagy a közeli városok, nagyközségek, ipari munkaerő-vonzásának, illetve mindkettőnek együtt köszönhető.

Az 1990-es évi népszámlálás adatai szerint a települések 87,5%-a vegyes foglalkozású, bennük tömörül a falusi lakosságnak több mint kétharmada. Az álláskeresők helyben vagy napi ingázóként találnak munkát. A kereseti lehetőséget részükre legnagyobb mértékben a mezőgazdaság és az ipar kínálja majdnem egyenlő arányban.

Az iparosodó falvak a települések 12,5%-át adják. A lakosságszám szerint főképpen a nagy és néhány közepes népességű falvakat foglalják magukba. Ezekben az iparban dolgozók emelkedő száma az odatelepült ipari üzemek (Nagyhalász, Ibrány, Paszab, Gávavencsellő), vagy a közeli városok, nagyközségek ipari munkaerő-vonzásának – illetve mindkettőnek együtt – köszönhető.

A rendszerváltást követő években (1990-től) a gazdasági élet depressziója jelentősen lefékezte a településfejlődés kedvező irányba mutató tendenciáját. Eddig nem tapasztalt és méreteiben igen nagy munkanélküliség, amely valamennyi települést fájdalmasan érint. Bonyolult, nehezen áttekinthető helyzetet teremtett a falvak életében a földek privatizációja, a közös gazdaságok vagyonának felosztása, pazarlása, a kihelyezett ipari üzemek bezárása, az ingázási lehetőségek zsugorodása, megszűnése. A munkavállalási lehetőségek beszűkülése miatt kilátástalanná váló elvándorlás, illetve a korábban elvándoroltak visszaköltözése a megoldandó problémák sorozatát veti fel, amelyekkel az önkormányzatok szűkös pénzügyi helyzetük miatt saját erőből nem tudnak megoldani, ehhez országos támogató rendszerek segítségét igénylik. A problémák közül a munkanélküliek jelentették a legnagyobb gondot, melynek enyhítése az évtized második felében elkezdődött.

Ibrányt és Nagyhalászt 1993-ban városi rangra emelték. Köszönhető a '90 években jelentkező társadalmi és gazdasági nehézségek eredményes kezelésének, valamint a

korábbi évek sikeres településfejlesztési tevékenységének, gazdasági, kereskedelmi, oktatási, kulturális, egészségügyi vonzerejének. Ezek kedvező alapot biztosítanak a városi szerekör bővülésének, a kisvárosi településarculat kiteljesedésének.

A települések fejlődést elősegítő legfontosabb tényezők közé tartozik mindenekelőtt a gazdaság fejlesztése, amely részben a mezőgazdaságban a piacépes intenzív kultúrák természetének növelésével, másrészt új munkahelyek létrehozásával, élelmiszer- és könnyűipari üzemek beindításával érhető el. Ezen túl a járás gazdasági előrehaladását támogatná a folyóparti üdülés fejlesztése. Az utóbbira kínál kedvező feltételeket az ibrányi-, nagyhalászi- és a gávavencsellői Tisza-szakasz.

A települések infrastrukturális sajátosságai, lakásviszonyok

A települések infrastrukturális ellátottsága közül egyik legfontosabb tényező a lakáshelyzet, mivel a meglévő lakások színvonala, ellátottsága, méretei, építésének módja alapvetően meghatározza a lakosság életkörülményeit, életmódját. A lakóházak számának legintenzívebb gyarapodása a XX. század elején volt. Ebben az időszakban (1900–1930) közel duplájára emelkedett a házak száma. Számottevő volt a gyarapodás a második világháború utáni évtizedekben is. 1945–1960 között a járásban 1898 lakás épült, településenként pedig évi átlagban 16–17. A II. világháború óta komoly előrelépés történt a lakások kor- és minőségi összetétele tekintetében. Jelentősen gyarapodott a két- és többszobás lakások aránya, az új építkezések következtében csökkent a múlt hagyatékaként kísértő sár- vagy vertfalas, földes padozatú, kétosztatú lakóházak aránya. A hagyományos építkezés emlékei az utóbbi évtizedekben eltűntek. Ma már itt-ott lehet látni a XIX. és a XX. század első felére jellemző előcsapolt, tornácos, sátortetős lakóházakat. Helyükben, helyettük szilárd alapzatú és falazatú, főleg cserép-, lemez- és lapos-tetős lakások épülnek. Öröndetes, hogy a lakásállomány nyomán jelentősen csökkent a 100 négyzetméterre jutó lakosok száma (*Lásd 5. táblázat*).

Mindezek a változások településenként differenciált módon valósultak meg. A nagyobb települések építkezései nagyobb arányúak, míg a kisfalakban mérsékelt számú lakásépítkezés tapasztalható. A lakásállomány összetétele azokon a településeken a legkedvezőbb, ahol a mezőgazdasági természet kimagasló színvonalon áll, vagy pedig a község jelentősen iparosodott.

A lendületes ütemű lakásépítést jelentősen segítette az 1945-ös földreform, melynek során több száz házhelyet alakítottak és osztottak ki. A '60-as években a lakásépítés lelassult. 1961–1970 között 287 lakással (3,4%) kevesebb épült, mint az előző évtizedekben. A lakásépítés számának csökkenését elsősorban az építőanyag vásárlással és a kölcsön felvételével kapcsolatos nehézségek korlátozták. Erre az évtizedre az is jellemző, hogy az újonnan épült lakásokban már több a szobák száma, nagyobb az alapterülete, magasabb a komfortfokozata.

A lakásállomány 1971–1980 között 3,8%-kal növekedett, de a nagyobb népességű településeknél a gyarapodás még jelentősebb (8,1%) volt (*4. táblázat*). A növekedés köszönhető egyrészt a kedvezményes lakáshiteleknek, másrészt a mezőgazdasági termelés színvonalának, a piacépes termékek (gyümölcs, gabonafélék, ipari növények:

dohány, cukorrépa, napraforgó, zöldségfélék gyógynövények termesztése) előállításával, valamint az előnyös értékesítésével és az ipar fejlesztésével hozható szoros összefüggésbe. Az 1970-es évek nagyarányú lakásépítése jelentős mértékben hozzájárult az 1945 után még igen korszerűtlen, kis alapterületű komfort nélküli lakásállomány korszerűsítéséhez. Az újonnan épült lakások több, mint 70%-a kettő vagy több szobás. Átlagos alapterületük 85–90 m², vezetékes vízzel 55–60%-uk ellátott, ez viszont jóval az országos átlag (74%) alatt maradt. Az intenzív lakásépítés a laksűrűsége javulását is támogatta, ugyanis a '60-as évek végén, 1970-ben száz lakásra 385, 1980-ra 346 lakó jutott, de ez még mindig meghaladta az országos átlagot (312). A laksűrűségben 1980-ra településenként kisebb különbségek keletkeztek, melyek kialakulásában főleg a vándormozgalomból fakadó népességszám alakulása játszott közre.

4. táblázat. A lakásállomány számának alakulása 1966–2011 között

Megnevezés	1966	1970	1980	1990	2001	2011
Balsa	475	459	440	436	430	417
Buj	1057	974	1282	970	980	965
Gávavencsellő	1887	1757	1754	1752	1652	1563
Ibrány	1787	1815	1984	2253	2257	2381
Nagyhalász	1652	1620	1735	1908	1917	1988
Paszab	373	366	368	388	411	405
Tiszabercel	684	673	682	740	749	744
Tiszatelek	545	509	498	494	532	546
Összesen	8460	8173	8743	8941	8928	9009

Forrás: KSH Népszámlálási adatok alapján a saját szerkesztés

A '70-es évekre tehető a cigánytelepek felszámolására irányuló országos törekvések. E program keretében épültek az ún. „C” lakások és lakásvásárlásra is biztosítottak kiemelt állami támogatást. Ennek köszönhetően a járás községeiben a cigánytelepeket felszámolták, lakói komfortos otthonra találtak a belterületen.

A lakásállomány növekedése az 1980-as években lelassult: míg az 1970-es évek végén 223, a nyolcvanas évek második felétől évente 198 új lakás épült, 2,3%-kal kevesebb, mint a '70-es évek végén. A '80-as évek elején az intenzív építkezések ellenére a lakásállomány száma kisebbedett, mivel sok régi építésű, korszerűtlen, lebontott lakóház helyére épültek az új családi otthonok.

Az 1990-es évek első felében a lakosság lakásépítési szándéka jelentősen elmaradt a nyolcvanas évektől is. Ez országos tendencia, amely döntően a gazdasági élet hanyatlásával, a munkalehetőségek hiányával van összefüggésben. A '90-es évek elején mutató negatív folyamatokat először az évtized közepén sikerült megállítani. 1995-től kezdve lendületet vett ismét az új lakások építése. A családi házak mellett növekszik az oktatási, egészségügyi, kereskedelmi, pénzügyi, közigazgatási, vendéglátói stb. épületek aránya is, amelyek korszerűek, esztétikusak, mindezzel hozzájárulnak a város- és a községkép gazdagításához.

Az ezredforduló utáni évtizedben számottevően gyarapszik az új és a felújított lakások száma, évi átlagban 8 új lakás készült. 2001–2011 között évi átlagban 1–1,2 összkomfortos lakás épül.

Az elmúlt negyedszázadban a lakások a korábbiaknál nagyobb szobaszámmal épültek. A lakásállomány több, mint 44%-a három- vagy többszobás, korszerű infrastruktúrával rendelkezik (5. táblázat). Az egyszobás lakások aránya 8%. A lakások alapterülete átlagosan 95 m², 2–2,5%-uk 100m²-nél is nagyobb, 3,9%-uk viszont még a 30 m²-t sem éri el.

5. táblázat. A lakásállomány főbb jellemzői 1980–2011 között

Megnevezés	1980	1990	2001	2011
Lakások száma	8743	8941	8928	9009
Ebből:				
Száz lakásra jutó lakos	322	293	296	283
Szobák szerinti megoszlás:				
1 szobás	2223	4033	936	722
2 szobás	4276	3672	3666	3121
3 szobás	1916	377	3577	3966
4 és több szobás	-	153	849	1200
Földszintes	8197	8521	8972	8916
Emeletes	6	9	18	12
Fürdővel ellátott	221	349	984	2842
WC-vel ellátott	1536	4646	6523	7448
Tulajdon jelleg szerint:				
Magán személy tulajdona	8382	8534	8784	8875
Állami, önkormányzati tulajdon	361	307	79	74
Más intézmény, szervezet tulajdon	-	10	65	60

Forrás: KSH Népszámlálási és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Statisztikai Évkönyvei alapján saját számítás

A lakások felszereltségében, komfortosságában az utóbbi 15–20 év óta lényeges fejlődés tapasztalható. 2011-ben a lakások 33,6%-a összkomfortos, 46,5%-a komfortos, 3,8%-a félkomfortos, 15,8%-uk komfortnélküli, míg a szükségülakások aránya 0,3%-ra tehető (6. táblázat).

6. táblázat. A lakások komfortosság szerinti megoszlása

Megnevezés	Lakásállomány	Összkomfortos	Komfortos	Félkomfortos	Komfort nélküli	Szükség-lakás	Egyéb	%
1990	8941	1989	2392	597	3615	327	21	
%		22,2	26,7	6,7	40,6	3,6	0,2	100
2001	8928	2782	2811	581	2395	289	-	
%		31,5	31,6	6,5	26,8	3,6	-	100
2011	9009	3019	4190	340	1430	30	-	
%		33,6	46,5	3,8	15,8	0,3	-	100

Forrás: KSH Népszámlálási adatbázisok alapján saját szerkesztés

A 2011. évi népszámlálási adatok alapján megállapítható, hogy járásunkban a lakásállomány építési idejük alapján említésre méltóan fiatalabb az országosnál. Míg az országos átlagban 30–35%-a épült 1945 előtt, itt 15,9%. A 7. táblázatból az is kitűnik, hogy a legdinamikusabb lakásépítési időszak 1970–1980 között történt. Ekkor 10 év alatt évi átlagban 14–15%-kal, míg korábban 1900–1945 között csupán 1,4%-kal növekedett a lakások száma. Településcsoportok szerint 2001–2011 között épült lakások aránya a városokban jóval magasabb (2–3%-kal), mint a járás községeiben. A régi, kis alapterületű, sárfalú, padlózatlan, kétrészes, nád- vagy szalmatető házak nagyrészt elbontották vagy korszerűsítve máig megfelelő otthonul szolgálnak.

7. táblázat. A lakásállomány megoszlása építési év szerint 1970–2011 között

Megnevezés	Lakások száma	1849	1850–1899	1900–1919	1920–1944	1945–1959	1960–1969	1970–1979	1980–1989	1990–2000	2001–2005	2006–2011
1970	7173	86	694	890	2317	2871	1315	-	-	-	-	-
%		1,0	8,5	10,9	28,3	35,2	16,1	-	-	-	-	-
1990	8741		358	554	1602	1968	1074	1741	1444	-	-	-
%			4,1	6,3	18,3	22,5	12,4	19,9	16,5	-	-	-
2001	8928	-	-	554	1333	1882	1038	1805	1483	831	-	-
%				6,2	14,9	21,2	11,6	20,2	16,6	9,3	-	-
2011	9009	-	-	-	1439	1898	1124	1827	1443	737	297	226
%					15,9	21,3	12,5	20,3	16,0	8,2	3,3	2,5

Forrás: KSH Népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

A közműhálózat

Napjainkban a járás települései változó műszaki feltételek mellett, de rendelkeznek közművelődés, egészségügy és szociális alapellátáshoz szükséges feltételekkel. Közmű-

ellátottság tekintetében a villamos- és a gázhálózat kiépítettsége teljes. Néhány külterületi lakott rész kivételével az egészséges ivóvíz ellátás biztosított, a szennyvízrendszer csak részben kiépített.

A térség ivóvízellátását a XIX. század előtti időkben kizárólag talajvízre telepített ásott kutak biztosították. Ezeket fokozatosan váltotta fel a XIX. század közepétől a mélyfúrású kutak. A rétegvízre telepített fúrt közkutakat kezdetben ritkán, egymástól 350–400 méter távolságra építették, és általában egy-egy kerek vagy pumpás kút több utca lakóinak biztosított egészséges ivóvizet. Számuk a XX. század első évtizedeiben tekintélyes mértékben gyarapodott, de korántsem volt elegendő, mivelhogy egy közkútra körülbelül 25–50 háztartás jutott. Az 1960-as évek második felétől előtérbe került a települések közművesítése. Ebben az időszakban épült törpe vízmű Nagyhalászbán és Gávavencsellőn. Legdinamikusabb fejlődés az ivóvízellátás területén az 1980–1990-es években történt. A '80-as évek végén a járás lakásállományának 25,7%-a, tíz évvel később 35,1%-a, az ezredforduló után 2001-ben 75,8%-a, majd 2011-ben 86,3%-a csatlakozott a vezetékes ivóvízhálózatra (8. táblázat). A lakások vezetékes vízzel való ellátottsága a megyei átlaghoz viszonyítva is kedvezőbb. 1988-tól épült új lakások 99%-át már ellátták vízvezetékrendszerrel. A '70-es évek előtt épült lakások vezetékes vízzel való ellátása az egyszobásoknál alig haladja meg az egy százalékot (1,2%), ennél nagyobbaknál 6,5% volt. A lakások felszereltsége elmaradt az országos átlagtól, tíz lakás közül csak három-négyben volt fürdőszoba, vízőblítéses WC.

A járás háztartásainak közel 100%-a közműves vízszolgáltatásban részesül; ez az ellátottságot tekintve optimálishoz közeli érték és minőségileg megfelel az EU-országok szintjének. A lakosság vízellátását a Tisza-mentén, Ibrány–Paszab határában mélységi rétegvízre telepített kutakból a NYÍRSÉGVÍZ Rt. biztosítja.

8. táblázat. A lakások víz- és energiaellátása

Megnevezés	1970	1980	1990	2001	2011
Lakásállomány	8173	8743	8941	8928	9009
Közüemi ivóvízhálózatba bekapcsolt lakás száma	205	2168	3019	6767	7776
%-a	2,5	24,8	33,8	75,8	86,3
Szennyvízhálózatba bekapcsolt lakás száma	193	-	32	2710	6284
%-a	2,4	-	0,4	30,3	69,7
Villamosenergiát fogyasztó háztartások száma	6936	8447	8588	8928	9009
%-a	86,2	96,36	96,1	100	100
Palackos gázfogyasztó háztartások száma	3692	6969	7585	3186	2952
%-a	45,2	79,7	84,7	35,7	32,7
Vezetékes gázfogyasztó háztartások száma	-	-	-	5420	6610
%-a	-	-	-	60,7	73,4

Forrás: KSH Népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

Az egészséges ivóvízellátás feltételeinek megteremtése a járásban az 1980-as és az 1990-es években – a korábbi évtizedekhez viszonyítva – kiemelkedően intenzív volt, ugyanakkor a szennyvízcsatorna-hálózat kiépítése nagymértékben elmaradt a kívánt igényektől. 1990-ben a zárt szennyvízcsatorna-hálózatra a háztartások csupán 0,4%-a csatlakozott. A '90-es évek második felétől a megyei fejlesztési programnak köszönhetően 2001-ben a háztartások 30,3%-a, majd tíz évvel később, 2011-ben 69,7%-a kapcsolódott a közcsatorna-hálózathoz. Az utóbbi években – emellett, hogy az ivóvíz-hálózat teljessé tétele is folytatódott – ennél dinamikusabb ütemben nőtt a szennyvízcsatorna-rendszer kiépítése. Az elért nagyobb szennyvíz-beruházási eredmények ellenére továbbra is szükséges a meglévő hálózat bővítése, továbbfejlesztése.

Az újonnan épített lakások felszereltsége már teljesnek mondható, szinte valamennyi lakásba bekötötték a vezetékes ivóvizet, és azokat bekapcsolták a szennyvízcsatorna-hálózatba. A keletkezett szennyvizet a járás szennyvíztisztító telepei fogadják (Buj, Balsa–Gávavencsellő, Tiszabercel–Paszab, Ibrány–Nagyhalász, Tiszatelek), ahol mechanikai, biológiai tisztítást végeznek. A megtisztított víz a Lónyay-főcsatorna és a Belfő-csatorna közvetítésével kerül a Tiszába. A közcsatornára nem csatlakoztatott lakóházakból főként szikkasztó gödrökbe, kertekbe engedik a szennyvizet. Ez sajnos azt eredményezheti, hogy több száz köbméter szennyvíz kerül a talajba vagy kihordásra, aminek káros következményei lehetnek a környezet vízgazdálkodására, talajszennyezettségére.

A keletkezett szilárd hulladék összegyűjtését és elhelyezését illetően nem tapasztalható kedvezőtlenebb állapotok megyénk átlagánál. A rendszeres hulladékgyűjtés, szállítás a járás településeiben az 1990-es évek második felében indult. 2011-ben a háztartások 78,7%-a kapcsolódott a rendszeres hulladékgyűjtésbe. Az elmúlt években fokozatosan bevezették a szelektív hulladékgyűjtést is. A járás városaiban, községeiben keletkezett szilárd hulladékot a „Nyíregyházi kommunális szilárd hulladéklerakóba” szállítják.

Az energiaellátás

A legfontosabb energiaforrások közül a villamos energia alapellátás, járásunk minden háztartása számára rendelkezésre áll. Az elektromos energia sokirányú felhasználásának köszönhetően a fogyasztó háztartások száma folyamatos emelkedést mutat (8. táblázat).

A háztartási fogyasztás 2001–2005 között megugrott, majd kisebb hullámmal magasabb szinten állandósult. A villamos energia bővülése a háztartási gépek (mosogatógépek, mikrohullámú sütők, számítógépek stb.), valamint a klímaberendezések elterjedésének tulajdonítható. A háztartások villamos energia fogyasztása területileg erősen eltérő. Egy fogyasztóra jutó felhasználó Gávavencsellőn, Bujon, Ibrányban, Nagyhalászban a legnagyobb.

Az 1990-es években a legdinamikusabban a vezetékes gázellátás fejlődött. A gáz-hálózat kiépítésének üteme 1993–1996 között volt a legnagyobb, amit az állami támogatás mellett jelentős lakossági hozzájárulással valósulhatott meg. A fejlesztésnek köszönhetően 1999-re a földgáz vált a háztartások legjelentősebb energiaforrásává. Egyedüli energia, amely mind az energiahordozó-szerkezeten belüli részarányát, mind

a felhasznált mennyiséget illetően növekedett. Az ezredfordulót követő években a vezetékes gázt nem használták olyan arányban, mint amennyire azt a gázvezeték-hálózat kiépítettsége lehetővé tette. Mindez azért alakulhatott ki, mert a lakosság egy része – alacsony jövedelmű helyzetükből eredően – a hagyományos fűtőanyag használatára kényszerül. 2001–2005 között a fogyasztói igények a gazdasági teljesítmények visszaesése miatt jelentős mértékben csökkentek, illetve stagnáltak. 2005 után azonban a gázfogyasztó háztartások száma növekszik, arányuk 60,7%-ról 73,4%-ra nőtt. A palackos gázfogyasztók száma viszont változó intenzitással, de folyamatosan csökken. Napjainkban a vezetékes gáz jelenti a domináns energiát a térségben, ez adja a fűtési célú felhasználás több, mint 50%-át, de emellett jelentős még a hagyományos tüzelőanyag, a tűzifa is. Az alternatív energia terén lehetőség kínálkozik a megújuló energia (biomassza, biogáz, energiatű, nap- és szélenergia) felhasználására is, de ez az energiateljesítés a jövőbeli feladatai közé tartozik.

A telekommunikáció és hírközlés

Napjaink információs társadalmában a távközlés, a telekommunikáció egyre inkább a gazdaságot meghatározó technológiává lép elő, így a területi fejlődés egyik fontos meghatározója. A telefonhálózat az infrastruktúra kiemelkedően fontos területe, amely az elmúlt 15–20 évben – hasonlóan a megyéhez – ugrásszerűen fejlődött. Az ellátottsági, felszereltségi mutatók látványosan javultak, sőt több településben (Ibrány, Nagyhalász, Gávavencsellő) megközelítették az országos, a megyei átlagokat is. A gyors kapcsolatteremtés igénye miatt nagyobb mértékű fejlesztés az 1990-es évek elején indult. A fővonalak száma 2010-ig több mint tízszeresére emelkedett. 1990-ben a lakások mintegy 5–6%-ában volt csak telefon, a '90-es évek végén már a háztartások 35,4%-ában. A növekedés az ezredforduló utáni években is folytatódott, de 2010 után a mobiltelefonok számának rohamos bővülése következtében a vonalas telefonok aránya folyamatosan csökken, 2011-re a távbeszélő fővonalak száma 3807 (42,2%) volt. A modern telekommunikációs rendszereket (fax, internet, okostelefon stb.) ma már egyre többen veszik igénybe, a háztartások több mint 75%-a rendelkezik mobiltelefonnal, 35%-a internettel. A kábeltelevíziós hálózatba bekapcsolt lakások száma 2011-ben 1946 (21,6%), viszont a kábeltelevízió által nyújtott szolgáltatáshoz ennél többen férnek hozzá, mivel hasonló tartalmú műholdas szolgáltatások is elérhetők.

Tanyavilág a járás területén

Az alföldi településhálózat egyik jellemzője a különböző nagyságú, népességű, funkciójú városok, falvak mellett a tanyarendszer. A térségünk viszont a múltban sem volt, ma sem jellemzően tanyás települési térség. Ennek legfőbb oka, hogy a falvak többségéhez nem tartoztak nagy kiterjedésű és a belterülettől nagy távolságra fekvő határrészek. Igazi értelemben vett tanyák a nagy határu községekben alakultak ki. A járás területén a tanyák főképpen észak-dél irányban hosszasan elnyúló települések (Ibrány, Nagyhalász, Tiszabercel, Gávavencsellő) határában képződtek (1. ábra).

Az ár- és belvízmunkálatok megkezdése előtt a mocsár és lápvilág szűk határt szabott a művelhető területeknek, ezáltal a birtokos agrárnépesség nem kényszerült arra, hogy a vetéstől a betakarításig kiköltözzön a termőföldjére. Az I. katonai felmérés (1782–1785) alapján készült térképen nem találunk külterületi lakott helyeket. Száz évvel később, a II. katonai térképezés (1806–1869) csupán néhány tanyaképződményt jelöl. A III. katonai felmérés (1869–1887) szerint szinte minden község határában jelöltek meg tanyákat, majorokat. Pl. Nagyhalász területén: Láda-tanya, Czuha-tanya, Barackos-tanya, Szapagy-tanya, Halász-tanya, Bujon: Perke-tanya, Rakottvás-tanya, Bercelen: Orosz-tanya, Okolocsanyi-tanya, Ormoz-tanya, Gáván: Pető Ignázt-tanya, Magas-Halom-tanya, Vencsellőn: Szőlőskert-tanya, Csombók-tanya, Ragályi-tanya, Desseffy-tanya, Balsán: Kopaszföld-tanya, Ibrányban: Csur-tanya.

Jelentős tanyaképződés a XIX. század második felében történt; létrejöttében meghatározó szerepet játszott az ár- és a belvíz-mentesítési munkálatok befejezése. Tekintélyes területek szabadultak fel a víz alól, s ennek következtében az ősi ártér területei is a földművelés színterévé váltak. A művelésbe vehető földterületek bővülése, a szántó-gazdálkodás további terjeszkedése nyomán az ármentesített területek főleg az uradalmi majorokkal, nagygazdatanyákkal települtek be. „A major nagybirtokhoz kötődő településforma, a nagybirtok részének üzemviteli, igazgatási központja, valamint a gazdálkodás folytatásához legszükségesebb munkások lakóhelye. A kis- és a nagygazda tanya egy-három épületével szemben a major legtöbbször jóval nagyobb épületcsoport: adminisztratív épületek, nagyméretű istállók, magtárak, műhelyek, 4–5 családot is befogadó lakóházak együttese.”⁷

Általában a falutól távol, külterületen épül a nagybirtok vagy a nagybirtokrész azon pontján, amely erre természeti és közlekedési adottságainál fogva legalkalmasabb. A major egyrészt egyfajta földterületet jelent, ami a földesúr nagybirtokához kapcsolódik, másrészt településformát, amely átmenetet képez a szórványos és a csoportos települések között. A térségben az uradalmi majorok a Tisza mentén lévő települések határában jöttek létre. Pl. Nagyhalász északi határában: Telektanya, Érhát, Kétérköz, Ibrány területén: Jalapár, Nagyerdő, Tiszabercelen: Körtvélyestanya, Vencsellőn: Desseffy-major. A tanyafejlődés legdinamikusabb időszaka az 1910–1940 közötti évek tehető. Ugrásszerű gyarodás 1910–1930 közötti években jelentkezett, ekkor a tanyák száma megduplázódott (9. táblázat). Ezekben az évtizedekben jelentős számú kis- és nagygazdatanya keletkezett a falu belterületétől távoli határrészekben lévő 5–25 ha nagyságú birtokrészekben.

Számottevő tanyakeletkezés az 1945. évi földreform utáni évek tehető – főleg a '40-es évek második felétől az '50-es évek derekáig. Ez idő alatt mintegy 56 tanya épült. A gyarodás jórészt annak az eredménye, hogy a földhözjuttatottak egy része tanyát épített a kopott földjén. Ezekben az években a tanyák száma az 1930. évhez viszonyítva 12%-kal növekedett, a népesség viszont 7%-kal csökkent (9. táblázat).

⁷ BARTH JÁNOS: Majorság. In: Magyar Néprajzi Lexikon. 3. köt., K-Né. Főszerk. Ortutay Gyula. Budapest, 1980. Akadémiai Kiadó, 505-506.

9. táblázat. A külterületi népesség- és a lakóegység száma 1930–2001 között

Megnevezés	1930		1949		1960		1970		1980		1990		2001	
	N	L	N	L	N	L	N	L	N	L	N	L	N	L
Balsa	56	1	-	-	9	2	12	2	-	-	4	1	6	1
Buj	520	7	498	9	601	16	329	15	137	11	69	11	40	10
Gávavencsellő	1086	8	926	95	693	19	128	9	258	7	145	6	97	3
Ibrány	1487	11	1271	193	993	12	831	12	404	6	11	4	4	3
Nagyhalász	2934	16	3612	518	1034	13	879	12	743	11	581	8	543	8
Paszab	152	1	-	-	42	3	7	1	10	1	6	2	10	1
Tiszabercel	389	6	774	76	15	3	215	20	153	10	32	8	10	7
Tiszatelek	-	-	-	-	1893	9	1174	7	971	6	796	4	767	5
Összesen:	6624	50	7081	981	5270	77	3575	78	2676	52	1644	44	1477	38

Forrás: KSH Népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés. N= Népesség, L= Lakóegység

A lakosság szám apadásának legfőbb oka egyrészt, hogy a háború előtti tanyák döntően nagygazdatanyák voltak, s a birtokfelosztás után a tanyán élő népesség jelentős része a belterületre költözött, amelyet a belterületi házhelyosztás indított el. Másrészt az új tanyák zömmel a földosztáskor kapott 3–6 ha nagyságú földterületen maradandó lakóházak, gazdasági épületek, ún. farmtanyák létesültek, ahol tanyánként átlagosan 6–8 fős család élt, gazdálkodott. Ezeknél a tanyáknál sem a birtoknagyság, sem a technikai felszereltség üzemszervezési formái nem hasonlíthatók az USA-ban, Ausztráliában, Új-Zélandon működő mezőgazdasági farmokhoz.⁸ A családok népességszáma sem éri el az 1920-as, 1930-as években a majorokban, a nagybirtokokon cselédsorban élők családlétszámát, mivelhogy a természetes szaporodás nagysága (14–17‰) 5–6 ezrelékkal elmarad a korábbi évek, évtizedek adataihoz (20–22‰) viszonyítva.

Az 1950-es évek második felétől a tanyafejlődés üteme megtorpan, az 1960-as évektől kezdve előbb lassú, majd egyre nagyobb mértékben apad számuk és népességük. Az eddigiekkel ellentétes folyamat: a tanyarendszer felbomlása, pusztulása kezdődött el. A tanyák gyarapodása a nagyüzemi mezőgazdaság kialakításának kezdetéig tart. Ekkor a megváltozott tulajdonviszonyok, a termelési módok fejlődését új irányba terelték. Ekkor nem csak megállt a tanyaképződési folyamat, hanem megindult a településhálózatának bomlása is. A szántóföldek nagyüzemi tábláin szigetként helyezkedtek el a tanyák. Létezésük ellentétes a nagyüzemi érdekekkel. A tanyák elvesztették a korábbi gazdálkodási jellegüket, szűkös kertgazdálkodásra kényszerültek. A tanyák jelene értéktelenné vált, perspektívájuk beszűkül.

A nagyüzemi mezőgazdaság kialakulása az agrárnépesség nagyarányú elvándorlásához vezetett, s meggyorsította a tanyafelszámolás ütemét. A '60-as évek elején a távoli, nehezen megközelíthető kiscgazda tanyák tűntek el. A tanyák száma – mindinkább a lakossága – számottevően csökkent. Az 1930. évi 23,4%-os külterületi lakosság 1960-ra 15,4% lett, azaz 6624-ről 5276-ra változott. Az apadáshoz még azt is hozzá lehet tenni, hogy néhány tanyai lakos úgy vált külterületi lakosból belterületivé, hogy

⁸ ERDEI FERENC: Településpolitikai, közigazgatási, urbanizáció. *Összegyűjtött írások és beszédek. Szerk.* Halász József, Kovács István. Budapest, 1977. Akadémiai Kiadó, 241–337.

lakóhelye mit sem változott. Csupán annyi történt, hogy néhány tanyából (Érhát, Kétérköz, Tiszahát, Telektanya) közigazgatásilag önálló községet, Tiszatelek néven hoztak létre, illetve a belterülethez közeliakat a faluhoz csatolták. Pl. Nagyhalászhoz Homoktanyát, Kecskés-tanyát, Mága-tanyát, Ibrányhoz Nagytanyát, Nagyerdőt, Vencsellőhöz Rózsást.

1970-től a tanyafelszámolás üteme erősödik, eddig nem tapasztalt visszaesés következett be. 1980-ra a tanyák száma 26-tal (33,4%-kal), a lakosság 899 fővel (35,2%) csökkent. Ez elsősorban az egyedülálló, illetve a kevés lakóépületből, háztartásból álló tanyák esetében jellemző, ami egyrészt az aktív népesség elvándorlása, másrészt az elöregedett tanyatulajdonosok kihalása miatt következett be. Az egyedül- és néhány gazdaságból álló tanyák megszűnése a '80-as években is folytatódik. Ennek üteme, méretei a tanyai népesség csökkenésére ható tényezőktől (elvándorlás, elhalálozás stb.) függően tanyáról-tanyára eltérő módon zajlott le. Az egyedül álló, kisebb tanyák száma lendületes ütemben csökken, ugyanakkor a nagyobbak, a kedvező természeti, gazdasági, kulturális, egészségügyi, közlekedési adottságokkal rendelkezők erősödnek, fejlődnek, stabilizálódnak. Pl. Ibrány külterületén: Nagyerdő, Nagytanya, Oncsa, Nagyhalász határában: Homoktanya, Kecskés-tanya, Tiszatelekhez tartozók közül: Érhát, Kétérköz, Tiszahát, Gávavencsellőnél: Paszabcsúcs stb.

A tanyai lakosság döntő része korábban mezőgazdasági foglalkozású volt, ma már csupán kb. 60%-a él mezőgazdaságból. Helyenként – területi adottságoktól függően – bizonyos kétlakiság észlelhető a tanyai népesség foglalkozási szerkezetében.

A '90-es években végrehajtott földtulajdoni privatizáció hatásaként újabb tanya-képződési folyamat nem következett be, sőt a meglévő tanyák tovább fogynak. 1990–2001 között a külterületi lakott helyek száma 11,9%-kal, a népességé 10,5%-kal kisebbedett.

A jövőben, belátható időn belül jelentékeny, de még mérsékelt tanyafejlődési növekedéssel sem számolhatunk, mert nincsenek nagy távolságok a belterület és a határ-, illetve a művelés alá vont birtokok között. A technikai eszközök folyamatos fejlődése nyomán ma már nagyobb távolságok nem jelentenek akadályt, hiszen teherszállító gépjárművekkel, mezőgazdasági célgépekkel rövid időn belül elérhető a művelésre váró terület. Másrészt a privatizáció során kialakult néhány hektár nagyságú földbirtokon korszerű, versenyképes gazdálkodás feltételeinek megteremtése tőke- és szakértelmihiány miatt minimális. Így a kisbirtokok eladásával vagy bérbeadásával több száz hektáros földterületeken alakultak, alakulhatnak gazdasági központok, ahol idénymunkásoknak szálláshelyeket, termények tárolására raktárakat, feldolgozó üzemeket, istállókat stb. létesítenek. Ezek az agrárgazdálkodási központok, telephelyek azonban már nem tekinthetők a klasszikus értelemben vett tanyáknak, majoroknak, inkább a farmgazdaságoknak kezdeti változatát jelentik, amelyek számbeli gyarapodása valószínű messze nem éri el a XX. században tapasztalt tanya-képződés nagyságát.

Forrásmunkák

- A falvak típusai In. A változó falu. Kulcsár V. (szerk.). Budapest, 1976, Gondolat Kiadó. 91–147.
- BALOGH ISTVÁN: A szabolcs-szatmári falvak és parasztházak. Szabolcs-Szatmár Megyei Földrajzi Olvasókönyv. Nyíregyháza, 1975, 81–89.
- BECSEI JÓZSEF: Az alföldi tanyarendszer változása. Alföldi Tanulmányok. Békéscsaba. 1990, 342–374.
- BECSEI JÓZSEF: Az alföldi tanyarendszer történeti földrajza. In: A Kárpát-medence történeti földrajza. Frisnyák Sándor (szerk.) Nyíregyháza. 171–197.
- BELUSZKY PÁL: Magyarország településföldrajza., Budapest–Pécs. 1999, Dialóg Campus Kiadó. 305–360., 228–475.
- BELUSZKY PÁL – SIKOS T. TAMÁS: Magyarország falutípusai. Budapest, 1982. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, 167.
- ENYEDI GYÖRGY: Falvaink sorsa. Budapest, 1980. Magvető Kiadó, 184.
- ERDEI FERENC: Magyar falu. Budapest, 1974. Akadémiai Kiadó, 239.
- Erdei Ferenc összegyűjtött művei. Településpolitika, közigazgatás, urbanizáció. Halász József – Kovács István (szerk.). Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó, 241–337.
- GYÖRFFY ISTVÁN: A magyar tanya. Földrajzi Közlemények, LXV. 1937. 4–5. sz. 70–93.
- GYÖRFFY ISTVÁN: Magyar falu, magyar ház. Budapest, 1943. Turul Kiadás, 229.
- KORMÁNY GYULA: A Rétköz településhálózata. In. A Rétköz földrajza – a kistáj gazdaságának természeti és gazdaságföldrajzi alapjai. Nyíregyháza, 2000. Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke, 113–149.
- NÉMETH PÉTER: A megye története dióhéjban. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Kézikönyve. 1998. Ceba Kiadó, 277–280.
- Népszámlálási kötetek: 1870–2011. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Statisztikai Évkönyvei: 1946–2011.
- ROMÁNY PÁL: A tanyarendszer ma. Budapest, 1973. Kossuth Könyvkiadó, 33–78.
- RÉFI OSZKÓ MAGDOLNA: Gazdálkodás a Rétközben a XVIII–XIX. században. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványai, Nyíregyháza. 1997. 32–41.
- SÜLI-ZAKAR ISTVÁN: Tanyák, falvak, városok. Szabolcs-Szatmár település-földrajzi vázlata. Szabolcs-Szatmár megyei földrajzi olvasókönyv, Nyíregyháza, 1975. 93–104.

KÓKAI SÁNDOR

In memoriam Boros László (1937–2021)

Meghalt dr. Boros László földrajztudós, ny. főiskolai tanár, Tokaj-Hegyalja és megyénk geográfus kutatója, az ágazati történeti földrajz jeles művelője.

Boros László Tokajban született (1937), az egyetemi éveit (1957–1962) leszámítva folyamatosan ott élt és alkotott, akkor is, amikor a Nyíregyházi Főiskolán tanított (1975–2002).

Hatalmas életmű áll mögötte. Pályakezdő éveiben és munkásságának első szakaszában (1962–1975) gimnáziumi tanár és megyei szakfelügyelőként dolgozott, és megkezdte tudományos kutatómunkáját. Pinczés Zoltán (1926–2011) professzor külső munkatársaként több éven át talajeróziós vizsgálatokat végzett a tokaji Kopasz-hegy szőlőövezetében. Kutatási eredményeit tanítómesterével közösen írt tanulmányokban jelentette meg, továbbá oktatás-módszertani (tantárgypedagógiai) és földrajzi ismeretterjesztő írásokat is publikált. Ilyen előzmények után, a szakmai berkekben már elismert eredményekkel, került a Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszékére, ahol először adjunktusi, majd 1984-től docensi, 1996-tól nyugalomba vonulásáig főiskolai tanári beosztásban tanított. 1984-től 2000-ig a tanszékvezető-helyettesi feladatokat is ellátta, és az 1990-es évek második felében meghívott előadóként tanított a Miskolci Nagy Lajos Király Magánegyetemen és a Beregszászi Főiskolán, a nyíregyházi geográfusok által alapított földrajz tanszéken is. Tanári feladatainak magas szintű ellátása mellett – pályafutásának ebben a második szakaszában – kiemelkedő jelentőségű tudományos, terület- és településfejlesztést is szolgáló kutatásokat folytatott és aktív szereplőjévé vált a szakmai közéletnek.

Nyugdíjazása után – már beteg és helyhez kötött emberként – munkáséletének e harmadik, 2002-től 2021-ig terjedő szakaszában töretlenül folytatta tudományos munkásságát, egyes tájegységek, tájegység részek társadalomföldrajzát vagy történeti tájrajzát dolgozta fel és tudománytörténeti írásokkal gazdagította régióink szellemtörténetét. A Harangod-vidék deráziós völgyeiről írt (1964) első dolgozatától napjainkig,

megközelítően mintegy 250 műve jelent meg, köztük több monográfia, gyűjteményes kötet, igen sok könyvfejezet, továbbá főiskolai jegyzet, tankönyv és tudománynépszerűsítő (ismeretterjesztő) írás.

Több mint öt és fél évtizedes tudományos alkotó tevékenységét összegző-értékelő írásomban a tanszéki kutatóhelyhez kötődő Hegyalja- és megyekutató tevékenységét szeretném kiemelni.

A tanszéki kutatóműhelyben kezdetben a földrajztanítás fejlesztését szolgáló módszertani kutatásokkal és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye tájfldrajzával, később más tájegységekkel, az 1970-es évektől a Kárpát-medence történeti földrajzával is foglalkoztunk. A kutatási szabadság lehetőségével élve, Boros László – most már kedvező munkahelyi feltételek mellett – tovább folytatta Tokaj-Hegyalja és környéke geomorfológiai, népesség- és gazdaságföldrajzi, később történeti földrajzi kutatómunkáját. A történelmi borvidék szőlő- és borgazdaságának természetföldrajzi alapjait és társadalmi-gazdasági feltételrendszerét feltáró tanulmányait a két legrangosabb folyóiratunkban, a *Földrajzi Közleményekben* és a *Földrajzi Értesítőben*, továbbá az általa szerkesztett *Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv*-sorozat 1–10. kötetében publikálta. A 2012-ben megjelent bibliográfiája szerint műveinek mintegy 39%-a foglalkozik Tokaj-Hegyalja és környéke (a Zempléni-hegység, a Bodroghöz, a Harangod és a Hernád-völgy) életjelenségeinek ökológiai és ökonómiai tényezőivel, a tágabb környezet földrajzi munkamegosztásában elfoglalt helyével és jelentőségével. A természettörténeti vizsgálatai összekapcsolódtak az emberi tevékenységek térben és időben, döntően a XVI–XX. századra jellemző folyamataival és azokból eredő térsztruktúrák megjelenítésével. Forrásfeltáró és elemző műveiben érvényesítette a történeti földrajzi kutatás metodikáját is.

A Tokaj-hegyaljai kutatás eredményeit foglalta össze a doktori (1978) és a kandidátusi (1995) disszertációjában. A kandidátusi értekezése a védést követően megjelent *Tokaj-Hegyalja szőlő- és borgazdaságának földrajzi alapjai és jellemzői* címmel. Mindezek alapján – pályatársainkhoz hasonlóan – Boros Lászlót elsősorban Tokaj-Hegyalja és környéke geográfus kutatójaként kell meghatároznunk, s ebben a feladatteljesítésében és rangsorban Pinczés Zoltán után a második helyet foglalta el. Értékalkotó tevékenységével beírta nevét a magyar földrajztudomány történetébe.

Boros László nem sokkal a tanszékre kerülése után, a Tokaj-hegyaljai kutatásaival párhuzamosan, megkezdte a Nyírség és a Felső-Tisza-vidék, a megyéhez tartozó természeti tájak komplex földrajzi vizsgálatát, összehasonlítva a hegyaljai löszös felszín, a futóhomokos hordalékkúp-síkság talajeróziós és deflációs folyamatait. Az 1980-as évektől kezdve az ezredfordulóig sok tanulmányt írt Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népesség-, település- és gazdaságföldrajzáról, kiemelten az agrárium változástudományát és a nyírségi homoki kultúra fejlődését. Megyénk mezőgazdaságát nem elszigetel-

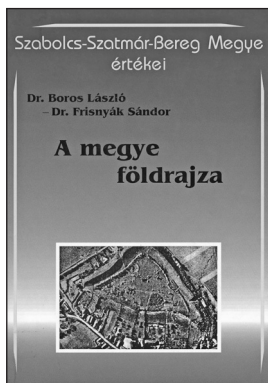

Dr. Boros László és felesége

teljes területére kiterjedő integrált környezetátalakító (folyószabályozó, ármentesítő és lecsapoló) munkálatokat jelentős területfejlesztő folyamatként értékelte, felvázolva régióknak egyes tájrészeit érintő negatív következményeit is. Így pl. a Szatmár-Beregi síkság és a Rétköz ártéri gazdálkodását, valamint a Nyírség történeti tájhasználatát felváltó tájgazdálkodás egyes tájegység részekén nem hozta meg a kívánt eredményt, ezért – az agrártudomány művelőivel egyetértően – Boros László is szükségesnek tartotta egyes területekre a hagyományos, az életföldrajzi adottságoknak megfelelő gazdálkodásra való át- vagy visszatérést.

Megyeföldrajzi kutatómunkája egyrészt a könyvészeti, levéltári, kartográfiai és statisztikai forrásokra, másrészt az igen alapos terepvizsgálataira épült. Műveit önállóan szerkesztett tematikus térképvázlataival és statisztikai táblázatokkal tette szemléletessé. A *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája* 2. kötetében (1998), mely a társadalom és a gazdaság tárgykörével foglalkozik, a Kuknyó Jánossal (1935–2014) közösen írt nagyfejezetben (281–355. old.) jeleníti meg a mezőgazdaság állapotrajzát 1945-től az ezredfordulóig. Kiemelkedő alkotása a *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye értékei* sorozat első köteteként megjelent (1999) – Frisnyák Sándor professzorral közösen írt – *A megye földrajza* c. monográfia társadalomföldrajzi nagyfejezete is, mely a könyv terjedelmének 80%-a. Az agrárföldrajzi írásaiban – érdeklődési körének megfelelően – kiemelkedő helyet kap a szőlő- és gyümölcsstermesztés, nem csak a megyeföldrajzi szintéziseiben, más tájegységekről (pl. Cserehát, Bükkalja, Felső-Zemplén, stb.) megjelent tanulmányaiban is. Már említettük, hogy az agrárföldrajzi tanulmányaiban érvényesíti a genetikai elvet, a történeti földrajzi megközelítést. E szemléletmód és kutatásmetodika kiteljesedését,

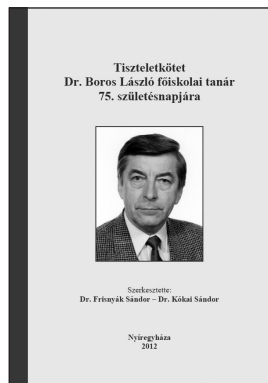
ten, a tágabb környezet, pl. a Borsodi-Mezőség és a Kárpátalja-régió (a történeti Ruténföld) összefüggés rendszerében elemezte, rámutatva a regionális különbségek okaira, a termelés agroökológiai feltételeire. A megyéről készült állapotfelméréseit több idősík (fejlődésszakasz) környezet-gazdálkodásával hasonlította össze. Az 1846-ban Tiszadob térségében megindult, az alföldi makrorégió

gyakorlati alkalmazását bizonyítja az 1999-ben megjelent *A Kárpát-medence szőlő- és borgazdaságának történeti földrajza* c. terjedelmes monográfiája, mely hazánkban az első ágazati történeti földrajzi alkotás.

Boros László munkásságának minden korszakában foglalkozott a honi földrajztudomány történetével, egyes geográfusok (pályatársak) életművének megörökítésével, továbbá a földrajzi ismeretterjesztéssel. Kontinensünk tájairól, városairól és a hazai föld tájképi szépségeiről sok előadást tartott és tanulmányokat írt az ismeretterjesztő folyóiratokba. Feleségével, Mester Judit gimnáziumi tanárral közösen írt cikkeit 1998-ban *Európa útjain, ösvényein* c. gyűjteményes kötetben jelentette meg.

Boros László életében az oktatás, a földrajztanárképzés és a tudományos alkotómunka szervesen összekapcsolódott tudományszervező és tudományos közéleti tevékenységgel. Így pl. tagja volt a Debreceni Akadémiai Bizottság földrajzi tagozatának, az MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének, az MTA Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottság Történeti Földrajzi Albizottságának, a Bodrogközi Művelődési Egyesület elnökségének, 1991–1994-ben a Nemzetközi Földrajzi Unió Magyar Nemzeti Bizottságának és mintegy negyedszázadon át ellátta a Magyar Földrajzi Társaság Nyírségi Osztálya titkári feladatait.

Boros László értékalkotó és -közvetítő munkáját állami és tudományos egyesületi kitüntetésekkel ismerték el, ezek közül – már nyugdíjas korában, a 2003-ban elnyert – Tokaj Város Díszpolgára – kitüntetést tekintette a legfontosabbnak. Hűségesen ragaszkodott a szülővárosához, tanácstag, majd önkormányzati képviselőként aktív szerepvállalásával segítette a város gazdaság- és kultúrafejlesztő politikáját. De ugyanilyen hűséget tanúsított a tanszéki kollektívához, melynek tagjaként tudományos teljesítményével, életművének minden elemével hozzájárult a főiskola tudásközponttá és egyetemmé fejlődéséhez. Tudományos hagyatékát olyan szakmai értéknek tekintjük, melyet a tanítványainknak átörökítünk.

MARIK SÁNDOR „Jobb, ha az építésznek vannak kétségei...”

Bán Ferenc születésnapjára, az alkotómunkáról

Bán Ferenc Fotó: Máté Gábor

Ismeretségem Bán Ferencsel régi keletű. Egyidőben kezdtünk dolgozni Nyíregyházán: ő 1966-ban a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanácsai Tervező Irodában (Nyírterv), én egy évvel korábban a *Kelet-Magyarország* szerkesztőségében. A Nyírterv aranybánya volt a fiatal újságírók számára, úgy jártunk Soltész Béla „bácsihoz”, az igazgatóhoz, Scholtz Béla statikus-tervező-főmérnökhöz, Bán Ferenc tervezőmérnökhöz, ké-

sőbb főépítészhez, mint a jókútra. Tervek százai készültek ott, mindig volt hír, információ, de éppen ez jelentette a gondot, mert a napilap legtöbbször nyúlfarknyi tudósításokat igényelt, szerencsés esetben egy-két képpel, főleg az épületavatások idején.

A Nyírterv és Bán Ferenc élete-munkája szinte nyitott könyvvé vált előttem, de egy igazán elmélyült beszélgetésre nem került sor köztünk, mígnem a rendszerváltozás hajnalán a Nyírterv széthullott. A már elismert építész néhány munkatársával magánvállalkozásban folytatta a közösen alakított *A-Stúdió '90* kft-ben – érdekes, változatos tervekkel, sokszor sikerekkel, máskor csalódással. Végül az történt, hogy elértük a nyugdíjkorhatárt, és nem született meg a *Kelet-Magyarországnak* szánt nagyobb interjúnk.

Szerencsére mindkettőnk hivatása olyan, hogy nyugdíjasként is lehet folytatni. Gondoltam, a jeles évforduló, a nyolcvanadik születésnap táján a vírusveszély ellenére megtalálhatjuk a módját, hogy a *Szemle* jóvoltából végre kényszerű terjedelmi korlátok nélkül tekinthessünk át legalább egy fél évszázadot – vagy egy kicsit többet.

Nem így történt. Bán Ferenc kitért az interjú elől.

Sajnáltam, de méltatlannak találtam volna győzködni őt, és inkább arra gondoltam, ismerem annyira, hogy meg tudok írni egy születésnapjára köszöntőt. Bő tíz éve

beszélgettünk már az alkotás örömeiről-bánatáról egy megyénk nagyjairól szóló cikksorozat számára,¹ és korábbi írásaimból is emlékszem időtálló gondolatokra: hogyan láttam hírlapíróként a tényszerű, sokszor száraz eseménytudósítások fényében a szériamunkákon felülemelkedő, alkotó embert. Szétnéztem az interneten, felkészültem, ha én fogom megírni a köszöntőt, ilyesmire támaszkodom majd.

Bán Ferenc tervei, alkotásai között vannak a nyilvánosság előtt sokat szereplők, és kevésbé ismertek. Más csoportosítás szerint: felépültek, és a tervtárakban maradtak, bár ezek legalább olyan színvonalúak, mint amelyek megvalósultak. A valóra vált tervek közül a legismertebb a nyíregyházi megyei és városi művelődési központ, a Szakszervezetek Háza, a Színészház és Művész Presszó, a tokaji „golyóbis” nyaraló, a kisvárdai, a mátészalkai és a tiszavasvári városháza, a nyírbátori művelődési házból lett kultúrpalota, a Debreceni Universitas kollégiuma, a miskolci jezsuita templom és az avasi iskola, a Kóris Józseffel közösen tervezett magyar pavilon (hollókői ház), amely a párizsi UNESCO-központ előtt állt 1992-ben,² és a tervezői évek kezdetének gyöngyszeme, a balatonföldvári üdülőhelyi klub.

A Váci Mihály Művelődési Központ felújítás után.
Fogadóter. (2014)

A Váci Mihály Művelődési Központ felújítás után.
Előadóterem. (2014)
Bujnovszky Tamás felvételei

A különböző okokból meg nem valósult tervek is jelentősek, például a Sevillai Világkiállítás magyar pavilonja, a kuvaitvárosi nemzeti színház, hangversenyerem, művészeti bazar épületegyüttesének elképzelése, a Hűvösvölgyi Európa Szálló, a Hortobágyra tervezett nagy szállodaközpont terve, s persze nem maradhat ki a Nemzeti Színház jól ismert terve sem.

Ide kívánkozik egy másik felsorolás, az elismeréseké. Pro Urbe-díj, Ybl Miklós-díj, Kossuth-díj, Pro Architectura-díj, a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje

¹ *A Vörös Postakocsi* folyóirat induló, 2008/4. számába a szerkesztőség felkérésére összegeztük az új irodalmi, művészeti, kritikai folyóirat hangvételéhez alkalmazkodva, miként látja a változó Nyíregyházát és saját szakmai kiteljesedését. („Hiába csábítottak, hogy elmenjek...”, 13–22. old.)

² A Világörökség intézménye felállításának huszadik évfordulója alkalmából 1992 júliusától októberig az UNESCO Kulturális Világkiállítást rendezett Párizsban. Magyarországot a Világörökség-listán a hetvenes évek vége óta szereplő hollókői faluegyüttes képviselte.

(polgári tagozat), Molnár Farkas-díj,³ Prima Primissima-díj. A legutóbbi kitüntetésének – Nemzet Művésze (2016) – átadásakor elhangzottak azt is szükségtelenné teszi, hogy megpróbálkozzak összefoglalni, méltatni munkásságát, hiszen megtették a megisztelő, ritka címet odaítélők: „Bán Ferenc építőművész a kortárs építészeti kánon részeként értelmezhető, plasztikus formavilágot megjelenítő, progresszív szellemű életmű, és építész-generációkat kiművelő oktatói pályafutása elismeréseként és nagybecsüléseként részesült a kitüntető címben.” Ha a hivatalos kitüntetések reflektorfényéből hátrább lépünk, figyelemre méltó egy pályatárs megfogalmazása: „... egészen más a hivatalos díjak övezte ismertség, meg az, ha meglévő épületei és az ő vidéki gerilla harcmodora fiatal építészek és mesteriskolások tucatjait vonzotta mindig magához.”⁴

Annak ellenére, hogy közvetlen – mindenkinek, aki ismeri, ő „aBánFeri” –, nem szeret szerepelni, szívesen átengedi a reflektorfényt másoknak. Nem véletlen, hogy a közéletben szívesen mozgó vezetőtársa jelenítette meg a nyilvánosság számára szinte a tervezőiroda egészét. Sokszor annyira zárkózottnak bizonyult, hogy kis túlzással „harapófogóval kellett kihúzni belőle” az információkat, s ha beszélgetőpartnere nem kérdezett rá valamire, ő biztosan nem mondta. A „késztermék” – tudósítás, ri-

Nyírbátor, kulturális központ (2006)

port, interjú – sem érdekelte különösebben, mondván, ő válaszolt a kérdésekre, a többi az újságíró dolga. Ebben igaza is volt, de mégis... Ha nem hagytam annyiban, szinte mindig kiderült, van még érdekesség a háttérben, csak nem ő akart előhozakodni velem, elvárta, hogy beszélgetőpartnere legyen felkészült. Véletlenül került elém egy, az ezredforduló táján megjelent, szakmai körökben ismert karcsú kötet, amelyben Bán Ferenc felfedte a titok nyitját: „Házaimról nem akarok beszélni. Ami a szemet nem győzi meg, arra felesleges a szó. ... Megvetem a fecsegést. A hallgatni tudás kevesek kiváltsága... A fecsegő ember munkájában is szertelen. Az építészet nem tűri a fecsegést.”⁵ Mégis lehet további titok, hiszen a gyakorta kritikus gazdasági újságírók éppen abban az időben szavazták meg Bán Ferenc számára *Az év építésze* elismerést a frissen átadott nyírbátori kulturális központ terveiért, amikor Budapesten egyre-másra mellőzték díjnyertes munkáit.

Amikor a születésnapi köszöntésre készültem, átnéztem azon terveinek sorát, amelyekről nem, vagy alig esik szó, s találtam köztük három templomot. A katolikus templom Borbányán 1981–82-ben épült, ekkor a templomépítészet nem volt az érdeklődés

³ A Molnár Farkas-díj magánkezdeményezésként létrejött és finanszírozott magyar építészeti elismerés. Molnár Farkas (Pécs, 1897. június 21. – Budapest, 1945. január 12.) magyar építész, festő és grafikus, az avantgárd építészet kiemelkedő alkotója.

⁴ Torma Tamás építésztkritikus. *Élet és Irodalom*, 2020. október 9.

⁵ BÁN FERENC: Vallomások. Architektúra sorozat. 1997. Kijárat Kiadó, 12.

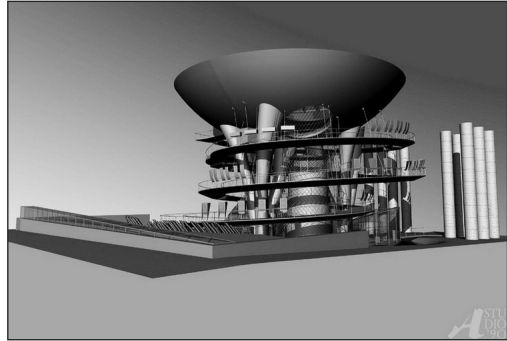
középpontjában. 2019-ben felújították, szebb, mint valaha. A varjúlaposi templom története különösen érdekes. A *Beszélő* 2000 márciusi számában olvastam róla, azzal a megjegyzéssel, hogy méltó zárandokhely lehetett volna.⁶ Tervei 1993–95 között születtek egy fiatal, lelkes katolikus pap felkérésére. A megrendelő tartózkodással fogadta a vázlatokat, de a tanyasi emberek, a templomot majdan használó hívők egyértelmű, egységes kiállása a terv mellett meggyőzték őt a koncepció helyességéről. A pap korai halála azonban megakadályozta az épület felépítését. Így a fontos mű oly sok más, papíron maradt tervvel együtt csak kevesekhez jut el; az építészettörténet azonban számoltartja, holott csupán egy kicsi kápolna. Alapterülete mintegy száz négyzetméter, tömege sem éri el a kisebb családi házak méretét. Bán Ferenc épületének meghatározó formáját az Alföldön máig élő, ősi technológiával, a helyszínen található anyagok felhasználásával megépíthető épületként tervezte: földbe ástott fa, cölöpökre font vessző, váz közé döngölt, tapasztott vályogfal, úgynevezett vert fal, fehérre meszelve. Fedele a szerkezettel és a gondolattal teljes összhangban fazsindely. A templomtér fala szinte teljesen tömör, azt a védelmet és biztonságot sugározza, melyet látogatói elvárnak tőle. Az építmény alkalmas lett volna arra, hogy zárandokhely is legyen.

Aránylag kevés szó esik Bán Ferenc munkái között az Avas-déli templomról, amelyet 1992-ben szenteltek fel Miskolc új városrészének területén. Ennek oka, hogy három tervező jegyzi az épületegyüttest, amely lényegében egy városrész centrumává vált. Maga a vöröstéglás templom igazi építészeti különlegesség, amely mellett jezsuita iskola, étterem, kollégium, tornaterem épült. A templomot együtt használja a római és a görögkatolikus egyház.

Amikor korábban Bán Ferencsel találkoztam, mindig meg akartam kérdezni miként dolgozza fel, hogy jobbnál jobb tervei nem valósulnak meg, hiszen a harmadik, a negyedik..., a sokadik után újra meg újra meglepő produkciókkal rukkol elő. De kevés volt az idő, vagy nem akartam hangulatrontó kérdésekkel feltartani. Egyszer azonban mégiscsak kijött rá a lépés, és Bán Ferenc részletesen válaszolt. „1990-ig minden egyszerű volt: a tanácsi beruházások többségének tervét a tanácsi iroda készítette – ez teljesen természetes volt. A rendszerváltás idején munkatársaimmal önszántunkból léptünk ki „a piacra”, a versenyszféra résztvevői lettünk, amelyben előre semmit sem lehet tudni. Beadjuk a tervünket a pályázatra, és várunk. A beruházó pedig meghozza a döntést, melyik tervet akarja megvalósítani – a saját pénzéért. És a döntés lehet szubjektív is, mindegy, hogy esztétikai, kapcsolati, vagy pénzügyi okok miatt. Ezen a pályán nincs helye az érzékenykedésnek, mert azzal nem lehet menni semmire. Kezdjük a következő tervet. Az persze más kérdés, ha már az alapozásnál tartó beruházást állítanak le, az ilyen különösen fájdalmas; legalább két nagy tervem lett kormányváltás áldozta. Az újrakezdéshez az ad erőt, hogy az elvetélt terveken is sokat tanultunk.” Utóbbira említette Bán Ferenc az expo-terveik sorát: a Sevillai Világkiállítás magyar

⁶ Varjúlapos egykor a Desseffy grófok majorságaként volt ismert. A II. világháborút megelőző években, 1938–39-ben gyűjtőtáborai révén írta be nevét a történelembe. Először erdélyi menekülők, majd kárpátaljai ukrán SZICS-gárdisták, aztán pedig lengyel menekültek voltak a lakói. A tábor története 1944-ben zsidó emberek összegyűjtésével folytatódott.

pavilonja (1990) a Budapesti Expo–1996 (benne a pesti Duna-part beépítés elsődleges terve 1992-ből), a Lisszaboni Expo (1998) magyar pavilonjának tervpályázatát. A gondolatmenetet így zárta: „Akkoriban már majdnem mindent tudtunk egy világkiállításról, a Hannover EXPO–2000 pályázatunk az összes korábbiak eszenciája volt, sikeres, szép terv. A döntéshozók azonban egy másik sikeres, szép terv megvalósítása mellett döntöttek. Ám ne felejtjük el, hogy közben az *A Stúdió '90* számos munkája megvalósult, mindannyiunk örömeire, és az életem sem csak abból áll, hogy terveztem ezt, megépült az, és meg nem valósult terv maradt amaz.”⁷

Hannover EXPO–2000 (terv)

Egyszer épületeinek szokatlan formájáról beszélgettünk, és azt magyarázta, hogy minden fejben dől el. Mire a rajzasztalon megjelennek az első tervvázlatok, már pontosan tudja, milyen lesz a kész épület. „Sokszor kimegyek a helyszínre, és megpróbálom kitalálni, hogy az adott környezetben mi mutatna jól – mondta. – Ábrándozok, álmodozom, ez nekem nem is munka. Fontos, hogy az új létesítmény harmonikusan illeszkedjék a régi környezetbe, különösen, ha hangsúlyos épületek vannak körülötte.” Majd hozzátette: a leendő funkciók és a belső terek összeegyeztetése ezután következik. Kiemelte: fontos, hogy az emberek jól érezzék magukat az új épületben.

Barátságos, egyszerű, hétköznapi megfogalmazás ez. Kérdés, vajon miként beszél róla szakmai, építész körökben. Az ezredforduló idején készült jubileumi kötetben találtam meg a lehetséges választ. „Jó lenne ... hinni abban, hogy a mindenkinek tetszeni akaró, gyors sikerrel kecsegtető közepszerúségnél több a sokaknak nem tetsző következetes magatartás, hogy a gondolat a szerénységen is átsugárzik, hogy a nemzeti karakter ... mindig az adott hely és lehetőség szabta teremtmény sokféleségben rejlik.”⁸

Tiszavasvári, Városháza (1987) *Bagyinszki Zoltán felvétele*

Ha Bán Ferenc építészete bárhol szóba kerül, a nyíregyházi művelődési ház mellett emblematikus munkájaként tokaji családi nyaralóját említik. Sokan mondtak már erről véleményt pro és kontra, de miként vélekedik róla a legilletékesebb? „Sohasem volt hobbiterkünk, de szeretünk a szabadban sétálni, üldögelni a Bodrog-parton, csak hát nem nagyon lehet, mert jó időben legtöbbször szűknek bizonyul a tér. Nos, egy ilyen alkalom-

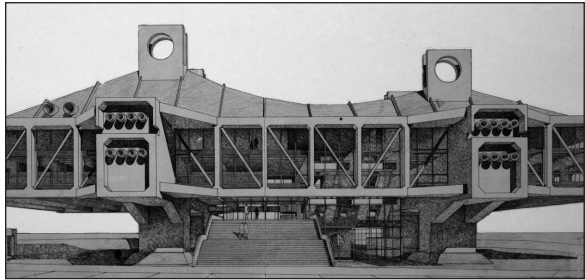
⁷ A Vörös Postakocsi, 2008. 4. sz. 15.

⁸ Ezredfordulós szimpozion, körkérdés művészekkel, Bán Ferenc válaszából. *Országépítő*, 2001/2.

mal észrevettem egy telket a hegyoldalban, jó régen lehetett kitéve a cédula: *eladó*. Elin-
dult a fantáziám, megvettük. Az járt az eszemben, hogy az életben egyszer legalább olyan
házat – nyaralót – építek oda, ami nekem tetszik, és nem szól bele senki... Tévedtem, kö-
zelharcot kellett vívnom az építési engedélyért, de végül elkészült. Egy ideig a családom-
ban is az volt a kérdés, hogy nem lehetett volna „valami normálisat”? Azóta eltelt nyolc
év, az unokáim imádják, és azt hiszem, *ez a lényeg*. A szakma színe-java is megfordult már
benne, kaptam hideget-meleget. Csak érdekességként mondom, hogy a makettjét, fény-
képekkel beavagoltatták a *Magyar Magic* – ami a 2004. évi magyar kulturális év elnevezése
volt Nagy-Britanniában – építészeti kiállításának anyagába és nagyon sok érdeklődőt
vonzott. Ez egy mérce. A Londoni Királyi Építészeti Akadémia nem enged be akármit,
és az is mond valamit, hogy az egész kiállítás reprezentatív katalógusának címlapján az én
házam szerepelt.”⁹

Azt gondolom, akiknek ez a nyaraló nem tetszik, többnyire abból ítélik meg, hogy a fény-
képeken, vagy az úton előtte átsuhanva két gömböt – úgy-
mond golyóbist, gombolyagot, méretes madáreséget – vélnek látni. És nem tudhatják, hogy a két gömbforma valójában csu-
pán a terasz része. A kis nyaraló összkomfortos tömbje belesimul a hegyoldalba, minden lépcső-
nek, szegletnek, ablaknak sajátos funkciója van, a környező lát-
vány része, sok minden szolgálja a kényelmet. Persze ezt a felülete-
tes szemlélő nem láthatja.

Bán Ferenc interjúiban régi főnökéről és vezetőtársairól is nyilatkozott. Első tervezőiro-
dai igazgatójára így emlékezett: a művelődési ház tervezésére 1969-ben meghívásos pályáza-
tot írtak ki, a meghívott NYÍR-
TERV pályázatának elkészítését Soltész Béla bácsi, az igazgató
rám bízta. Akkor voltam 30 éves,
és ez a munka meghatározta a
további életem. Már túl voltam

A művelődési ház eredeti formájában (1979–1981)
Eredeti dokumentáció

A Váci Mihály Művelődési Központ felújítás után (2014)
Bujnovszky Tamás felvétele

⁹ A Vörös Postakocsi, 2008. 4. sz. 15.

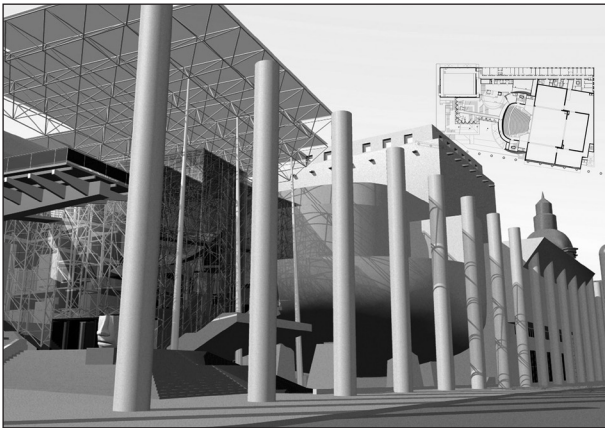
néhány nyertes pályázaton, azonban ez a megmérettetés – melyen az esélytelenek nyugal-
mával és az ebből fakadó bátorsággal indultam – a kiugrási lehetőség ígérését hordozta.

Egy későbbi tv-filmben ugyanerről: „Ez a ház engem egész életemben végigkísér...
Szakmai életem gyerekkorából való... Ez a ház dachból született. Vidéken éltem, meghí-
vásos tervpályázat volt, tudtam, hogy budapesti nagy tervezőiroda fogja nyerni a mun-
kát. Úgy indultam neki Plesz Tóni¹⁰ biztatására, mint egy sündiszón az autópályának,
hogy úgyse ér át a túloldalra. Akkor lett a legnagyobb a meglepetés, amikor kiderült,
hogy én végül is átértem. ... Úgy érzem, hogy ez a ház formált engem emberré is, meg
építésszé. És minden más munka azért lett olyanná, amilyenné lett, mert úgy éreztem,
hogy ezt az épületet nem szabad 10, meg 20 év múlva alulmúlni. Ez már engem egy
életre kötelez, fegyelmez.”¹¹

Sokszor hallottam: a tervezőiroda két kulcsembere rivalizál. Erről Bán Ferenc így
vélekedett: „Scholtz Béla főmérnök-statikus nélkül ma nem lennék az, aki vagyok. Nagy
kalandjaimnál ő vállalta a rizikót. Én csak rajzoltam.”¹²

Ha már itt van egy párhuzam, nézzünk meg egy sokat emlegetett másikat is: hogyan
nyilatkozott egymás alkotásairól a két neves építész, Bán Ferenc, akit szakmai körökben a
kortárs magyar építészet egyik legprogresszívebb alakjaként említenek, illetve Makovecz
Imre, akinek állandó jelzője: a magyar organikus építészet mestere.

Bán Ferenc az idősebb pályatárs munkásságáról 2021-ben – kérésemre – így fogal-
mazott: „Makovecz Imrét a Mesteriskola kezdetétől, 1972-től ismerem. Ő mester volt,
én hallgató. Eltérő szemléletünk ellenére kölcsönös szimpátia, tisztelet alakult ki közöt-
tünk. Leveleztünk, telefonon beszélgettünk, járt nálam, az irodájába is meghívott. Korai
épületeit nagyon szerettem. Valami félreértés folytán, az egyidőben elkészült Sárospataki
Művelődési Háza és az én Nyíregyházi Művelődési Házam különlegessége okán alakul-
hatott ki ez a hír, amit építészeti kritikák, újságcikkek, az épületeket megnéző építészek
tényként kezeltek, mármint a köztünk lévő ellentétet. A nyílt nemzetközi pályázaton

Budapest, Nemzeti Színház (terv, 1997)

elnyert Budapesti Nemzeti
Színház építésének leállításá-
sakor Imrével készült inter-
jú elég jó cáfolat. Két eltérő
karakterű, önállóan gondol-
kodó ember miért ne értékel-
hetné a másik minőségét?”

A Bán Ferenc által emlí-
tett interjú a *Népszava* 2011.
november 21-i számában je-
lent meg. Az érintett részlet a
következő:

„– *Megkerülhetetlenül itt
tornyosul előttünk az új Nem-*

¹⁰ Plesz Antal (1930–2014) Széchenyi- és Ybl Miklós-díjas építész, Bán Ferenc mestertanára

¹¹ Térjátékok – beszélgetés Bán Ferencel. MTV 1991. Szerkesztő: Oskó Judit.

¹² BÁN FERENC: Vallomások. 1997. Kijarat Kiadó, 20.

zeti Színház ügye, ráadásul állandóan felvetődik az ön neve. Mit szól ahhoz, hogy a kormány nem az Erzsébet téren kívánja felépíteni az épületet? ... Az a hír járja a városban, hogy a fiókjában ott lapul a Nemzeti Színház kész terve, és ön ugrásra készen vár.

– Aki ezt kitalálta, az túl naiv, vagy egyszerűen aljas.

– Akkor ezek szerint nincs terv?

– Nincs bizony, nem én tervezem az új Nemzeti Színházat, sőt, ha megbíznának velem, akkor sem vállalnám el. Bán rendkívüli tehetség, kiváló építész, Isten csodája Nyíregyházán. Nagyon örültem, hogy éppen ő nyerte meg a pályázatot. Meggyőződésem, hogy jelen esetben is neki kell megtervezni a Nemzeti Színházat, és ha rajtam múlik, ez így is lesz. Semmi nem indokolja, hogy elvegyék tőle ezt a feladatot.”

(Más kérdés, hogy a kormányváltás után, fél évvel az első kapavágás után, miközben már az építkezés zajlott a belvárosi Erzsébet téren, mégis elvették. Az új Nemzeti Színházat más építész tervei alapján építették meg ferencvárosi helyszínen.)

Bán Ferenc nemcsak építész pályatársairól, hanem a kivitelezőkről is megbecsüléssel fogalmazott: „A művelődési házon edződtem, hiszen tizenegy évet vett igénybe a megépítése, sokszoros áttervezéssel. Ott értettem meg valójában, hogy mi a kivitelezés. Ott tanultam meg tisztelni a művezetőt meg az építésvezetőt, az ácsokat, a vasbetonszerelőket, a szakmunkásokat. Akkor értettem meg, hogy rajzolni bármit lehet, de azt föl is kell építeni, ehhez pedig ember kell. Ugyanolyan szintű ember, mint amilyenek én tartom magam.”¹³

Újságíróként az is foglalkoztatott, hogy az évek során, az építész „lépésenként” megváltoztatta Nyíregyháza belvárosa egy részének látványvilágát. A Metropol üzletház, a Jókai és a Nagy Imre tér beépítésének terve, a Korzó üzletház, a Váci Mihály Művelődési Központ, a Szakszervezetek Háza – így együtt...

Ilyen gondolatok, mozaikdarabok gyűltek össze, amikor újra felhívtam Bán Ferencet, hogy elmondjam, mire készülök interjú helyett. Nosztalgiztunk kicsit, majd megkérdeztem: miért zárkózott be?

– A 75. születésnapom táján sok ünnepségen volt részem – magyarázta. – Lexikonméretű könyv, közel 250 oldalas album jelent meg munkáimról sok rajzzal, fényképpel, részletes szöveggel,¹⁴ kiállítást rendeztek a terveimből, csaknem egyórás filmben beszéltem pá-

Nyíregyháza, Szakszervezetek Háza (1983)
Bujnovszky Tamás felvétele

¹³ Rendszerváltás után. Magyarországi építészet 1990–2002. Egy pesszimista bizakodó valloítása. OTKA T 037874., Moscu Katalin

¹⁴ SZABÓ LEVENTE: Bán Ferenc építészete – The Architecture of Ferenc Bán. Magyar és angol nyelven TERC Kft., Magyar Művészeti Akadémia, 2015, 235 p.

lyámról, sok interjút adtam. Elmondtam mindent. Jó, hogy szerencsésen megértem a következő kerek évfordulómat, de csak ismételni tudnám a régi dolgokat; az én koromban kevés említésre méltó történik már öt év alatt. Be is biztosítottam magam: két nagy zsákba beraktam minden értékesnek tűnő képet, rajzot, iratot. És léghem-tesen lezártam, a raktár legmagasabb polcára tettem. Nem beszélek a munkáimról, kíváltképp magamról. Szeretném átadni magam a nyugdíjas élet örömeinek...

– *Remélem, az azonban nincs ellenedre, hogy együtt átnézzük a születésnapj köszöntéseidet! Úgy tudom, több mint harminc rangos pályatársad papírra vetette jókívánságait.¹⁵ Kiválasztanék néhányat, és az építéssel foglalkozó mondatokhoz reflexiókat fűznék...*

– Erről lehet szó. Szívmelengető sorokat olvastam. Többen kézzel írtak, rajzoltak, lefényképezték valamelyik munkámat és szubjektív megjegyzések kíséretében küldték el. Jó is, hogy te választod ki a *Szemlének* szánt sorokat, mert számomra mindegyik kedves. Egyet azonban mindenképpen én szeretnék kiemelni, mégpedig egy „virtuális üdvözlőt”, amelyik nem szerepel köztük. Mert akire gondolok, már nem írhat, fél éve nincs köztünk. 72 évesen távozott örökre. De tudom, mit írt volna... Az általam nagyra becsült Turányi Gábor építésről van szó. 70. születésnapja alkalmából életmű-kiállítással köszöntötték őt a Budapesti Építészeti Központban, a Fugában. Bemutatták azt a háromnegyedórás filmet is, amelyet a Magyar Művészeti Akadémia készített az ünnepelt életművéről. És az ő filmjében volt olyan öt perc, amelyben pályatársam, barátom az én munkáimról beszélt, amelyek inspirálták őt. Még drónfotóst is küldetett Nyíregyházára és Tokajba, hogy megfelelő szögből, távlatból mutassák be az én épületeimet. Ilyen gesztusra csak a legnagyobbak képesek. Tehát tudom, hogyan köszöntött volna. Gábor építészgenerációk számára volt igazodási pont. Hiányzik.

Aztán valóban átnéztük a jeles évfordulóra küldött gondolatokat.

- *Szabó Levente*, aki kétnyelvű monográfiát írt Bán Ferenc építészetéről így fogalmazott: – „Akárhányszor a budapesti Erzsébet téren járok, a hiányt észlelem. Odaképelem a meg nem valósult Nemzeti Színházat, s elgondolom, mennyi minden alakult volna másképp, ha az a különös, szokatlan és elemi erejű elgondolás, expresszív épített táj a pesti belváros szívében megépülhetett volna. Bán Ferenc építésze különös, szokatlan és elemi erejű.”

Tokaj, Bán Ferenc nyaralója
Balázs Mihály felvétele

- Két építész a különleges formájú tokaji üdülőről fejtette ki gondolatát ünnepi köszöntőjében. *Balázs Mihály*: „Nyíregyházára menet, ha csak tehetem, Tokaj felé veszem az irányt. A kőrakodónál megállok egy rövid pihenőre. Szemlélődve figyelem,

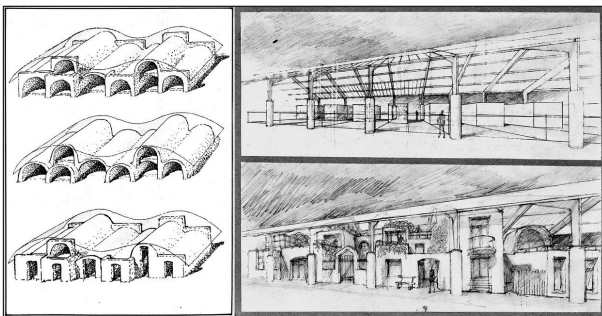
¹⁵ Valamennyi köszöntés teljes terjedelmében olvasható az *Építészfórum* internetes felületén: <https://epiteszforum.hu/isten-eltesse-ban-ferencet--baratok-palyatarsak-koszontese>

ahogy az út bal oldalán a Bodrog igyekszik méltóságos nyugalommal a Tisza felé, nem is sejtve, hogy hamarosan feloldódik a nagy folyamban. Jobbra a magas fallal körülvett zsidótemető zárt csendje, emberi sorsok emlékezete. Két erős jel, erős jelentéssel: elmúlás. De van itt egy derűs, bizakodó hely, ami az előzőekkel szemben nekem az állandóság, az időtlenség szimbóluma. Bán Feri háza, az élő természet egy kerített darabkája. ... Állok az út szélén és eltűnődve nézem a helyet, próbálom összeszedni gondolataimat. Szellemi értelemben biztos tájékozódási pontként megjelenő határkövet látok a kanyargós úton. A saját utamon.”

- *Sugár Péter* magáról a modernségről írt. „Tokaj. A zsidótemető kődolmenjei mellett egy különös, marsbeli ház: hosszú, modernista téglányépület, végigmenő üvegfe-lületekkel, acél feszítő pászmákkal: a modernség maga. Az acél keretek között két, nagyméretű gubacsdarázs-gubót tartanak az acélkábelek. Ide húzódik vissza, gu-bózza be magát az építés, a gubók biztonságába zárva magát, lebegve Mohamed koporsójaként az űrben, föld és ég között. Kinevet minket, bölcs faunként, minket, bolondokat. De nem is nevetés ez, hanem derű. Anakreoni épület, bölcsesség árad belőle és magabiztosság. Picasso írja, hogy a festészet nem finomkodás kérdése, hanem a hatalommal való élni tudás képessége. Ebből a házból árad a szépség és a tu-dás hatalmával való élni tudás képessége. Nincs mellébeszélés, »nincs alku: én hadd legyek boldog!« Ha Magyarország építészetéről kellene egy képet küldeni az űrbe, ennek a háznak a képét lőném fel, ha az Isten véletlenül nem látta volna, lássa!”

- *Ferkai András* egy irattárban maradt elképzelést elevenített fel. „Bán Ferenc szü-

letésnapjára egy szer-kesztőségi beszélgetést idézek (*Magyar Építészet* 1986/4.), melyben Turá-nyi Gáborral faggattuk munkáiról, gondolatairól. Ismert tervei, házai mel-lett szó esett egy meg nem valósult elképzeléséről, amit sajnós nem illusztrál-tunk a lapszámban. Most

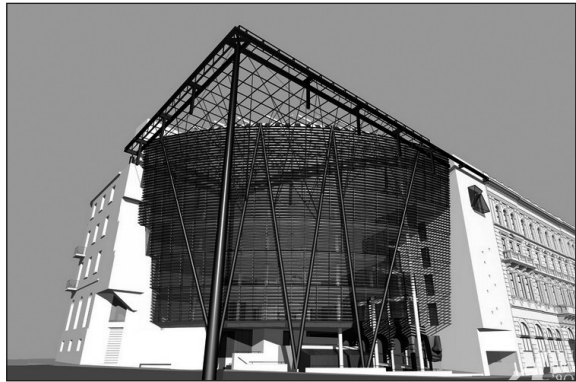
Bán Ferenc: Többlépcsős lakások fiataloknak (*terv, 1986*)

pótlom. „Sokkal jobban foglalkoztat a lakásépítés, pontosabban a fiatalok számá-
ra megoldást jelentő többlépcsős, sajáterős szisztéma kidolgozása. Sok gyártó cég ajánlja termékét, csak a szándék nem egészen világos. A válasz különbözőségük ellenére is egysíkú. Mindegyik eladni akar. Ha építészetünkben változás szükséges, akkor ebben a problémakörben lenne legnagyobb szükség rá. Az egyik változatban vályogból házilagosan készült 'alagutakba' rendezte a lakások helyiségeit. A másik-ban olcsó ipari elemekből szerelt védőtető alatt helyezett el minimális cellákat, melyeket a beköltözők fokozatosan bővítettek a maguk elképzelése szerint. Naiv idea-lizmus? Adott körülmények között igen, de soha aktuálisabb problémafelvetést!”

- *Bodonyi Csaba* nyíregyházi születésű építész. Munkássága főleg Miskolc és Bor-sod-Abaúj-Zemplén megyét gazdagította, negyed évszázadig Tokaj főépítésze is

volt. Joggal írt a vidéki lét tudatos vállalásáról. „Nem tudom, számontartod-e, hogy ismeretségünk is jubilált, mostanában 50 éves. Az emlékek bőségét nyújtja mindkét évforduló. Az elmúlt 50 év alatt párhuzamosan éltünk és dolgoztunk egymás közelségében Kelet-Magyarországon két városban, a vidéki lét tudatos vállalásával. Nekem mindvégig erőt adott, s megnyugtató ez a közelség és közös sorsvállalás. A Te elszántságod és kitartásod erősítette az enyémet is. Örömmel gondolok a kezdetekre, hogy 50 éve közös mesterünk, Plesz Antal révén szakmai tejestestvérként indultunk veled, Ferencz Istvánnal (s még többekkel). Közös istálló eltérő csikókkal. Élénken emlékszem szakmai gyermekkorunk nyíregyházi találkozásaira az induló művelődési ház Plesz-féle konzultációra, ahova kíváncsi tanulni vágyással többször elkísértem mesterünket, aki – újabb jubileumként – most lenne 90 éves. ...”

- *Banu Roland* Bán Ferenc több tanítványa nevében küldött üdvözetet, Koós Marianna, Kótai Norbert, Sztojka Gábor, Tenkely Szabolcs, Tomku Gergely jókivánságait fogalmazta meg. „Ki nekünk, tanítványoknak »aBánferi«? Mester, póta-pa, mentor és barát. Akinek evidens módon adtuk meg a tiszteletet, pedig sosem várta el. De járt neki. A tudásáért,

Budapest, Clark Ádám tér (terv, 1997)

a kitartásáért, és a figyelméért, amivel körbevett bennünket. Aki legszívesebben a tokaji nyaralójában, medencetisztogatás közben tanított, aki mindig megmutatta, hogy egy kudarc után fel lehet állni és tenni tovább, ami a dolgunk, ami az ő szavait idézve: »Ülj le, haver, és most tervezz egy fasza házat!« Feri, kívánjuk, hogy tervezz még pár fasza házat! Isten éltesse!”

- *Sulyok Miklós* szerint: „Bán Ferencé a belső szabadság és a bátorság építészete. Akkor is képes volt szabadon gondolkodni és alkotni, amikor társadalmi és építészeti béklyók bénították az építészek kezét a rajzasztalon. ... »Az érdekel, hogyan lehetne egyszerű, érthető, folytatható építészetet csinálni, úgy építeni, ahogyan lélegzünk.« – mondta egy beszélgetésben. Magas mérce. Soha nem adta alább: nemzetközi színvonalú életműve a bizonyosság rá.”
- *Kovács Péter* emlékmontázsa jellemzően árulkodik kapcsolatuk természetéről: „Sok mindent megjegyeztem, amit mondtál. Pontatlanul, de az egyik fontos: »Nem szeretem a magabiztos kijelentéseket, jobb, ha az építésznek vannak kétségei.« – Nyíregyházán találkoztunk a szökőkút előtt, vittünk ajándékba egy Ban Shigeru¹⁶ könyvet. Remélem, Ban Shigerunak is vitt valaki egy Bán Ferenc könyvet! – Most járja körbe az országot a V4 országok szocialista korszakáról szóló építészeti kiál-

¹⁶ Ban Sigeru Pritzker-díjas japán építész, formatervező. Napjaink egyik leginnovatívabb formatervezője, a papír-építészet eredeti létrehozója, feltalálója.

lítás. A tablókön lévő képekből kisugárzik a nyíregyházi Művelődési Központ... – AHH (Atelier Herman Hertzberger) 88 éves mester vezetésével szuper új épületeket terveznek és a régieket sem engedik el. Az utrechti Music Centre 2014-ben elkészült felfrissítése analóg nyíregyházi »művház« átépítésével. Köréd is kellenének fiatalok! – Oscar Niemeyer a 100-at is betöltötte, amikor még mindig aktív volt. Neki a 80-asok fiatalok voltak. Bármennyire tagadod, lélekben te is az vagy, amíg *ilyenek* (tervek, makettek – a szerk.) vannak az asztalodon, biztosan.”

- *Masznyik Csaba* egy, az előző század végének építészettörténetét taglaló képzeletbeli tanulmányból küldött részletet. „A huszadik század harmadik harmadának négy emblematikus építész (születési sorrendben) Makovecz Imre (1935–2011), Janáky István (1938–2012), Bán Ferenc (1940) és Reimholz Péter (1942–2009). ... Janáky István és Bán Ferenc építészeti dimenzióban alkotó képzőművészek, Makovecz Imre épületek nyelvén is beszélő poéta, tanító, misszionárius. ... Az eredetiség kultusza nyugaton iskolát teremtett (Koolhaas-bébik), a Nyírség hőroza szerényen háttérbe húzódo – de mindig a figyelem középpontjában álló – csendes hős.”

- *Zombor Gábor*: köszöntésképpen bevallja, hogy az órákon időnként igyekezett nem figyelni, mégis tisztán emlékszik a Bán-féle gondolatokra. „Valamikor kilencvenháromban, talán tavasszal, a *béémén*, ott a harmadikon. Alkotóhét volt. Te nagyon jelen voltál. Mint nemzetközi sakkmester. Szimultánban. Nem Nálad voltam, de a mi csoportunk feladatait is *le-konzultáltad*... én persze igyekeztem nem figyelni. Tudod, az önéretet..., de tisztán és mindenre emlékszem, amit másoknak mondtál. Azóta is sokszor eszembe jut. Folyton visszatér az a pár gondolat. Aztán tíz év múlva Velencei Biennálé-pályázat Veled, megint tíz év, és együtt tanítunk. Most meg már nyolcvan. Boldog születésnapot! Nem Te voltál a konzulensem, mégis Tőled tanultam. Köszönöm!”

Nyíregyháza, Életfa, vízuhatag (2007)

Budapest, Szépművészeti Múzeum bővítés (terv, 2008)

A művésről a kortársak üdvözlő szavai nyomán kirajzolódó személyiségkép viszonylagos teljességéhez tartozik egy további megjegyzés, amely nem a születésnap üdvöz-

letek között olvasható, mégis fontos. Az évek óta főképpen Amerikában alkotó Váró Márton Munkácsy Mihály-díjas szobrásszal a Floridában nemrég felavatott márvány-szobrairól beszélgettünk. Szóba kerültek magyarországi pályakezdő éveit, amikor Bán Ferenc mellett dolgozott. És nemcsak a Művelődési Ház térkompozíciója, amit maga készített, hanem a Nemzeti Színház későbbi pályázata is, amit megmutatott neki az építész. „Egy szempillantás alatt beleszerettem – mondta Váró 2020 őszén. – Amikor Carrarában márványt választok, lelki szemeim előtt számtalanszor megjelenik Bán Ferenc színház elé tervezett oszlopsora. És a vízióm: milyen nagyszerűen mutatnak volna ott az általam faragott hófehér carrarai márványoszlopok...”

Nyíregyháza, Művelődési Központ, Váró Márton díszkútja
(1981)

Az alkotó műhelymunka nem csupán a pályája elején járó szobrászban hagyott nyomot, mutatja, hogy az építész-tervező a művelődési ház 2014-es felújítását követő sajtótájékoztatón megemlíttette: a hetvenes években, az építkezés idején sok részletben kellett eltérni az eredeti tervektől. Fura volt, hogy kintről egy nagyvonalú sátozott látható, amikor a bejáratról az emeletre vezető a lépcsőn felmegyünk, szűk, kis térbe érkezünk. Hiába volt ott középen az a Váró Marci-féle rozsdamentes acél „zuhatag”, az efféle dekoratív megoldásokkal nem helyettesíthető a térélmény...

Egyszer arról beszélgettünk Bán Ferencsel, hogyan viszonyul a kitüntetésekhez, amelyek átadására negyvenes éveitől kezdve rendre érkezik meghívó. Azt mondta: az elismeréseket nem várja, de örül, ha valamely városi vagy az állami vezetés méltányolja munkásságát. A szíve mégis akkor dobban nagyobbat, ha a szakma díjazza, nem felületlenül kitüntetéssel. Megkülönböztetett helyen őrzik az értesítést alma materétől: „Bán Ferenc építészeti kimagasló szakmai munkásságának és emberi értékeinek elismerése-

Bán Ferenc az általa tervezett Váci Mihály Művelődési Központ épülete előtt, 2014 Fotó: szon.hu

képpen az Építészmérnöki Kar két doktori iskolája – a Csonka Pál Doktori Iskola és az Építésművészeti Doktori Iskola – közösen ajánlja az Egyetem Tiszteletbeli Mestere címre. – A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Szenátusának ünnepi ülésén ... Tiszteletbeli Mester (*Magister Honoris Causa*) címet adományoznak Bán Ferenc DLA építész, vezető tervezőnek. *„Egyetemünk ősi hagyománya, hogy az egyetem által művelt tudományágakban nemzetközi tekintélyt szerzett olyan tudósoknak, akik kiemelkedő egyéni tudományos teljesítményük mellett oktató-nevelő és tudományos munkánkat hathatósan segítve hozzájárulnak Egyetemünk kül- és belföldi megbecsüléséhez a Szenátus tiszteletbeli doktori, tiszteletbeli mesteri címet adományoz. Bán Ferenc DLA Ybl-, Kossuth- és Prima Primissima-díjas építész, a Magyar Művészeti Akadémia Tagja, a kortárs magyar építészet kiemelkedő alakja, olyan emblemikus épületek alkotója, amelyek a jelenkor magyar építészet állandó és kikerülhetetlen hivatkozási alapjai. Progresszív, egyéni munkássága mindenkor az érdeklődés középpontjában állott, különösen a fiatal építészgenerációkra volt nagy hatással.”* Hatalmas megtiszteltetés volt – mondta –, de egy műtétre történt előkészítés miatt nem vehettem részt az ünnepségen, a díszoklevelet később egyetemi küldöttség hozta el Nyíregyházára. A doktori címet, *DLA h. c.* csak ünnepi alkalmakon használom. De ugyanígy nagy elismerésnek tartottam, amikor címzetes egyetemi tanárként köszöntöttek a pécsi és a debreceni egyetemen. Számomra fontos, hogy átadhatom a tudásomat a fiatalabbaknak. Időnként komoly vendégjárás volt a munkahelyemen: nem csak egyetemi tanítványaim jöttek, hanem építészhallgatók külföldről is, Belgrádból, Londonból, Zürichből. Az, hogy egy egyetemista eljön a „világ végére” megnézni az épületeimet, igazi elismerés.

A kisvárdai Városháza

NÉVJEGY

BÁN FERENC DLA h. c. (Tokaj, 1940. szeptember 17.) a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth-díjas építész, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Nyíregyházán él. **Tanulmányok:** szülővárosában érettségizett. A Képzőművészeti Főiskolára jelentkezett festő szakra, de tanulmányait a Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán kezdte, ahol 1964-ben építészmérnöként diplomázott. 1972–74 között elvégezte a Magyar Építészek Szövetsége Mesteriskoláját. **Munkahelyek:** 1964–1966: Bányászati Építő Vállalat, ösztöndíjas; 1966–1990: NYÍRTERV Nyíregyháza, tervezőmérnök, főépítész; 1990–2008: A Stúdió ,90 Kft., alapító tag; 2008–: Bán Ferenc Stúdió Bt., alapító. **Oktatói tevékenység:** Magyar Építészek Szövetsége Mesteriskolája, tiszteletbeli mestertanár a '90-es években. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem két doktori iskolájának együttes ajánlására adományozták számára a Tiszteletbeli Mester (*Magister Honoris Causa*) címet. Tanított a Pollack Mihály Műszaki Főiskolán (Pécs), az Ybl Miklós Műszaki Főiskolán (Debrecen), amelyek elismeréseként a jogutód Pécsi- és Debreceni Egyetem címzetes egyetemi tanára. **Kitüntetések, elismerések:** Pro Urbe-díj (Nyíregyháza, 1984), Ybl Miklós-díj (1986), Kossuth-díj (1994), Pro Architectura-díj (1997), Nyíregyháza Megyei Jogú Város Díszpolgára (2002), Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (polgári tagozat) (2003), Molnár Farkas-díj (2004), Prima Primiissima-díj (2004), A Nemzet Művésze (2016).

TERVEI ALAPJÁN KIVITELEZETT ÉPÜLETEK: 1969–70 Balatonföldvár, Üdülőhelyi klub • 1969–72 Mátészalka, MOM Szemüveglencse és Folyadékmérő Gyára • 1972–77 Nyíregyháza, Megyei Tanács Továbbképző Intézete • 1973 Nyíregyháza, Bessenyei György síremléke • 1974–78 Nyíregyháza, TITÁSZ Székház • 1979–81 Nyíregyháza, Művelődési Ház • 1980–85 Mátészalka, Városháza • 1981–82 Nyíregyháza, katolikus templom • 1981–83 Kisvárda, Városháza • 1981–83 Tiszavasvári, Városháza • 1983–85 Nyíregyháza, Szakszervezetek Háza • 1983–85 Nyíregyháza, Színeszház és Művész Presszó • 1986–88 Mátészalka, Színház • 1987 Záhony, uszoda; Nyíregyháza, lakóházak, iskolák • 1990 Nyíregyháza, napenergia-ház • 1992: Magyar pavilon az UNESCO-palota kertjében Koris Jánossal • 1996 Nyíregyháza, Metropol Áruház

I. DÍJAS TERVPÁLYÁZATOK: 1970 Nyíregyházi Művelődési Ház • 1973 Bessenyei György síremléke • 1988 OKHB Bankszékház • 1989 Miskolc, Avas-templom, jezsuita iskola és kolostor • 1992 Európa Szálló, Budapest • 1992 Világörökség, Párizs • 1993 Metropol Áruház • 1996 Debreceni Kollégium • 1997 Nemzeti Színház, Budapest • 1999 Clark Ádám téri irodaház • 2000 Jókai téri épületegyüttes, Nyíregyháza

BUGYA ISTVÁN

Kidobott hamutartó

Magyar József (1953–2008) költőről

Zokon ne vegyék a megnevezettek: G. Nagy Ilián, Dusa Lajos, Ószabó István és Magyar József (akiért ez az írás bátorkodik emlékezni és emlékeztetni), ifjú korukban ők voltak együttesen a „Ratkó-inasok” – legalábbis így nevezte meg őket H. L., Ratkó József irodalomtanár felesége. Nem volt ebben semmi lekicsinylő, sokkal inkább féltő figyelem és remény, hogy szomjuk, tehetségük, egyéni és közös útkeresésük, azután már *Útjuk* mint hűség, méltó lesz-marad a maguk választotta mester barátságához. Találó ez a kedvesség-szülte címke (fejenként fölér egy-egy nehogy-már Ratkó-díjjal!), mert bár meghaladták jócskán az „inaséveket”, mégis rajtuk máig a mester kézjegye, és eljegyezte őket végleg „a torkukra köttetett jó hír”: ők mind a négyen „haza-találtak”.

Költészetüket szeretem, de annak méltatását kerülöm, csakúgy emberlétük „jellemzetességeiről” nem szólok, nem szólhatok, részint (Uram!), mert nem vagyok méltó, másfelől pedig elfoglultságom is nyilvánvaló... De Magyar Jóska szememben más minőség, mint ama három, úgyannyira, hogyha nem készítené a megtisztelő alkalom, hogy ebben az írásban személyes tisztelegéssel is köszönhetem, beszélnem kellene róla, mert létem értelmét faggató napjaimban gyakran megjelenik, el-elidőz, beszélgettet és meggondolkoztat, mint valamikor tette személyesen.

Merjem-e leírni? Barátok voltunk. És pláne barátok, mióta testi mivolta hamu lett; bár máig nem tudom, mitől és miben állt ez a viszonyosság, mert annyi apró és nagyobb részlete van annak a semmiből jött (talán sorsszerű?) vonzásnak, ami két embert értelmében és érzelmeiben egybehoz, és egyben tart, hogy megnevezéséhez, csakugyan elegendő ez az egyetlen szó: barátság – ez minden jót egybefog!

Nem tudom kezdetét, mikor, hogyan, de egyszer csak már ott volt, odaszámított közénk ő is, a Ratkó József vonzásában téblábolók szűkebb köréhez. Azt hiszem, legfeljebb húszéves forma lehetett akkoriban, bár testi mivoltában legfeljebb tizenvalahánynak tűnt: nyiszlett termet, orrhegyén billegő szódás-szemüveg, mutáló hang, és ahogy egyáltalán ott csetlett-botlott, kotnyeleskedett Ratkó körül..., nevetlenül bele-belerikácsolt a „nagyok” beszédébe – mondhatom, egyenesen bosszantó volt, némelykor már szinte dühítő. Nézttem olyankor Jóskára: kicsoda ez a kis pimasz, ez a nyikhaj, ő mosolygott és legyintett: „Költő!” Fölfogtam: tehát mihaszna lélek, és megnyugodtam, született irigységem is meglapult: az más, akkor hát jogosult bármi szólásra, bármi tevére! És csakugyan, Ratkó, akinek bokájába ugyan bele-belemart

az a süvölvény, arkangyali türelemmel szenvedte, hogy szürcsöjljön borából, rágsálja versbeli szavait s ország dolgába is belefontoskodjon. Nem emlékszem, hogy valaha kioktatta, leintette volna – mint költőkhöz illő, olyan befejezhetetlen párbeszéd folyt kettejük között, aminek nem voltak illendőségbeli s egyéb tiszteletbeli határai, ellenben voltak műveltségbeli, tehát értelmi, logikai és erkölcsi szintjei. Ebben a humán-egyetemességben az a fiatal Magyar Jóska nemcsak, hogy otthonos volt, de hovatovább egyenrangú partner, hol társ, hol inspiráló ellenfél lehetett. Ugyan többnyire, főként ismeretségük elején másfelől látták, fogták a dolgokat ők ketten: az egyik már klasszikus nagyságrend, a másik még hol könyvtári, hol kocsmasztal-fedezékből, periszkópon át mérlegeli a világot – hiszen merőben más nemzedék ők: más indíték, más tapasztalás... Az egyik már átlát minden ködökön, *halálpontosan* ismeri az ember és a hatalom minden természetét (*a hatalom megrontja az embert s az ember úgyszintén előbb-utóbb a hatalmat* vallotta R. J.) s megírván művei jó-részét, bemérve Istent is, már *fixen áll az idő szentháromságában*; a másik ez idő szerint kezdő még, meg-megringatják ezért a liberális mákonyok, fényes szíve álmai körül örvények (a kozmo-világ-műbeliség polipkarjai tapogatnak), de ösztöneivel eleve *homlokig* áll a hűség földjébe ütötten s már ízeletti saját sorsa borát, savait, s e földhözragadtság mámorából már soha nem menekül! Hiába minden időbeli, egyediségbeli különbség, végülis egyazon partra veti mindkettejüket a halálos véglegesség folyama...

Az emberség újjáteremtése, a remény megóvása műben és cselekedetben – ezek (voltak) a ratkói-lét *fixpontjai*... A bűn mentegetések nélküli kimondása, az ember telenség megőrzése – ez lett a Magyar-szenvedély: versben, írásban megtorolni mindent, ami fáj!

Nem csoda, hogy kezdtem figyelni rá, és már nem csak, hogy nem zavart, egyenesen hiányzott, ha nem találtam a Ratkó-körben. Pár év, s már bámultam esze járását, olvasottsággal szerzett műveltségét, rendszerezett tájékozottságát, elmélyedtségét mindennemű humán dolgokban, csodáltam borzos ifjúságát meghaladó szellemi vadságát, bonyolult, némelykor alig követhető, vad indulatokban fuldokló s eredendően egyéni okfejtéseit. Ez a dühök vezérelte világlátás, éles szókimondás, egyre tágult, egyre sodróbb lett. Együtt láttam benne mindhárom, általam fontosnak tartott emberi dimenziót: értelem – ez a lényeglátás képessége, a kifejezés pontossága; azután szellemiség és lélekbeliség – vagyis erkölcsi (és nem illedelembeli!) szilárdság és érzelmi elkötelezettség (mondhatni, indulati elrendeltség), ami a megnyilatkozás kötelezettségével és felelősségtudatával cselekedtet; valamint a belső idő- és tértudatot: az *itt és most alternatívák nélküliségét*, az elodázhatatlanságok és a felcserélhetetlenségek evidenciáit: a trianonizálhatatlan belső provinciák sérthetetlenségét. Megkockáztatom: Magyar Józsefet megsértett erők teremték, majd szakrális elvek érlelték és éltették!

Olvasom a mostanság végre (a Babosi László által) egybemarkolt műveit: szellemi-lelki lobogása ma újra riadóztat – mintha eleven hangját hallanám! Frissen olvasott versei napokig visszhangzanak bennem, csöndet parancsolnak rám, főt hajtató elismerést; prózabeli szavainak hitele, megállapításainak érvényessége, ítéleteinek jogsága szememben elégtétel a bántó és méltatlan lekicsinylésekért s a valaha rádobált sarakért is! A többnyire pillanatnyiságoknak látszó jelenségekre adott reflexiók a Ma-

gyari-élelítés KO-s válaszai a mindennapiságban, a megszokásban feloldódó országos és lokális hitványságokra – hogy vannak-e? nem kell hozzájuk semmi magyarázat, mert ahogyan Ratkó mondja: „ami történt, mindig történik az”! Bizony jól látja, mondja Magyar József is: amíg az emberi romlottság igazgat, „a hazaszeretet s benne a társadalmi igazságtudatot, ma is és minden időben, az irodalom, a költészet felől lehet megközelíteni!”

Hadd idézzem meg írásainak néhány, általam önkényesen kiemelt mozaikjával a tisztán látót: leverték, becsapottak, kifosztottak, *kérges kezű* vesztesek lázítóját, az álomban tévelygők riasztóját, s így őt magát, a hiábaságok démonaival verekedő költőt, aki felült vala a *griffmadárra*...

...nekem nem az a dolgom, hogy higgyek, hanem az, hogy hitet adjak...

...ereimet a vér arra húrozta fel, hogy épületben, zenében, versben, képben s akár egy formás gesztusban érezsem a szépséget, hogy bolonduljak a szép emberi formák után s a mosoly, a jóleső sírás éltessem, hogy derűsen szemléljem saját múlandóságom...

...a hatalom mindig konvertálható, és akkor is az lesz, amikor már nem a mostani grémium ül a bársonyszékekben...

...én azt hittem, hogy lelhetek még némi harmóniát ebben az aljas érdekekre ácsolt világban... én azt hittem, öröms lélekkel s nem savanyúan érkezek el Istenhez...

...a politika a hazugok és korruptok ördögi játszámája...

...a főregkoszorús eleveneket, a gyalázatos viselkedésűeket megvetem...

...legyen az emberben civil kurázszi, utasítson el minden emberellenes, fasisztoid eszmét, kiszólást; utasítson vissza minden olyan törekvést, amely az erőt, az erőszakot demonstrálja...

...belőlem nem válik soha polgár, mert a társadalom peremén élek. S ha van sors, s ha van Isten, akkor áldom azért a kegyelemért, hogy ott élek...

...számomra elviselhetetlen a disznóság; elviselhetetlen a törvényesített rablás...

...heródesek és pilátusok nyomulnak előre és nem a szeretet apostolai...

...mit üzennek: lezüllesztetek benneteket, hogy hatalmam legyen mindeneken...

...a legbigottabb kommenista is hálás lehet az új rendszernek, hogy csináltak nekije egy működő demokráciát, ahol lophat, csalhat, seftelhet... egzisztenciájuk biztos, kapcsolataik révén zsíros üzletekbe szállhatnak be... bár a vörös piramis összeomlott, a köhalmaz alá nem ők, hanem a Kádár érában is megnyomorítottak és megszorítottak kerültek: a mindig csórók, a kérges tenyerűek...

...nem én, a világ beteg, s egy beteg világban mindenki halott lesz...

...halott írók gondolataival, könyveivel élek...

Hát bizony, ennek a Magyar Józsefnek praktikus viszonyai, taktikus alkui és engedményei sem a politikai szemfényvesztőkkel, sem a közösségi, sem a hitbéli mutatóványosokkal, sem a magánügyi létjátékosokkal nemigen voltak! A szabadságnak és a demokráciának, az igazságnak és az emberi tisztességnek szerinte nincsenek, nem lehetnek fokozatai!

– Na, de Magyar Jóska! Ebbe éppenséggel bele is dögölhet az ember!

– Megtörtént! – mondaná, ha mondhatná, az ő jellegzetes humorával.

És bizony hogy fanyarúságos zamatai voltak az ő jókedveinek. Honnan volt való, miféle ínségek írták, miféle mélységek vették pihent arcára is azokat a lesimogathatatlan vonásokat? Mintha valami bántottság, valami kivetettség, valami jóvátehetetlen szeretetlenség láncos vasgolyóit cipelné... Sose firtattam elhallgatott bánatait, titkai előttem titkok maradtak, s maradjanak is! És maradjon csak titok (nem tartozik a mindent kifecsegni szándékozó világra!), mi görnyesztette ifjú-, talán kisgyermekkora óta testi tartását, lelki mivoltát koravénné? Efféléről nem faggattam. De a költő, mert mestersége szerint némelye szószátyár, akaratlan elszólja magát: „*mindenkinek csak egy gyerekora van, és ha az nem boldog, a többit megette a fene!*” Ha voltak is, mélyen hallgatott valahai sérelmeiről, ugyanúgy, mint amiképpen sokrétű tudásával sem kérkedett, nem fölényeskedett, és ugyanúgy kérve se igen kényeskedett elő verseivel, egyéb műveivel. Ha már előállt velük, ha közölni szándékozta őket, használni akart, szolgálni, nem fényeskedni – mert hiszen mi másért íródtak volna! Így hallgat míg vajúdik, ami méltó, és így töri meg a méltóság kínjainak csöndjét a költő, amikor a szólás ideje eljön.

Magyar Jóska egyébképpen igen nehéz ember volt. Bár testi tömege szinte alig, szelleme annál fajsúlyosabb, úgy hiszem, maga-magát maga se cipelte könnyen! Korlátlan személyisége semmiféle alárendeltséget el nem fogadott, ha alkalom hozta, nyeglén odamondott a képmutató cafrangosoknak – mit rang, mit hódolat, tisztelgő alázat? Tőle ugyan távoll! Társaságában az egyetértés gyakorta fölborult, miután igazi szellemi krakéler vibrált, villogott benne, de nem a hecc kedvéért ugrott, figyelme riasztotta, a pontosság kérlelhetetlen igénye... És ugrott is valóban, szó rossz ízére, pongyolaságra, sántító gondolatra azonnal lecsapott, elszólásra, rossz viccre azonnal odavágott; rendre megsértette barátainkat, és nem kímélte a számára ismeretleneket vagy alig ismerteket sem, nem tisztelt rangbéli magasságot, illetéktelenül is beszólt, nem fékezte gátlás; s ha vitává fajult egynémely ügy, virtuózan ríposztzott, háritott, ütött, szúrt, és meg kell mondanom, meglepően gyakran és érvényesen ültek találati. S ha már vesztett, önérzetes méltósággal adta meg magát. Ha elfajult néha egy-egy csörte, s bárha túlzásba esett felhevülten, szándékkal bántónak, alattomosnak sose láttam! Önbecsülése megóvta ezektől! Szerettem ezeket a sajátosan magyarjósok képességeit. Engedtessek meg egy személyes megjegyzés: nem tudom, mi indokolta, közöttünk béke volt, nem téptük, nem provokáltuk egymást, és szeméremérzetünk megóvott attól is, hogy egymást magasztaljuk.

Szerettem vele, mellette a határainkon túli fiatalok közé menni, részt venni a Ratkó Olvasótábor *lélekpéndítő* kísérleteiben. Emlékek hullámanak föl bennem: összekapaszkodva, énekelve megyünk, menetelünk valahol, valamely kocsmából estetájt, szakadó esőben, csurom sárban a tábor felé, és nem a bor mámorít (sose volt ahhoz elegendő pénzünk!), hanem az egymásra találás, az összetartozás gyönyörűsége! Ennél többre nem juthattunk! Szerettem, ahogyan csoportos beszélgetéseink hevében indulatokat provokálva érvelt, irritálón magyarázott, vitázott, bár sok idegen szót használt, gondolatai világosak maradtak és tiszták, ezt külön is szerették benne a fiatalok: ugyan elmajmolták mozdulatait, karikírozták gesztusait, mulattak hanglejtésein, jellegzetes szóhasználatain, felujjongtak elme- és szóbeli bakugrásain, hogy aztán elnémulva, tű-

hegypontos logikájától nemegyszer szíven pendítve magukba szálljanak – mi más volt ez, mint az elfogadás, a primér szeretet biztos jele! És ő? Körükben megrészegült, beltelhetetlenül tobzódott az oda-vissza közvetlenségben és bizalomban, frissességüktől mámoros lett, pezsgett és szikrázott – soha más emberi körben nem láttam se Magyarabbnak, se boldogabbnak!

Persze gondolom, tudom: szerelemmel teremtett családja körében még ennél is boldogabb lehetett! Erről se beszélt, bár leánykáját föl-fölemlegette, büszkélkedve nyiladozó értelméről, bontakozó tehetségéről... Annak a sorsában is védtelen embernek, akinek része volt mindenféle szegénykedésben, aki alig táplálkozva élt, aki Nyírbátor és Nagykálló között hánykódva szolgált kéretlenül, azt hiszem, ennek a kised hátországának a szerelme volt egyetlen menedéke! Azt hiszem, ennek, csakis ennek köszönjük, hogy megállt a lábán, hogy nem tűnt el a mindennapi kétségek hányottságaiban, hogy ideiglenesen felfüggesztette *halálugrását*, hogy újra és újra fel tudott egyenesedni reményvesztéseiből is.

Pedig, ahogyan jöttek-mentek az évek, testi-lelki állapota egyre rozogább lett. Különösen megviselte két halál: Nagy László és Ratkó József halála. Nem félve, nem ön-sajnálkozva, inkább keserűen mondta: „Ez a két ember 53 évet élt, ötvenhárom évesen meglátod, elmegyek én is...” Ha jól számolom, hárommal megtoldotta a sors.

Nem ismertem senkit Ratkó óta, aki testanyagában (a lelkiről nem is szólva) ténylegesen megszenvedte a hatalom gyakorlóinak hányinger játékait, alattomos kegyeit és brutális aljasságait – kivéve őt. Nem láttam senki más, aki hozzáfogható odaadással művelte a „*szánom magam nehéz dologra*” (R. J.) szolgálatot!

Hálás vagyok sorsomnak, hogy elmondhatom: Magyar József országos megbecsülést érdemlő egyénisége a magyar költészetnek, hiteles, időtálló minőség, szabolcs-szatmári íz, függetlenül az irodalom mértékadóinak fura figyelmetlenségeitől! Már csak a termékeny évek hiányoztak, hogy kiteljesedjen életműve – minden más megadatott hozzá: mesterségbeli felkészültség, tehetség, szorgosság és a legfontosabbak: a példás ratkói következetesség, a hűség szigora mellé az illyési cselekvés: a *helyből, azonnal!* Megerősíthetem mindezt azzal, hogy koncentrált figyelme soha nem lankadt: kedvelt költője Kalász László áhítatát követve élt: „*mintha rögtön meghalnék / úgy kellene élnem / születéstől halálig / tartó emberségben*” Ilyennek láttam, eszerint élt, míg hamvait befalazták nyugodni egy mellkasnyi cellába a nagykállai temetőben.

És a kocsma, az ivás? Na igen, tagadhatatlan, volt az is. Ejtsünk hát szót arról is, ha nem tennénk, fogyatékos lenne a kép. Kocsma: úgy szólnak e tárgykörben némelek, mintha az valami fertő, a direkt-züllés tanyája, egyenesen a becsületsüllyesztés penetráns intézménye lenne. Hogy csakugyan volt (lehetett) itt-ott züllöttség, alpáriság és sár? Igen, bizony előfordult. Csakhogy ezekkel neki, nekünk semmi dolgunk nem volt, ezekben mi nem vettünk részt, ezeket mi nem műveltük! Nem fetrengtünk semmi szegyenek sarában! Egészen más valamit kerestünk és találtunk meg ott... Jaj, hány tiszta lelket, félredobott, lestrapált embert, „*vérhínavos szemű*” kicsapott-becsapott öreglegényt, *moslékkal kevert, jött-ment izmusok* kifacsartja melóst láttunk mi ott a napesti alkoholizmus árvaságában! Kocsmaország volt akkoriban, a mi ifjúságunk idején mind egész Nagy-Magyarország, s benne a legszűkebb, a személyes haza elfek-

vője is minden kocsma ('60-as, '70-es, '80-as évek...); nem a züllés, hanem a bilincsbe vert szabadság siralomháza volt ezek, s bennük a megfélemlített, gerincszakadásig meghajszolt magyar „*életfogytiglan jó rab*”, aki szemérmesen megül a reménytelenséggel szemközt: „*inkább pusztulok mintsem öljek*”; s vallja Ratkót siratva Magyar Jóska: „*reszket sápad és izzad / iszik, bár inni utál!*” Csöndkeresés hacsak pillanatra is, kiszakadni, elfordulni a külvilágtól, ez vitte oda Magyar Jóskát; és az önemészítő töprengés, a nihil-balszam tartotta ott: megülni, meghúzódni testetlen az egyedüliségben, eltompulásig – a „*hátha jövőmben ébredek fel*” zárójáig...

El nem mondhatom, mennyi hála és köszönet van bennem, hogy nem maradt ki az életemből a kocsma, ahol méltó emberek társa, barátja lehettem! Nagy szomjúság volt bennünk, látva, hogy Ady óta is *minden egész* még törtebb *darabokban*; kapaszkodókat kerestünk, érteni, tudni akartuk, miért van itt úgy minden, ahogyan, s miért nem úgy, ahogy lehetne. Kiutat kerestünk, reményt, mert nem voltunk szabadok, irányokat, jeleket. Amiket találtunk, jobb híján találtuk, mígnem ráakadtunk Ratkóra, talán egy könyvtárban, talán egy olvasótalálkozón, egy vízparton, talán egy tűz mellett, baráti körben és igen, talán egy kocsmában – ki-ki elrendelés szerint. Noha senki se mutatott rá, hogy Ő az, őt kerestétek, őt hallgassátok, a költőt, ellenben riasztottak tőle, rágalmakkal, hazugságokkal pocskondiázták, mégis felismertük: Ő az! Ünnepi várakozással ültünk köréje, ha kocsmában, hát ott: tüzek, füstök, zsvajok, italok, szomjak áldott nagy estjeire szívünk volt a belépő és soha nem csalatkoztunk. Senkitől nem hallhattunk tisztább beszédet, senki nem tudta olyan pontossággal a dolgok rendjeit: kik vagyunk? miért vagyunk? mi a dolgunk? mi az igazság? mi a valóság? „*Ratkó homloka körül*” (M. J.) a megismerés varázskörébe léptünk, katartikusan értettük meg, hogy a művészet, a vers nem öncélú bűvészet, nem az a dolga, hogy ámulat, szép-mutatvány legyen; a művészet „*a valóság hologramja*”; a szabadság, az emberség, a szerelem, s talán a halhatatlan lélek megmutatkozása a látható és láthatatlan dimenziók között. A vers a tudat lélekbeli anyanyelve; a nyelv szó-zenéje, az ének agyban és szívben azért rezonál, hogy elhallgathatatlan Őrzője legyen időnek, reménynek, hitnek – akár bujdosva is! Ratkó halála után (a '90-es években) megpróbáltuk azt a varázskört tovább éltetni, hogy magunkat és egymást erősítve az őrzés kötelmét megtarthassuk – így maradt kultikus helyünk bárhol, ha találkozhattunk, a kocsma még esztendőig – az volt a mi agoránk, szabad szólásunk meghitt műhelye, elkülönülés, vétó, kihívás, tiltakozás és ellenállás; s ha ittunk, áldozás volt az, lötytyintvén a földnek is, emlékezés: *pogány tűzimádás!*

Ahogy az idő azóta lassan érlelgeti a hiányokat, eszembe jutnak újra és mindig azok a Ratkó-követők, akiket tehetségük mellett a tisztesség, az önbecsülés, a felelősség és elkötelezettség tartott meg a hűség gyönyörű ívén – születéstől halálig. Nem rangsor ahogyan bevillan nevük: Magyar, Dusa, G. Nagy, Ószabó és bennem idekívánczozik Sánta Áron (Áron Attila) is, kútásó Kovács János is... Lesz talán egyszer egy finoman szerkesztett antológia, hogy újra egybe terelje őket, mert lassacskán, alig észlelten elmaradoztak, elmaradoztunk egymástól. Miért? Nem tudom. Talán ez a dolgok rendje; egymásba is belemartunk – fájjalom! De azért mégis, egyedül is, ki-ki a maga útján arra tart, amerre a ratkói hagyaték készíti.

E tekintetben úgy vélem, Magyar Jóska útja lett-volt a legmeredekebb, egészen a zuhanásig – miért? Talán mert az igaz-szólásban ő volt a legkülönb! Önpusztítóan szó szerint vett, értett mindent: nem igazodott, nem szelídült, nem okult, következetesen naiv, letéríthetetlenül gyermekded maradt minden körülményben – bárány a farkasbőrben farsangolók között! Hát persze, hogy elsodorták a rendszerváltói árak és apályok! Magyar József a Partium kiszikkasztott lapályán élt, az ezerszer leszólt, *bátortalan-nyíri* háton, messze a Parnasszusnak még nyúlványaitól is – remény, vigasz, biztatás, támogatás, neki, ide? Aki innen való, és az eltérítő hívás, meg a nagyralátás gyökerestül el nem hordja innen, azt valami furcsa figyelem követi és ügyeli – meg a velejáró kivetettség halálon túlnan is!

Olvasom írásait: pontos beszéd, tiszta szándék és érdek nélküli cselekvés egyazon szentsége, nincsenek áthallásai; becsületesen nyílt üzenet mindegyike, s ahogy mondja: *nem a hit élteti, hanem a hitet éltetik* dolgai! Az volna hát csoda, ha műbeli létét eltűrné, pláne ápolná a hitványság – igen, mert a Magyar-életmű nem csak sértés, de konspiráció, sőt kérlelhetetlen harc ellenük! Csakhogy Jóska! ügyes és óvatos manőverezések, elhallgatások, lapítások nélkül itt, az örök túlerő ellenében csak megboldogulni lehet; az egyenes szó, bár erkölcsi fölény, győzelmét hinni gyermekdedség, testvér! Azon tűnődöm: vajon halálod fordult-e inkább javunkra, vagy tűrőbb életeddel használtál volna többet? Gyöngye vagyok, esendő, ezért bár bámulom az előzőt, félek, az utóbbi kedvesebb volna nekem... És mégis! ezer felkiáltójellel üzenem: úgy éltetek, hogy tudatom, halálod is javunkra van!

Autóztak egyszer Ratkó Jóskával elmerülten beszélgetve talán Pestország felé, miközben Ratkó egyik cigarettáról a másikra gyújtott – azt a hamutartó se bírta elnyel-dekelni, hamar tele lett. „Dobd ki, légy szíves” – adta menet közben Magyar Jóska kezébe a dugig csikkel telt dobozkat. Az meg, a szolgálatkész, csak letekerte az ablakot és egy röpké mozdulattal kivetette azt az autóalkatrészt. Gondolhatni... Ratkó, ha felbőszült, robbantak ám belőle szívlapát szavak is: vészfék, a többi idézhetetlen – lényege: hozd vissza, futás, hülye. Amaz visszainalt hol a hamuzót remélte, majd addig topogott, tapogatott az útszéli gazban, míg meglelte, loholt aztán vissza dohogva, sértetten, hiszen tudta, hogy vétlen: „Nem azt mondtad, hogy dobjam ki? Mi más kellett volna tennem? Te kérted, hát kidobtam! – Marha – mondta Ratkó.” S hogy mindezzel megvoltak, mehettek tovább. Én azt hiszem, ez a bosszantón vegytiszta szóértés műveltette értelmét, lelkiségét, és ez lüktette az ő költői vénáját is.

A halál némelyeket kisebbít, másokat fölemel. Hogy Magyar József személyes léte, történelme hordoz-e a személyesen véghez vitt emberlét mellett művészi magasságot is? Illyés Gyula azt mondta: *Aki a rettenetet kimondja, azáltal fel is oldja az azt!* Magyar József megtette amit megtehetett, s talán többet is annál: igazat gondolt, s a költészet ígézetében szépen és igazul szólt, és ez bizony nem magánügy – az egyetemes romlás ellenében javunkra mi többet tehetett volna!

Elég, abba hagyom, noha tizedét se írtam le annak, amit le kellett volna!

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ*

Ha nem csókolhat

Nem vágyom már a holdra sem,
jó nekem a Csonka Beregben.
Félénk madaram, éji álmom
a szélszisszenéstől is rebben.

Jaj, hogy már a háztáji szél is
kígyó-lélekké lett teremtve!
Hadd bóbiskolna, kínáljátok
jó tejeckével reggelente,

vagy kössetek szájára maszkot,
covidot ne kapjon az árva.
Már a rettegés is ragályos,
éjszakám legyen kulcsra zárva.

És kendő kell a fényforrásra,
ne is nézhesek már tükörbe.
Alantas mélyén kobra fészkel,
s úgy vág, akár a járványgörbe.

Ha nem csókolhat álom-mézzel,
nyüves döggel ne traktáljon!
Vessen ki magából a hajnal,
s az anyaköddel odébb álljon.

* Vári Fábíán László, a Babérkoszorú és József Attila-, valamint Ratkó József-díjas költő, műfordító, néprajzkutató, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja Magyarország számára kivételesen értékes művészi pályafutása során megalkotott, a kárpátaljai magyarság nemzettudatát erősítő művei, szenvedélyes hangvételű, gazdag képi és formavilágú lírai alkotásai, kordokumentumként is szolgáló, egyszerre drámai és humoros, önéletrajzi ihletettséggű regényei, valamint sokoldalú néprajzi gyűjtői, műfordítói és irodalomszervezői tevékenysége elismeréseként 2021. március 15-én Kossuth-díjban részesült. Gratulálunk Vári Fábíán Lászlónak!

Fehér ingben

Fárasztó volt a nyár.
Barátibb őszt vártunk,
de göthös lett és álnok
a feljegyzés szerint.
Amit súgott, attól
borsószik a hátunk,
imára kapcsolhatjuk
kezünket megint.

Bele is gebedünk,
ha még maradt volna.
Vonultában így is
túszokat szedett.
A szerencsétlenek
szervdonorok lesznek,
s kirendelt angyal sincs
ketrecük felett.

Fehér havat vártunk
a váratlan gyászra,
de beállt a pangás,
és a köd örök.
Parázna ölében
jól eshet a pázás –
bujálkodnak benne
boldog ördögök.

Történt, ami történt,
a mi kezünk tiszta.
Az emlékharangot
csak hagyjuk szólani,
és az új esztendő,
ha ideér végre,
fehér ingben
illendő köszönteni.

Ady alkonya

Elhagy az árnyam, elmegyek,
Csillag sincs velem,
E homályt át nem ütheti,
Megpihen szemem.
Sorsomhoz szabott síri ágy
A felnégyelt Haza,
Testemnek tüzét csillapítsd,
Tisza és Duna.

Az alkony bíborszínre vált,
Hitem erősítem.
A pokol az, mely így üzen,
Nem az Úristen.
Kegyetlen szél kerekedik
Holnap ilyenkor,
Kidőlt serlegből elfolyik
Az úrasztali bor.

Ím, most e vers is meggyötör,
Alig létezem.
Áldani készül s visszahull
Ölembe kezem.
Írhatta volna magyarul
Akárki fia,
Parancsba kapván, hogy házát
El kell hagynia.

Útban Törökország felé (1717. szeptember 17–21.)

Mindkét hazából kiárvulva,
csak hitünkben töretlenül,
lelkünk holdfehér vásznaira
Isten árnyéka nehezül.
Alattunk reménnyel ringó gályán
pogány föld felé futunk,
hol a Patróna glóriáját
ölti magára jó urunk.

Otthon zsibbadást hord az ájer,
a vetést véreső veri,
elhullatják virágaikat
az akasztófák ágai.
Hatalmas hittel hisszük mégis:
hamarost lesz majd visszaút,
és a tengertől visszakupunk
lobogót, várfalat, falut.

Vágyódik ezért a szemgolyó
a gyertyafényhomály után,
verejtékezve áll a kéz
a körbevándorló kupán.
S mikor minden vérlobbanást
testmeleg indulat hevít,
daccal reccsenti szét a szó
a fogak porcelánjait:

Hasítsd meg, Uram, az egeket,
kell most nagyon az áfium! –
Végtagjainkba szegeket
veret az evangélium.
S mert Pilátus kezeit mossa,
álmain csak átsuhanunk,
de az árbockeresztről újra
feléd fordul ábrázatunk...

Eljő, ím, újbor ünnepe is,
Úr asztalánál nem várnak ránk.
Szánk szögletéről csöndes patakban
szakadni kezd a Miatyánk...
Ármányos félhomály szállja meg
a hajósok szemgödreit.
Sodorják felénk a fellegek
Drinápoly karcsú tornyait.

NAGY ZSUKA*
alkalmi szövegversek egy kiállításra
(RR-monológok)

önarckép

én, Rippl Józsi, itt vagyok.

zsánerfigurák a pultnál,
Piacsek bácsi meg a nőkkal kokettál.
Rónai József lettem, aztán
(nektek már) Rippl-Rónai.
szerettem a nőket, ahogy kell.
a sejtelmet, a titkot, ahogy még inkább kell.
mindenki külön világ, a szívben meg litográfiák,
saját életem intermezzója vagyok, szénrajzok,
kontúrok, állandóságok közötti újrakezdés
kisvárosok és nagyok algoritmusában,
hedonizmusom nézd ezen a képen – tagadhatatlan a magam
leleplezése vagyok. ez aztán az önazonosság.
szeresetek élni, nem mondhatok mást,
mint ezernyi közhelyet. és nézd meg jól
ezt a képemet. tokát eresztett vágyakozás
vagyok, hajtincsemen kaján vigyor,
magam elkapott pillanata vagyok.
az élet engem is kipipál, mindenki világ, a szívben litográfiák.
(mind a saját életünk intermezzói vagyunk,
és valami mindig visz minket tovább.
a zsánerfigurák a pultnál.
Rónai József lettem, (nektek) Rippl-Rónai.

* 2021-ben, a Magyar kultúra napján Nagy Zsuka Bella István-díjban részesült. A díjat az a fiatal, vagy középnemzedékhez tartozó, alkotói pályáján már jelentősebb eredményeket elért költő kaphatja meg, akinek munkássága Bella István életművének szellemiségéhez, s a nemzeti irodalom értékes hagyományaihoz egyaránt kötődik. Gratulálunk!

A versek a Jósa András Múzeum Rippl-Rónai József életmű-kiállításán bemutatott képekhez készültek 2020. novemberében.

enteriőr a kékruhás Lazarinnal

levél az örökkévalósághoz

tudod, örökkévaló(ság),
az otthon egy kékruhás nő,
aki ül a nappaliban és vár,
engem, aztán a hálóban vár
engem, aztán a terített asztalnál,
később a műteremben megfogja
a vállamat, vagy ha nem, akkor is
ott érzem, ha más szeretek akkor is,
ha a testtanok és a nedvek elvisznek
akkor is, ha nem őt szeretem akkor is.
az otthon kék, fehér, zsálya, krómsárga.
csésze az asztalon, képek a falon,
vetett ágy és bevetett köznepok.
tudod, örökkévaló(ság), az otthon
egy asszony. egy boldogkeserű asszony.
aki, ha élni mentem és visszajöttem,
nekem vette fel a kék ruhát, csak nekem.
minden szín és arc és vágykontúr elhalványult már,
csak a kékruhás nő marad. bűneim, élete(i)m
testhúsaként, otthonom kellékeként,
ágymegasztalmegmindennemű tárgyaim
között ő az alany. (így van ez, örökkön és örökké.
(tudod, örökkévaló(ság)).

a reggeliző asztal

tudod, most minden a tudoddal kezdődik.
 most ilyenem van.
 szóval, tudod, annál idillibb és békésebb nincsen, mint
 mikor reggel terített asztal vár, és van asszonyod, kerted,
 tájad, eged és földed hozzá. kicsi porceláncsészék és étkezészetek
 koccannak a békesség színes molekuláival.
 minden olyan légies, mint a szárnyzuhogás,
 minden olyan érzelgős, mint a kockacukor.
 kalács illatát misztifikálja a reggel, csak a kávé izgató forrósága hat.
 itt vagy – te vagy itt – ha mindig más alakban is, te, asszony, az egeddel,
 a törődő kezeddél, én meg lesem azt a zöld színt a tájban,
 és a derekad, lesem, hogy mikor adod oda magad.
 mint ez a kert úgy lettél nekem, megszereztelek, kibőjtöltelek,
 aztán eltékoztaltalak – mégis azt kérem, hogy minden reggelem
 terítve legyen. asszonyokkal.

zorka

és akkor mindig jönnek zorkák, mindig lesznek ők,
 lillák, csinszkák, csibék és a többiek.
 mindig lesznek hóbőrű vágyak,
 múzsák, akik tudják, vagy nem, hogy azok,
 de mindenképpen érzik, amit ilyenkor kell.
 de akárhogy is, mindenahogy beteljesítik magukat.
 ha nincsen húsuk, testtanainkat nem elégitik
 akkor is belőlük vagyunk. de nézd ezt a csalfát.
 itt, ezt a zorkát. mindig csak a tekintetét.
 és gondolj, amit akarsz, mert mindig jönnek zorkák,
 mindig lesznek csinszkák, csibék, lillák, hóbőrű vágyak
 és esendők, férfiak, akiket végül hazaszállít a kór, valami vég,
 a lerobbant szervek. szegény majmunkák, lazarinok.
 mindig ugyanazok vagytok. néha ti is lázadhatnátok.
 mi van az asszonyokban, milyen isteni gondosság,
 hogy tékozló férjeiket visszafogadják.
 nézd ezt a zorkát, meg csinszkát, csibét.
 az élet megy és mindig tovább – ha áll, akkor is mozog,
 az idő változva változatlan, változatlanul is változó,
 minden közhely, minden egyedi, minden minden,
 és mindegy is minden, mert mindig csak az az egy. az fog tönkre tenni.
 jöjjetek zorkák és lazarinok, nélkületek nincs halhatatlanság.

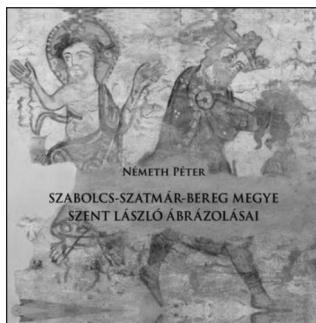
női portékra
(aktualizált szövegromán a mának)

gyertek szembe velem női arcok,
festettek, feslettek és szemérmesek,
szelídek és meztelenek,
arcpírek, kalaposok,
jégtekintetűek és marasztalók,
látni akarom az arcotokat.
a lélek tájain kicsi skiccek
a vágy freskói rajtatok.
látni akarom az arcotokat.
életetek portréját, szénrajzait.
vegyétek le maszkjaitokat,
múljon el ez a széptelenítő
kitakart, elidegenített világ.
vissza akarom kapni a nőim arcát.
a jégtekintetűeket a marasztalókat,
a festettetek és a fesletteket,
a vadakat és szépalgókat.
vissza a fedetlen arcokat,
hű leszek mindhez.
adjátok vissza saját arcainkban az életet.

Szent László nyomában

Az ünnep szükségképpen kapcsolatot teremt a múlttal és a jövővel – hívja fel a figyelmet Nyíri Tamás *Homo festivus* című írásában. Az emlékek mint ünnepsorozatok, arra ösztönöznek bennünket, hogy történelmünk jeles alakjait, eseményeit különböző módon és formában, más-más aspektusból közelítve mind jobban megismerhessük, majd különleges, ünnepi alkalmakat teremtve, ezeket az ismereteket közkinccsé tehesük, hogy ezáltal részeivé váljon az utódainknak átörökíteni szándékozott történelmi tudatunknak.

2017-ben Szent László lovagkirályra irányult a figyelem. Az I. Béla második fiaként Lengyelországban született László belviszályokkal terhes időszakban ült trónra 1077-ben és uralkodott 1095-ig. Szigorú törvényekkel kellett megszilárdítania a belső rendet és közben védeni királyságát a kunoktól, besenyőktől. A neki szentelt emlékévkben számos egyházi és világi rendezvény, ünnepség, tudományos konferencia, valós és virtuális kiállítás, vetélkedő, emlékút, zárandoklat, tábor, találkozó foglalkozott személyiségével, politikájával, valamint kiépült a Szent László-örökség út. Filmek, festmények készültek róla, szobrot avattak, emlékbélyeget adtak ki, érdekes és szép könyvek jelentek meg: összegyűjtötték

a lovagkirállyal kapcsolatos legendákat, meséket, énekeket, sőt kaland- és ifjúsági regény is íródott. Az emlékévk adott ösztönzést arra is, hogy restaurálják, konzerválják a Szent Lászlót ábrázoló műalkotásokat, freskókat és különböző

módon – tanulmányutakkal, célzott bemutatókkal és kiadványokkal – ráirányítsák a figyelmet ezekre a sokszor rejtve maradó kincsekre. 2018-ban jelent meg a *Szent László király, Erdély védőszentje* című kötet Hegedűs Enikő, a Gyulaférvári Római Katolikus Főegyházmegegyházmegye művészettörténésének szerkesztésében. A különböző felekezetek templomaiban található Szent László falképbábrázolások fotói mellett a korról nyerhető ismereteket levéltárosok, művészettörténészek tanulmányai teszik teljessé. 2020-ban a kisvárdai Rétközi Múzeum Baráti Köre Egyesület kiadványának örülhettünk, amely a megyénkbeli lokálpatriótáknak, a korszak, a művészet és a történelem iránt érdeklődőknek egyaránt megérinti a lelkét.

Németh Péter címzetes múzeumigazgató, régész *Szent László ábrázolások Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében* c. illusztris kötete ugyanis mindannyiunkhoz szól. Forrásokra alapozva, tudományos igényességgel, ugyanakkor közérthető módon, röviden, a fogalmakat szükségszerűen ma

gyarázva kalauzolja az olvasót a múlt különböző századaiban. Olyan tudnivalókra irányítja rá a figyelmet, amelyek érdekes színtörzsei lehetnek több település helytörténetének és fontos elemei saját kulturális tájékozottságunknak.

Megyéinkben két olyan hely is van, ahol László király bizonyítottan megfordult. Az első Szabolcs, az Árpád-kori megye székhelye volt, ahol az 1092-ben tartott zsinaton az egyház belső reformjával kapcsolatos, nagy jelentőségű törvényeket hoztak. Ez az ismeret remélhetőleg már a megyei emlékezetkultúra részévé vált. A másik Kisvárdra, a kunok feletti győzelem színhelye. A csata nemcsak a régi krónikákban, a szépirodalomban – így a kötetet nyitó Tompa Mihály *Szent László királyról* c. versében – őrződött meg, hanem a helyiek emlékezetében is. A Csaba mezőhöz fűződő legendán túl már a XV. században Szent Lászlóról neveztek el a főutcát. Két kisvárdai család legendájában is fennmaradt, hogy Edök és Juhar nevű ősük László király megjutalmazott vitéze volt. Györgyeni Ignác plébános 1872-ben írt várostörténetében pedig azt jegyezte fel, hogy a katolikus templom szentélyének falára felírták, hogy Szent László király építtette. A felirat ma már nem látható, sorsának kiderítése a jövő kutatóira vár, mint ahogy annak a forráskútnak a feltárása is, amely a szent király nevét viselte, és még a múlt század közepén Kiss Lajos múzeumigazgató földrajzi név és Luby Margit néprajzi gyűjtésében felbukkant. A nevezetes vízfakasztás – a Szent László hegyeként a Savajóskában említett bucka – talán Németh Péter könyvének olvasásakor felkelti a helytörténészek, értékőrök figyelmét éppen úgy, mint az Asszonyhegyen álló romladozó kápolna.

Ha Szent László lábnyoma nem is fedezhető fel más településeken, de emlékezete több helyre is elért. Ecseden a Bátoriak vára akkor kapott kiemelt szerepet a XVI. században a László-kultuszban, amikor a király sírját 1566-ban Váradon feldúlták, és csontjait és fél koronáját Bátori Andrásnak menekítették. A koronával kapcsolatban Németh Péter (az olvasó gondolatát kitalálva) teszi fel a kérdést, hogy vajon mi lett vele, miután Prágába került. Remélhetőleg azok a szakemberek is olvassák majd a könyvet, akik ismerik a választ, és ezzel kapcsolatban is megtudhatunk majd tőlük néhány érdekességet. Az ecsedi Bátori kincstárban őrizték még a lovagkirályhoz kötött sisakot, de ez is csak a munkácsi várba kerüléséig követhető nyomon. A nyírbátori egyház Szent Lászlót is ábrázoló díszes miseruhájának menedéke szintén az ecsedi vár lett, innen azonban elvitték 1617-ben Kassára, ahol egy épülettűzben feltehetően megsemmisült.

A László-emlékek között vannak képi ábrázolások is. Gondoltuk volna, hogy ezek közül az egyiket, amelyik a királyt Szög nevű lován ülve ábrázolja és Thuróczy János krónikájában a kerlési ütközet leírását illusztrálja, az 1400-as évek végén az ajakiak közül akár többen is láthatták. A feltételezésnek az ad alapot, hogy az akkori ajaki pap hagyatékában lévő öt könyv közül az egyik éppen a krónika volt, amit bizonyára megmutatott híveinek is.

Nyírbétek neve is egy lovagkirály-legendán alapul, miszerint László egyik vitéze egy tők belsejébe öntött borral kínálta a szomszéd királyt. Cselekedetéért kapta a falut, amit Béteknek nevezett el. Határnevei között is található egy különböző magyarzatokkal megőrzött László-verés dűlő.

Bár a bökönyiek és geszterédiek a XIX. században semmit nem tudtak arról, hogy László király ott győzte volna le a kunokat és a besenyőket – persze ez nem csoda, hiszen a falvak elnéptelenedését követően más vidékről érkeztek az akkor ott élők –, de Jósa Andrásban és több, múlt iránt érdeklődő nagykállói értelmiségiben felvetődött a kérdés, hogy a két település közti kunhalmokban az 1085. évi csata halottai fekszenek-e. Ha az ásatás nem is igazolta a feltevésüket, „mégis Szent László magyarjainak keresése indította el a Szabolcsvármegyei Múzeum (a mai Jósa András Múzeum elődje) létrejöttét” – hívja fel a figyelmet a történelmi tényre Németh Péter.

A megye más településein is felbukkan az 1192-ben szentté avatott László neve, akinek a tiszteletére az egykori Szabolcsban három helyen: Nyírlövőn, Földesen és Eszenyben is szenteltek templomot az 1332-es pápai tizedjegyzék és a későbbi oklevelek tanúsága szerint. A katolikus egyház ápolva a szent király emlékét a XIX. században további templomokat, kápolnákat dedikált Szent Lászlónak Kékcsén és Nyírcsaholyban, a XX. században pedig Szabolcson, Tiszanagyfaluban, Borbányán és Nyírderzsen. A kisvárdai katolikus gimnáziumot és kápolnáját, valamint a rétközberencsi iskolakápolnát is a lovagkirály emlékére szentelték fel.

Lászlót azonban – ha nyitott szemmel és kellőképpen felvértezett tudással járunk szerte a megyében – láthatjuk még freskókon, sőt több helyen szobrok, köztéri alkotások is megidézik alakját. A könyv adattárában ezekről kaphatunk részletes leírást és gyönyörű fotókat a települések alfabetikus rendjében. Érdeemes a kötetet magunkhoz véve elindulni a megyebeli Szent Lászlót kereső útra, amelynek so-

rán főként római katolikus templomokban vagy kápolnáknak találunk a szent királyról ábrázolást, kivéve Laskodon és Szabolcsban, ahol református, illetve Nyírkátán, ahol görögkatolikus templomban is megfestették. Szabolcsban a Mudrány kúria nagy termének falát díszítő történelmi nagyjaink között is felfedezhető egy Lászlót szokatlan módon ábrázoló kép. Kisvárdán hosszabban kell időznünk, mivel egyrészt kutatási módszerekbe avatja be az olvasót Németh Péter könyve – ezt a helyszínen izgalmas igazán nyomon követni –, másrészt nemcsak a római katolikus templomban, hanem a várban, sőt a gimnáziumban több helyen, de a főutcán is találkozhatunk különböző Szent László-ábrázolással (festmény, dombormű, szobor).

Szoborból is van néhány: az ajaki és a nyírbátori fából faragott egész alakos, színes, valamint a szabolcsi hófehér gipszszobor mellett kiemelt figyelmet (és helyreállítást is!) igényel az aranyosapáti templomban lévő, mészkőből faragott, vagy a nyírkarászi 1860-ban készült, amelyeket az idő már igencsak megviselt. Szabolcson a református templom bejáratánál álló, Varga Imre által 1992-ben készített portrészobor a királynak és a zsinatnak is emléket állít.

A Szent László ábrázolások közül a nyírcsaholyi főoltárkép XIX. századi, míg a nyírderzsi kápolna üvegmozaikján már modern megközelítésben láthatjuk a szent királyt. A bizánci stílusú, görögkatolikus templomokban ritkaságszámba menő szentábrázolások egyike Nyírkátán Puskás László alkotása, amely 1974-ben készült.

Az ábrázolások közül külön fűzést alkotnak a Lászlóhoz kötődő legendákat vagy kegyes cselekedeteket ábrázoló

alkotások. A laskodi templom XIII. század körüli freskójának maradványai több képben örökítik meg a László-legendát. Napkoron – bár a főoltárról már hiányoznak a szent királyok, köztük László szobra – a XV. századi falképen a restaurálás eredményének köszönhetően még felfedezhető László alakja. A XV. századi baktai restaurált freskón a gyermek Jézus égi koronát helyez a jellegzetes attribútumát, a csatabárdot kezében tartó László fejére. A kékcsei XX. század elején készült olaj oltárképen László felajánlja kardját Szűz Máriának és a gyermek Jézusnak. A vízfakasztás legendája ihlette meg Takács István mezőkövesdi festőművészt, oltárképei a kisvárdai és a tiszanagyfalui templomot díszítik. Az utóbbi helyen látható még az egri Bagi István által Szent László hermája alapján készített színes mozaik-kő mellkép is.

A megyei Szent László-út utolsó állomása lehet a nyíregyházi római katolikus templom, ahol két helyen fedezhetjük fel a lovagkirályt: a nyugati főbejárat timpanonjában lévő festett reliefen, mint Szűz Mária és a gyermek Jézus előtt térdeplőt, illetve a főoltár oromzata alatti fülkében a magyar szentek között áll kezében kardot és országalmát tartva.

Németh Péter a valós felfedezőúthoz, vagy a könyv segítségével tervezhető virtuális kalandozáshoz gazdag szakirodalmat is kínál. Hálásak lehetünk neki a gyűjtés közkinccsé tételéért, hiszen ezeknek a szórt adatoknak a rendszerezéséhez olyan hatalmas forrásismeret szükséges, amivel csak kevesen rendelkeznek. A könyv gondos szerkesztője, Vofkori Má-

ria, a kisvárdai Rétközi Múzeum igazgatója utószavában így fogalmazza meg az EFOP múzeumpedagógiai jellegű pályázatuk keretében készült kötet célját: „ne múlják el nyomtalanul a foglalkozások, tanulmányi kirándulások nyújtotta tudás, hogy az valamilyen formában fenn tartható legyen, már a pályázat írásakor úgy döntöttünk, hogy készítünk egy könyvet a megyében található köztéri Szent László ábrázolásokról, egyfajta hiánypótló adattárat, amelyet gyerekek és felnőttek, diákok és pedagógusok egyaránt haszonnal forgathatnak.”

Reméljük, hogy majd valóban szívesen olvassák, haszonnal forgatják, veszik elő a tananyag tanulásakor-tanításakor tanárok és diákok, szülők és nagyszülők. Mindenesetre Tímár Tamás borítóterve már ránézésre is felkelti az érdeklődést, Németh Péter írásának stílusa biztosítja az élménytelit olvasást, Mudrák Attila gyönyörű fotói pedig gyakori lapozgatásra, és a képeken látottak élőben való megtekintésére sarkallják mindazokat, akik kézbe veszik a Kapitális nyomda által a megszokott magas színvonalon előállított, nem hagyományos formájú, barátságos kötetet, amit szeretettel ajánlunk mindenkinek könyvespolcra és ajándékba is.

NÉMETH PÉTER: Szent László ábrázolások Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Utószóval ellátta és szerkesztette Vofkori Mária. Kisvárdai, 2020. Rétközi Múzeum Baráti Köre Egyesület, 76 p.

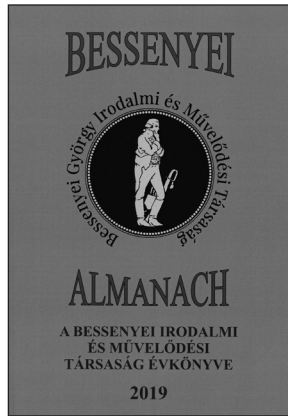
KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA

Bessenyei Almanach 2019

A Bessenyei Irodalmi és Művelődési Társaság kiadványa

A Társaság történeti előzményei az 1870–80-as évekig vezethetők vissza. Nyíregyháza és a megye életében ez idő tájt kezd megjelenni az az igény, hogy az anyagi gyarapodás mellett szellemi elődeit keresve a fiatal megyeszékhely egyfajta kulturális-szellemi központja is válhasson. Bessenyei György, Tiszabercel szülötte, tág horizontú műveltségével, hazafiságával és európaiságával ezt az eszményt és szerepet tökéletesen megtestesíthette. Ma már emléktábla jelzi a Kossuth Gimnáziumban, hogy 1876-ban itt alakult meg lelkes tudós- és művésztanárok támogatásával az első önképzőkör, mely Bessenyei nevét viselte. Ebből nőtt ki a város szellemi, kulturális, irodalmi, művészi életét alakító-szervező Bessenyei Kör/Társaság, mely 1898-tól 1949. évi önfeloszlató közgyűléséig Nyíregyházát be is kapcsolta az ország kulturális vérkeringésébe.

Bessenyei szelleme, inspirációja azonban tovább élt az elkövetkező évtizedekben is megszerezte, névadója lett oktatási és gazdasági egységeknek. A nyolcvanas évek vége felé pedig, amikor újra szerveződhetek a civil művelődési körök, Margócsy Józsefnek, Bánszki Istvánnak és a már Bessenyei György Tanárképző Főiskola tanárainak köszönhetően, a városi értelmiségi rétegek támogatásával 1987-ben megalakul az újjászerveződött Bes-

senyei Irodalmi és Művelődési Társaság is, egy évvel a Kazinczy Társaság után.

A most bemutatandó kötet annak az évkönyv-sorozatnak a legújabb darabja, amely 2005-től folyamatosan dokumentálja a Társaság éves tevékenységét, rögzíti az elhangzott előadások szerkesztett változatait, beszámol a társasági rendezvényekről, eseményekről, ün-

nepekről, megemlékezésekről. A 2005-ös kiadvány elnöki előszavában olvashatjuk, hogy a kiadvány címét „tiszteletből és hagyományörzésből” a Bessenyei Körnek 1930-ban Jóba Elek Könyvnyomdájában megjelentetett Bessenyei Almanachjától vették át, mely Szohor Pál szerkesztésében a megye irodalmi, szellemi életét volt hivatott bemutatni. Az elődök komoly alapokat raktak le. Övék volt az „úttörés árnya-fénye”, ahogy Vietórisz József írta Bessenyei Györgyről. A mai, XIX. századi Nyíregyháza és a megye gazdag kulturális, irodalmi, művészeti életét már a különböző kulturális intézmények, sokszínű civilszervezetek és egyesületek, alapítványok változatos programjai mutatják.

A tipográfilag és színválasztásban is esztétikus megjelenésű évkönyv (a címlapján Kallós Ede Bessenyei-szobrának sziluettjével, a belső oldalon Spányi Géza Bessenyei-plakettjével) kiadója és szerkesztője a Bessenyei Társaság elnöke,

Kührner Éva. Erdélyi Tamás szép fotóival, műszaki szerkesztői munkájával, valamint Pásztor Józsefné korrektúrájával a kiadvány elindításától aktívan tevékenykednek a megjelenés érdekében, ahogyan Csermely Tibor is egy évtizeden át.

Az évkönyv felépítése többnyire az események időrendjét követi. Az Előadások, Rendezvények címszó alatt a havonta tartott társasági összejöveteleken elhangzottak szerkesztett változatát olvashatjuk. A 147 oldalas kiadvány 100 oldalát az előadások anyaga és a hozzákapcsolódó képek, fotók foglalják el. A Beszámoló a Társaság 2019. évi tevékenységéről szól, és a következő év programjait ismerteti. A Társaság tagjainak írásai és a Hírcsokor a tagok közéleti tevékenységéről ad számot, egyéni sikerekről, elismerésekről tudósít.

A legújabb Bessenyei Almanach élére Köszöntés és Emlékezés került. Bánszki Istvánt, „a Bessenyei Társaság örökös elnökét” köszöntötték 90. születésnapja alkalmából, aki újjászervezte és 25 éven át irányította a Társaságot. Bessenyei-kutatásaival és közéleti tevékenységével, szervező, közösséget teremtő példaadásával méltán vehette át az elismeréseket a korábbi évtizedekben is a várostól, a megye és az ország előjáróitól. Ez alkalommal városunk szépkorú polgárát Magyarország Kormánya és Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzatának Emléklapjával köszöntötte dr. Kovács Ferenc polgármester. „Az Élet (a nagybetűs) csupa kezdet” – mondja Bánszki tanár úr, Nyíregyháza szülőtte, diákja és tanára, városa és megyéje szellemi értékeinek őrzője és teremtője. Felesége, dr. Bánszki Istvánné Szabó Judit (Juditka, ahogy mindenki szólította) már nem érhetette meg sok évtizeden át hű társa köszönté-

sét. (Vannak angyali arcok. Csak fénylenek, világítanak nekünk, segítenek egy mosollyal, egy kedves szóval vagy egy csokor gyöngyvirággal, hogy jobbá válhassunk.) A 2019-es évben elbúcsúztunk dr. Fazekas Árpádtól is, Nyíregyháza Díszpolgárától, Társaságunk alapító tagjától. A 95. évében elhunyt gyermekgyógyász, kardiológus orvos-és helytörténész életét és sokirányú tevékenységét idézi meg Kührner Éva. Czimbuláné Novák Ibolya dr. Bánszki Istvánnéra emlékezik.

Az előadások és rendezvények a társasági összejövetelek, együttlétek alkalmai. A 2019-es év programja sokszínű képzeletbeli utazásra invitált minket a tudományos igényű vagy ismeretterjesztő előadások során emlékezetes előadók vezetésével. A tematika is sokszínű volt; irodalmi és nyelvészeti, képzőművészeti és zenei, irodalomtörténeti és történelmi személyek, korszakok, törekvések, kutatások és élmények gazdag világával ismerkedhettünk.

Székely Gábor a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének legújabb, tudományos igénnyel összeállított kötetét ajánlja az érdeklődők figyelmébe. *A színek és a színnevek világa* (szerk. Székely Gábor, Bp., 2018.) 12 idegen nyelv színneveit (angol, német, olasz, finn, orosz, cseh, szerb, francia, román, kínai, koreai, japán) veti egybe a magyar nyelv színnevezéseivel. A kötet terjedelmes alcíme (Fizikai, kultúr- és művésztörténeti, illetve nyelvtudományi értekezések színekről és színnevezésekről) a téma sokszínű megközelítését, feldolgozását is jelzi. Húsz szerző – Nyíregyházától Budapestig és Újvidéktől Marosvásárhelyig – komoly kutatási munkáját tükrözi ez a tanulmánykötet. A kontrasztív dolgozatok több ezer lexéma vizsgálá-

tát is jelenthették. A szerzők elsődlegesen a jelenkori nyelvállapotokat vizsgálják, de etimológiai kérdéseket is érintenek, és a különböző nyelvek egymásra hatásáról is érdekes megállapításokat tesznek. „Hogyan lesz 11 színnéből ezer, vagy akár kétezernél is több színelnevezés?” – teszi fel a kérdést a szerző. Megtudhatjuk a különböző nyelvek kontrasztív vizsgálataiból. A kötet szerzőinek szándéka a fordítástudomány gazdagítása mellett az ismeretterjesztés és a szórakoztatás is. A kultúr- és művészettörténeti érdekességek ezt a célt szolgálják.

A Krúdy-család négy nemzedékének történetét villantja fel képekben is Dámné dr. Rácz Magdolna ismeretterjesztő írása. Családi legendák, példaadó ősök, kiemelkedő művészi sors és emberi tragédiák elevenednek meg a négy Gyula történetének meséjében. Történetük valóban mesébe illő, ahogyan bizonyára más családi legendák, emlékezesek is. A különbség talán csak annyi, hogy itt városunk tekintélyes, komoly, elismerésekkel és hírnévvel büszkélkedhető polgáraitól van szó. Dámné dr. Rácz Magdolna pedig igazi mesemondóként varázsolja elő a 140 éves családtörténetből a négy nemzedéket képviselő Krúdyk alakjait. Gazdag Krúdy-idézetek és a Jósza András Múzeum Irodalmi Gyűjteményében fellelhető érdekes fotográfiák, dokumentumok villantják fel a néző/olvasó előtt azokat a mozaikdarabkákat, melyek sorsukat, személyiségüket formálták. Szabadság és rend, szerelem, hűség és állhatatlanság, szigor és együttérzés, nagy munkabírás, műveltség, büszkeség és lázadás, megélt helyek és idők szomorúsága és varázslengi körül a Gyula-történeteket, melyek a daliás, szép férfi, a nagyapa születésével (1823) kezdődtek, a szigorú, nagy tekin-

télynek örvendő, művelt, mindig a legutolsó divat szerint öltözködő apával és legnevesebb tagjával, az íróval folytatódtak, majd az utolsó Gyulának, az író fiának halálával (1962) zárulnak, aki „Soha nem akart más lenni, csak az apja fia” – emlékezik rá testvére, Krúdy Mária.

Cs. Nagy Ibolya „...az írás szabadságának védelmezője” címmel idézi meg Czine Mihály irodalomtörténeti-kritikusi magatartását születésének 90. évfordulójára emlékezve. „Az elmúlt fél évszázad legszébb szavú és legegységibb hangú” (Sütő András) irodalomtörténész a szatmári végekről indult, hogy tehetségével, bátorságával, emberségével, a paraszti világból hozott tapasztalatokkal és szilárd erkölcsi tartásával, ítéleteivel támogatója és védelmezője legyen a nemzetérdekű, sorstükröző, morális értékeket hordozó irodalmi és alkotói vonulatnak. Cs. Nagy Ibolya szerint „különös figyelmet érdemel kritikusai pontossága és „ébersége” a kisebbségi magyar irodalmak megismertetése ügyében. A szerző felidézi az 1999-ben összeállított tanulmánykötet sorsát is, mellyel a hetvenéves Czine Mihályt szándékoztak köszönteni, amelyet már csak „változatlan szeretettel” küldhettek utána, odaát. A szerző emlékezésének címét és záró gondolatát is Sütő Andrástól, Czine Mihály hű barátjától vette: (Czine Mihály) az „írás szabadságának védelmezője, dogmák, nemzetellenes nézetek és diktatórikus garázdaságok bátor ellenzője, soha meg nem alkuvó harcosa a nemzet sorskérdéseit föl válláló népi-nemzeti irányzatnak.”

Márkus Béla „...már-már rokonai szeretettel” – Czine Mihályra emlékezve – eleveníti fel megismerkedésük, találkozásaik történetét a tőle kapott tanulmánykötet dedikációját idézve. A közös baráti-tár-

asági emlékekkel együtt felrajzolódik a hetvenes-nyolcvanas években formálódó, Görömbei András köré szerveződő irodalmi csoport is, mely a Czine Mihály által megkezdett úton a határon túli magyar anyanyelvű költői-írói művek megismertetésére vállalkozott. S közben kedélyesen megidéződnek a hodászi látogatások és az ünnepi együttlétek alkalmával „zengzete-sen” daloló Miska, „akinél széles e hazában több népdalt nemigen ismert senki íróember”, és aki a falubeli kerülőutat mindig megtette, hogy egykori tanítóját üdvözölhesse. (Mi pedig reménykedünk abban, hogy Márkus Béla irodalomtörténész jóízű humorával elnézi a kötet szerkesztőinek, hogy költővé varázsolták a szerzők névsorában.)

A kötet Csoóri Sándor és Nagy Gáspár Czine Mihály emlékére írt verseivel is tiszteleg az irodalomtörténész emléke előtt.

Minden év áprilisában György-napi ünnepséget szervez a Bessenyei Társaság névadójára és az 1898-ban alapított Bessenyei Körre emlékezve. Komizsár Dénes összefoglalójából megismerhetjük a nyíregyházi és a paszabi emlékezés részleteit. A nyíregyházi Megyeháza Bessenyei Nagytermében Jakab Attila régész a paszabi feltárásokról számolt be, amelyben Bessenyei Sándor nyughelyét keresték. A kutatás ez ügyben eredménytelenül zárult. Sallai József a Társaság újabb kiadványának, a *Nemesi és Polgári Füzetek 2.* kötetének megjelenését üdvözölte, annak gazdag tartalmát ismertette. A kötetben a 2017-ben rendezett tudományos konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatát olvashatjuk, és a legújabb Bessenyei-kutatások eredményeivel ismerkedhetünk. A „genealógiai tárgyú kiadvány” Ulrich Attila előszavával a

Nyíregyháza Megyei Jogú Város Kulturális Alapja támogatásával 130 példányban jelent meg.

Komizsár Dénes *A Bessenyei család története* című terjedelmes tanulmányában nagy részletességgel vizsgálja a család történetét, elkészítve a Bessenyeiek leszármazási táblázatait, melynek „legfontosabb üzenete – a szerző összegző gondolatait idézve – a Bessenyei-testvérek és a Windsor-ház közötti rokoni kapcsolatok taglalása volt; mind Bessenyei Györgynek, mind II. Erzsébet királynőnek voltak Rhédey-ősei, akik a közös családfán szerepelnek.” Takács Péternek *Az elméjét Európára, a szívét a magyarságra nyitó királyi testőr* című tanulmánya eleven képet fest Szabolcs vármegyéről, a Bessenyei családról és a testőríró, gondolkodó emberi vonásairól, cselekedeteiről, életművének nemzeti-kulturális jelentőségéről. Szálkai Tamás *Bessenyei bihari évei és „hazatérése” Szabolcsba* című írása a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban fellelhető Bessenyei-iratok alapján vizsgálja a témát, Jakó János pedig a Bessenyei-ábrázolások és a Bessenyei-érmek történeti áttekintésére vállalkozik. A Bessenyei-szobornál az ünnepélyes koszorúzáson a Magyar Honvédség Palotaőrsége állt díszőrséget. A megemlékezés Paszabon folytatódott a Bessenyei-ősök sírboltjánál. Tajthy Péter polgármester ismertette a 210 éve elhunyt Bessenyei Sándor katonai-írói és műfordítói munkásságát. (Ő fordította le először magyarra Milton *Elveszett paradicsomát*.)

Oral history megjelöléssel szerepel a kötetben a *Hangsúlyos emlékek* címmel megjelenő írás. Szikora András, aki 1973-tól a Nyíregyházi Rádió hangtechnikusa volt, idézi fel sokszínű emlékeit, középpontban az 1983 és 1987 között

működő *Hangsúly* című irodalmi és művészeti folyóirat történetéről. A közönség előtt felvett negyven perces „folyóiratszám” a Magyar Rádió Nyíregyházi stúdiójában hangzott el minden hónap utolsó vasárnapján. A hangos irodalmi folyóirat egyfajta szellemi alkotóműhelyként működött, és hozta-vonzotta a fiatal tehetségeket, a művészi-szellemi értékeket közvetítő alkotókat elsősorban Ratkó József tekintélyének, szervező-készségének és munkabírásnak, Barkóczy János, Ágoston István, Nagy András László, Antall István és mások lelkesedésének köszönhetően. Az emlékező szóbeli megnyilatkozásának érdekessége és értéke a gondolatok és érzelmek spontaneitásának nyomon követése, melyből a rádiózás hőskorszakának mozaikdarabkái rakódnak össze. Szikora András gondolatait, érdekes emlékeit, történeteit Veszprémi Erzsébet jegyezte le hitelt érdemlően.

Az oral history a műfaji megjelölése Kováts Judit *Hazátlanok* (2019) című regényének is, melynek egy részletét szintén olvashatjuk a kötetben. A mű azonban komoly kutatómunka alapján és írói felelősséggel megformált regény, ahogyan korábbi művei is. A szerző a XX. századi történelem elhallgatott témáit járja körül, hogy az emlékezetet még tetten érhesse, megidézhesse. Lilli Hartmann történetmesélésén, gondolat- és érzésvilágán keresztül bontakozik ki a második világháború utáni kitelepítések miatt hazátlanná vált felvidéki németek kálváriája. Az egyes szám első személyű emlékezés, világ- és létérzékelés a fiatal lány érzés- és gondolatvilágán keresztül tárja elénk a mindenkori kisember/nő tehetetlen vergődését, kiszolgáltatottságát a történelem hatalmi érdekeinek. A testi-lelki nyomorúság, a fájdalom, a düh, a láza-

dás, a kiégés, majd a józan számot vetés ösvényein kanyarogva járhatjuk be ezt a külső és belső világot. A *Hazátlanok* című regényéért a szerző kapta az idei Artisjus irodalmi díjat próza kategóriában.

Sipos László Bessenyei szellemét idézi meg, hogy képzeletbeli utazása során hű kísérője legyen a magyar és világgölkölszet ősi és újabb tájain. Költőkkel a világ körül címmel elhangzott előadásának szerkesztett változatában a számára különleges jelentőséggel bíró irodalmi műfajok, költők, művek, zeneművek részletei elevenednek meg. A történelem és a művészetek területén is jártas világotutató tengernyi kincsből válogathat szűkebb hazájától a mesés Kelet világáig.

Társaságunk tagjainak legújabb köteteit is az olvasók figyelmébe ajánlja minden évben az évkönyvünk. Dolinay Tamás *Forgácsaim* 5. kötetének bevezetőjében olvashatjuk: „Március elején szabadultam meg a kórházról, ahol négy hetet töltöttem, belőle hármát eszméletlenül. (...) Ez a kötet ajándék: ajándék az életnek, köszönet a kiváló doktoroknak, aggódó családtagjaimnak és főleg feleségemnek.” A *Fekete lyuk*, a *Leltár* és *A pocak* (tudományos értekezés) ennek a lázalomnak, létélménynek a megszólaltatói. Csermely Tibor Czimbuláné Novák Ibolyával és Pagonyi Szabó Jánossal beszélgetett az utóbbi időben megjelent kötetekről. A *tehetség virágai* című kötetből Orémusz Maja előadásában hangzott el néhány vers és prózai részlet, közöttük a *Nem tudhatod...* megindító lírai vallo-mása vagy a *Merengés az elmúlásról*. Pagonyi Szabó Jánosnak a 6. verseskötete jelent meg 2018/19-ben *Sorokba szorítva* címmel. A közelmúlt évfordulói, irodalmi, kulturális és személyes élmények, társadalmi kérdések jelennek meg verse-

ikben. Pagonyi Szabó János *Tankok jöttek (60 éve forr a dalom)* alcímének szójátéka a történelmi és a személyes sors elkerülhetetlen összefonódását jelzi, ahogyan Kováts Judit *Hazátlanok* című regényében is.

Bakajsa András lírai útikalauza a Szentföldre vezet el bennünket. A jézusi tájra visz, ahol először hirdettetett az evangélium, ahol tekintetünket a kopár hegyekre emelve békesség járja át minden porcikánkat, mert eleven valósággá válik bennünk a zsolttáros szava” – olvashatjuk Fazekas István költői ajánlásában.

A szerző legújabb kötete a Szentföldön tett turista/zarándokút élményeit, emlékeit, gondolatait tárja elénk, meg ami még „hozza csapódik” költői idézetek, képek, zeneművek és az evangéliumi összevetések során. Igazi magyartanárként és mélyen hívő keresztényként, Bibliát forgató, magyarázó emberként, finom lelki-gondolati ráhangolódással, humorral, öniróniával meséli el a *Zarándokidő* című lírai útikalauzában régóta várt kirándulásuk, szentföldi látogatásuk élményeit, tapasztalatait. Karácsony szent ünnepéhez közeledve (decemberben volt a kötetbemutató) nem titkolt szándéka is lehetett a szerzőnek a hallgatóság/olvasó lelki felkészülését elősegíteni:

„Próbálom befogni a szememmel, töprengök (azóta is), mi maradt a Jézus korabeli tájból, mennyire jézusi még a mostani. (...) Szentföldi útjaimon semmi nem volt oly megindító, oly bővöletes, olyan igéző, mint a galileai tenger környéke, szóval az a tájék, ahol Jézus otthon volt (...) Ez a barátságos kertecske Getsemáninak mondatik. (...) Lám, ez volt az, ahol... És ha mégsem? Elég az: ilyen lehetett. Ezek a fák matuzsálemi korúak, üreges törzskerületük eléri a hat-nyolc métert. Átlátni rajtuk minden irányból. Évgyűrűik azonban nincsenek, mert szakadatlanul virágoznak, teremnek.” Ezeket a sorokat olvasva az ember valahogy máshonnan kezdi „látni” a világot.

Az évkönyvet változatos tematikájával, színvonalas dolgozataival, írásaival szíves olvasásra ajánlom minden tudományt és művészetet kedvelő embernek. A Bessenyei Társaság az előadásaira is szeretettel várja az érdeklődőket.

Bessenyei Almanach 2019. A Bessenyei Irodalmi és Művelődési Társaság Évkönyve. Szerk. Kührner Éva. Nyíregyháza, 2020. Bessenyei György Irodalmi és Művelődési Társaság, 160 p.

NAGY ÉVA

Egy szabolcsi község első építőköve az MTA székház épületében

Nyírbogdány 2019-ben gazdag programmal ünnepelte kerek évfordulás jubileumát. A képviselő-testülete erre az alkalomra készülve kérte fel Sallai József ny. főiskolai docenst a 800 éves község monográfiájának megírására, illetve megszerkesztésére. A szép kiállítású, 436 oldalas gazdag tartalmat hordozó könyv a községet 2019-ig 17 éven át vezető Balogh Tibor Zoltán és az új polgármester, Lisovszki Tamás közös köszöntőjében írtak szerint erősíteni fogja összetartozásukat, nyírbogdányiságukat. Egyúttal ajánlják a kötetet a 800 év mai örökösének, akik sokat tettek, tesznek falujuk szebbé, élhetőbbé tételért és munkájukkal, áldozatvállalásukkal öregbítik hírnevét.

Nyírbogdány két táj találkozásánál fekszik, területének kisebbik része a Rétköz, nagyobbik hányada a Nyírség tájegységhez tartozik. A modern közlekedés kiépítése előtt oly fontos Tokaj–Keresztút (Kótaj)–Namény kereskedelmi útvonal és a Kisvárdá–Kálló út metszéspontjához közel lévő település vásártartási jogot (1603), majd mezővárosi jogállást (1811) is kivívott magának. A XIX. század végére a belvizeket a Tiszába vezető csatornarendszer kiépítésével az egykori vizes élőhelyek szántóföldekké váltak, de faluformáló szerepe volt a vasút és a hozzá

telepített kőolaj-feldolgozó megépítésének is. A község megalapításának 750. évfordulóját is méltó módon megünnepelte. Ekkor jelent meg a Csermely Tibor, Mező András és Németh Péter által írt *Nyírbogdány* című kötet. Mező András (1939–2003) nyelvész, egyetemi tanár, a Nyíregyházi Főiskola főigazgató-helyettese, a község díszpolgára 2019-ben ünnepelte volna 80. születésnapját. A kötetrel rá is emlékeznek.

L. Nagy Márta az őskortól a népvándorlás korának végéig tartó fejezetben azt írja, hogy a Rétköz első betelepülése a neolitikum (a kőkorszak utolsó fázisa) időszakára tehető, ami i. e. 5000 körülre becsülhető. A településről az első régészeti leleteket (edénytöredékek, orsógomb, kőbalta foka) a Baden kultúra (i. e. 3500–3000) időszakából találták meg. A kora bronzkori leletek (i. e. 2000-tól) már jóval gazdagabbak, a késő bronzkorban (i. e. 1400–900) a halomsíros kultúrának nevezett népesség elfoglalta szinte a teljes Kárpát-medencét. Megállapítható, hogy Bogdány több ezeréve lakott hely. A szkíták nomád, iráni lakossága a Felső-Tisza-vidéket az i. e. VII. század környékén érthette el. A kelták i. e. IV. század elején foglalhatták el a Nyírséget, de i. u. I. században egy új nép, a szarmaták hódították meg a Tiszántúlt. Később a

hunok, gepidák, végül 568-tól az avarok lettek gazdái e vidéknek.

Németh Péter szerint a Bogdány szláv eredetű személynév. A legtöbb szláv nyelvben megvan valamilyen formában, jelentése: Istenadta, Isten adománya. Szláv eredetéről mégsem szabad arra következtetni, hogy a XIII. század elején szlávok laktak Bogdányban. Pusztaszemélynévből a szláv népek sohasem alkottak falnevet, ez kizárólag magyar sajátosság. A középkorban a Bogdányi család körül forgott Bogdány története, amikor a faluban történt események majdnem mindegyike visszavezethető a család valamelyik tagjára. Németh Péter e három évszázadot (1220–1540) részletes levéltári adatokra támaszkodva tárta fel.

Az 1540-es évektől az 1848-as forradalomig tartó újabb három évszázad bogdányi története Takács Péter tollából olvasható. Megállapítja, hogy Bogdány mind a közlekedési lehetőségeit, vonzáskörzetét, lakosságának spontán népi foglalkozását, mind földesurainak viszonylag nagy számát illetően köztes helyet foglalt el a falu és a mezőváros között. Az 1603-ban II. Bogdányi Jánosnak adományozott vásártartási engedély viszont kiemelte az átlagos falvak sorából. Megdőbbszentő az a sok lopás, rablás, pereskedés, ami e korszakot jellemezte. A szerző egy nyugati történészre hivatkozva írja: mintegy másfél milliónyi ember élt a Kárpát-medencében zsarolásból, tolvajlásból, emberkereskedelemből a falvak lakóinak fosztogatásaiból. Zavarkeltés, zaklatás, rettegés volt a legtöbb ember élete. Az ország hármass hatalom alá vettetése mellé társuló felekezeti – római katolikus, református, és evangélikus hitvallás mellé a Balkánról beáramló görög keleti – vallások még összeférhetlenebbé zilálták a

társadalom közéletét és politikai törekvéseit. Az 1549-es portaösszeírás szerint mintegy 500 fő élt Bogdányban, amivel akkor Szabolcs megye legnépesebb falvai közé tartozott. A községnek 1597-től már református temploma és iskolája is volt, miközben a katolikus plébániát csak 1858-ben szentelték fel. A sok településre jellemző főúri palota és kastély építése itt nem jött szóba, mert a lehetséges építetők az egymás elleni hadakozással voltak elfoglalva. Fényes Elek 1851-ben a mezőváros lélekszámát 1486-ra becsülte, ami valószínűleg 100 fővel több a helyiek számításánál.

Bene János az 1920-ig tartó időszakot foglalta össze. 1848-ban a megyében hét országgyűlési választókerületet szerveztek, Bogdányt mint önálló választókerületi központot jelölték ki. A magyar kultúra szempontjából kiemelkedő döntés született a településen 1857-ben. Egy lakásban tartott tagosítási gyűlésen többen felvetették, így az ott lévő Korányi Frigyes is, hogy gyűjtsenek pénzt a Magyar Tudományos Akadémia székházának felépítésére, mert nem tudnak összejöveteleket tartani a magyar tudomány előtt álló feladatok megbeszéléséről. Az ötlet sikeres lett, országos gyűjtés nyomán hamar felépült a tudás palotája, amihez az első követ a Szabolcs megyei Bogdány szolgáltatta. 2017-ben a kezdeményezés 160. évfordulója tiszteletére emléktáblát helyeztek el a művelődési ház falán. 1871-ben a megyét tíz járásra osztották. A Dadai felső járást az új közigazgatási beosztás szerint Kemece, Kótaj, Oros, Pazony, Halász, Bogdány, Tura, Sényő, Demecser, Gégény, Berkesz, Vasmegyer, Rád, Kék és Beszterec községek alkották. 1877-ben újra tárgyalták a járások ügyét, amelyben kikötötték, hogy a szolgabírók-

nak a járások központjában kell székhelyüket tartani. Így jött létre a Bogdányi járás Kemece székhellyel. Az új beosztás még gyarapodott Téttel, Székhellyel, Napkorral, Ibránnal, Ramocsaházával és Kérccsel, de Halászt más járáshoz kapcsolták. A nyírbogdányiak ebbe a döntésbe nem nyugodtak bele, de a megyegyűlésen, amikor szavazásra került a sor a jelen lévő 318 megyegyűlési tagból 311-en Kemece mellett döntöttek. A továbbiakban érdekes elemzéseket olvashatunk a választási körzetek és a járások egybeeséséről vagy eltéréséről, illetve arról, hogy 1886-ban Nyírbogdány mezővárosi rangja megszűnt. A XIX. század közepéig Bogdány, utána Nyírbogdány a helyes elnevezés.

A települést is nagy változások érték az 1872-re megépült Debrecen–Ungvár vasútvonal, illetve a Lónyay-csatorna 1882-re befejezett felépülésével. A vasútépítés, mivel elkerülte a község magját, inkább stagnálásban tartotta, mintsem a felvirágzás felé vitte volna Nyírbogdányt. Kemece és Demecser a vasútvonal révén hozzá képest igen kedvező feltételeket kapott. A legkülönlegesebb a kőolajfinomító, amely 1904-ben kezdte meg működését 25 fővel, de 1910-ben leállt és csak 1922-ben indult meg újra. A XX. század elejétől kezdődött meg a faluban a cukorrépa- és a dohánytermesztés, majd az I. világháború kitérőse után a Demecserben felépített „káposztagyár” szükségleteinek kielégítésére a káposztatermesztés. Mindhárom növény jó jövedelmi forrást jelentett a termeszőknek. Olvashatunk a kötetben a községet ért I. világháborús károkról. Továbbá egy érdekes levelet, amit a káposztatermesztő kiscgazdák írtak 22 településről (Tuzsértól Újfehértóig) az I. világháború végén a kereskedelmi

miniszternek, hogy a káposzta árát a mázsánkénti 30 helyett 40 korona összegben állapítsa meg, egyébként élelmészükre és ruházkodásukra nem jut pénzüik, és nem tudják az új vetéshez szükséges magokat sem beszerezni.

A két világháború közötti időszakban keletkezett nyírbogdányi önkormányzati és közigazgatási iratok elpusztultak, ezért e korszak bemutatása sajnálatosan igen vázlatosra sikerült. A község lakosság száma 1920-ban 2115 volt, hatodik legnépesebb a járáshoz tartozó települések között, 150 izraelita vallású élt itt. Többen vallották magukat reformátusnak, mint katolikusnak, de az utóbbiak aránya emelkedő tendenciájú.

A következő fejezet szerzője Tóth Sándor, aki szerint az első zsidó család megjelenéséről 1736-ból van adat. 1848-as megyei zsidó összeírásban Nyírbogdány a legtöbb zsidó által lakott település volt. Rosenbaum Jenő a megyei gazdálkodók körében 1907-ben az elsők között alkalmazta a csillagfürtöt a föld termőképességének fokozására Nyírbogdányban. A község leghíresebb szülőtte Alapy Henrik (1859–1945) orvosprofesszor, a Zsidó Kórház sebész főorvosa, aki a húgyszervek sebészetével, epebajokkal és rákbetegséggel foglalkozott. Humorba illő, de igaz: 1928-ban a *Pesti Napló* öles betűkkel adta hírül a világnak, hogy „Elárverezik a nyírbogdányi zsidó temetőt és a zsinagógát. 200 pengő a kikiáltási ára a temetőnek, 600 a templomé”. A különleges eset oka, hogy 1925-ben rituális fürdő épült a községben, de a költséget a hitközség a kivitelezőnek nem térítette meg. A szégyenletes esetnek országos híre lett, de végül sem a temető, sem az imaház nem került az építőanyag-kereskedő tulajdonába. A temető ma is áll, de a

zsinagógát 1947-ben lebontották. A holokauszt 59 nyírbogdányi családfőjét és gyermekáldozatait a kötetben név szerint olvashatjuk.

Láczay Magdolna az 1945 és 1990 közötti négy és fél évtized történéseit részletesen mutatja be. Nagy szerencse, hogy a kőolajfinomítót nem érte kár, és nem valósult meg az a terv sem, hogy 1944-ben a dunántúli Felcsútra telepítsék át. A következő évtizedekben a gyár lökést adott a település fejlődésének, de a gyár és a községmag több mint három kilométeres távolsága mindig negatívumként hatott. A kőolaj-feldolgozó községtámogató szerepe minden gyárvezető idején igen jól működött. A földosztás, a tsz-ek megalakítása, az 1956-os forradalom, majd a konszolidálódott '60-'80-as évek jól nyomon követhetők Nyírbogdány fejlődésén. A kötetben nem olvasható, de következtetni lehet, hogy Nyírbogdány azon települések közé tartozik, ahol évtizedeken át jó vezetőket sikerült megválasztani. Sokak számára lehet érdekes annak tanulmányozása, hogy kik képviselték a falut a képviselőtestületben (1945–1948) és a községi tanácsban.

Reszler Gábor a község elmúlt három évtizedét rajzolta meg, amiben már egy-egy kortársunkra is ráismerhetünk. A korszerűsödő infrastruktúra (ívóvíz-, gáz- és telefonhálózat, valamint a regionális személtelep és szennyvízcsatorna) kiépítése mellett megjelent a munkanélküliség, ami változó erősséggel, de mind a mai napig jellemzője ennek a településnek is. A humán infrastruktúra példaadó módon fejlődött (óvoda, iskola, öregek otthona, közművelődés, civil szervezetek, Bogdányi Tájház, sportegyesületek – bár e sorok írója a labdarúgó megyei II. osztály három csoportjának egyikében sem

találta a település nevét), így az itt élők igazi működő közösségként tekinthetnek településükre.

Kormány Gyula a község természet-földrajzi jellemzőit összegezi. Az egyik leginkább figyelemre méltó megállapítása pl. az, amelyben bemutatja a szántóföldi növénytermesztés 1935–2015 közötti átalakulását. 1935-ben a nyírbogdányiak területük 21,3%-án termesztettek burgonyát, 2015-ben mindössze 0,4%-án. Az állatállomány száma is harmadára estt vissza a '90-es évek elejére, közepére az egy évtizeddel korábbihoz képest.

Mező András egyik korábbi munkája is helyet kapott a könyvben, amiben Nyírbogdány történeti földrajzi neveit, Révay Valéria a község helyneveit, annak változásait tárja elénk, néha olyan érzéssel, mintha nyelvészeti folyóiratot olvasnánk. Ilyés Gábor munkája a nyírbogdányi egyházak történetét mutatja be. Juan Cabello – Németh Péter szerzőpáros a nyírbogdányi református templom építéstörténetét tárja fel, annak nemcsak építészeti, hanem belső berendezéseit, valamint felszerelési tárgyait is részletesen bemutatva.

A könyv szerkesztője, Sallai József a közoktatás évszázadait tekinti át. Kiemelhető, hogy az 1868-as Eötvös József-féle törvény tette lehetővé a 6–12 éves korú gyermekek számára a népiskola látogatását, aminek akkor alig, csak 50–60 évvel később lehetett érvényt szerezni. A vasúttól való nagyobb távolság miatt 100–150 évvel korábban csak nagyon kevesen jártak Nyírbogdányból gimnáziumba, összehasonlítva pl. Kemecselével. A község népeletét Bodnár Zsuzsanna tollából olvashatjuk, olyan hozzáértéssel, mintha ő is bogdányi lenne és köztük élt volna. A kötetet a díszpolgárok és Nyírbogdány

büszkeségei, valamint a posztumusz ki-tüntetettek zárják. A fotógyűjtemény és Nyírbogdány dalának közlése egyértelműen a lokálpatriotizmus erősítését szolgálja.

Összegezve megállapítható, hogy Sallai József megbízása erre a feladatra jó döntésnek bizonyult, mert 17 szerző között kellett felosztani úgy a munkát, hogy ismétlések ne legyenek benne (bár néha ez előfordul) és úgy összezsírozni a fejezeteket, hogy lehetőleg hasonló megközelítésű, érvelésű, szövegezésű, stílusú írott anyag keletkezzék. Helyzetét könnyítette, hogy válogatott fejezetírókat kért fel, többnyire főiskolai kollégáit, akik megbízhatóan, magas szakmai igénnyel írták meg Nyírbogdány egy-egy időszakára, témájára vonatkozó történetét. Egy, a

Nyírbogdány gazdasági-társadalmi helyzetét környezetével összehasonlító ábra viszont nagyon hiányzik a könyvből. A nyírbogdányiak legalább 50 évig (és még utána is) jó szívvel forgathatják Sallai József kötetét abban a reményben, amit Bory Zsolt költő (1921–1984) a 750. évfordulón a nyírbogdányiakhoz írt:

*Jókedvű Isten adománya, Bogdány!
Hétszázötven év lángjában lobogván
ünnepnap piros fényében ragyogva
készülj az újabb, még szebb századokra!*

SALLAI JÓZSEF (szerk.): A 800 éves Nyírbogdány. Nyírbogdány, 2019. Községi Önkormányzat, 436 p.

HAJNAL BÉLA

Szerzőink

- Bugya István – költő, Tiszadob
- Dr. Drabancz M. Róbert PhD – történész, Nyíregyházi Egyetem
- Dr. habil. Hajnal Béla CSc – főiskolai tanár,
Debreceni Egyetem, Nyíregyháza
- Helebrand Emese – középiskolai tanuló, Nyíregyháza
- Dr. Kókai Sándor CSc – geográfus, Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza
- Dr. Kormány Gyula CSc – geográfus, professor emeritus,
Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza
- Dr. Kujbusné Mecsei Éva PhD – igazgató, főlevéltáros,
MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei
Levéltár, Nyíregyháza
- Marik Sándor – újságíró, Budapest
- Dr. Nagy Éva PhD – ny. főiskolai docens, Nyíregyháza
- Nagy Zsuka – költő, író, Nyíregyháza
- Néző István – helytörténész, könyvtáros, Kisvárda
- Dr. Ratkó Lujza CSc – néprajzkutató, Sóstói Múzeumfalú, Nagykálló
- Dr. Sipos László PhD – főügyész helyettes, egyetemi docens,
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Főügyészség,
Nyíregyháza
- Dr. Vári Fábrián László PhD – költő, író, néprajzkutató,
Nyíregyháza – Mezővári

500 Ft

ZRÍNYI ILONA ÉS A KIS RÁKÓCZI FERENC (MATL PÉTER, 2006, MUNKÁCSI VÁR)

9 771216 092004

20211 >

